

Proza. Deel V

Albert Verwey

bron

Albert Verwey, *Proza. Deel V*. Van Holkema & Warendorf / Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam
1922

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/verw008proz05_01/colofon.htm

© 2009 dbnl

Het talent van Bellamy

Bij Bellamy vindt men het poëtische in zijn natuurstaat, zooals men in brokken kwarts het zilver als een fijne schilferige streep aantreft. Zijn talent heeft de eigenaardigheid dat het alleen in *deze* toestand optreedt, hetzij tezaam met de minderwaardige stof waaraan het gebonden is, of eruit afgezonderd.

Zijn grootvader zou in een roman van Lesage gepast hebben. Zwitser, reist hij als jongen, in dienst van een 'voornaam Britsch heer', door Frankrijk en Italië, bezoekt Konstantinopel, en is op eenentwintigjarige leeftijd te Maastricht, waar hij zijn zoon laat doopen. Elf jaar later vertoeft hij als kok te Londen, lijdt er acht maanden armoe en verlaat het dan voor een betrekking in Zuid-Amerika. Als oud man, 'welligt met een klein fortuin uit Indië teruggekeerd', woont hij bij zijn zoons weduwe te Vlissingen, en leent er zich tot de bijbelsche spelen van zijn kleinzoon: grootvader, als 'man van een lang figuur', Goliath, - het knaapje David.

Waar de vader, tot zijn vijfendertigste jaar, lijfknecht was van een en dezelfde Vlissinger, daarna huwde en tot zijn vroegtijdige dood de betrekking van belasting-kommies vervulde, die hem tot loon voor zijn plichtsbetrachting geschonken werd, is het geen wonder dat wij niet bij hem, maar bij de

avontuurlijke grootvader de oorsprong zoeken van de uitbundige verbeelding die Jacobus eigen was.

Kenmerkend is het verhaal hoe hij op zolder een voorraad potten en pannen tot een stapel schikte en daar een touw aan bond. Nadat hij driemaal, gewapend met een bodemloze kruithoorn die voor bazuin diende, er omheen had geloopt, deed hij - andere Jozua - met één ruk zijn muur van Jericho omstorten.

Later bevolkte hij zee en veld met vloten en legers en hunkerde ernaar om op zee te varen.

Doch tegelijk met de droom kwam de tucht. Niet die van zijn moeder, want zij had op zijn aanhouden toegegeven, maar de hem ingeborene. Een preek in de kerk, met als onderwerp de gehoorzaamheid, was voldoende om hem van zijn plan te doen afzien. Daarna wou hij schilder worden, maar ook dat beviel zijn moeder niet. Schilders waren doorgaans zedelooze mensen, meende zij. Hij werd bij een bakker in de leer gedaan, en liet zich de keus welgevallen.

Zijn verdere leven is bekend genoeg. Hij is negen jaar bakkersknecht gebleven. Toen, nadat zijn talent hem beschermers gewonnen had, en hij twee jaar in Vlissingen tot de studie was voorbereid, vertrok hij naar Utrecht. Van 1782 tot zijn dood op 11 Maart 1786 is hij daar student in de theologie geweest.

De groote grove Bellamy, met zijn ongewone lichaamskracht en zijn ongedwongen bewegingen, de dichter van vrijheid en vaderland, die zich Zelandus noemde, en als zoodanig zelfs bekend bij de straat-

jeugd, was tevens de trouwe zich beheerschende minnaar van Francina Baane, de Fillis van zijn gedichten. In deze verbinding van uitbundigheid en zelfbeheersching lag de bekoring die hij in die patriottische dagen op jong en oud heeft uitgeoefend. Vaderland en vrijheid, liefde, vriendschap en deugd, waren de begrippen waarmee men toen dweept. Hij was van die alle de vereeniging, niet met zijn verstand alleen, maar met zijn levende lichaam, en bovendien was hij er de dichter van.

Toen Bellamy twintig jaar was, ontwaakte met zijn liefde zijn vermogen zich uittedrukken. Wel had hij sedert een paar jaar verzen geschreven, maar nu eerst kwam er iets eigens in. Tusschen de taal die hij van vroegere dichters had overgenomen, en temidden van meer onbeholpen pogingen om zijn gedachte weer te geven, toont zich namelijk die bevallige eenigszins naïeve naaktheid van zeggingswijze die het kenmerkende aan hem blijft.

‘(Ik) schik alleen mijn maat en klanken, Om u, voor uwe gunst, te danken’, luidt het dan in een versje aan zijn godsdienstleeraar. En:

Hoe fraai past onze muzikant
De vedel in zijn tengre hand

geeft van een vioolspeler de juiste en ongezoete teekening.

Indien het gedicht waaraan Bellamy ‘losheid, waarheid, natuur’ leerde kennen Van Harens Geuzen geweest was, zou hij het zich wel herinnerd hebben. Toch is de gedachte dat hij door dit werk derwijze

zou getroffen zijn, niet belachelijk. Hoewel Van Harens stijl ontstaan was onder de invloed van vroegere hollandsche proza-schrijvers en geen bewuste proeve van nieuwere verskunst vertegenwoordigde, lag juist in zijn ongeschoolde poging zich in vers te uiten een behoefte die voor 't minst verwant was aan Bellamy's drang losraken van dichtelijk geheeten omslachtigheid. De anakreontische poëzie van die dagen - de opzettelijk-naief gehouden gedachte, het korte rijmlooze vers - was eveneens een plotseling losraken van leeg geworden renaissance-zwier, en juist in deze soort dichtkunst wist de jeugdige Vlissinger, de minnaar van Fillis, zijn blijvend-kenbare toon te leggen.

Van der Palm kon later zijn bewondering niet op over Bellamy's voordracht. Zijn beschrijving daarvan toont aan hoezeer die dramatisch was. En dit is het eigenaardige dat men bij de lezing van Bellamy's gedichten moet in het oog houden: dat zij namelijk teksten zijn ter tooneelmatige uitbeelding. Wanneer men Kaïn leest, een alleenspraak waarin van gedempte wroeging tot losbarstende wanhoop de aandoeningen van de broedermoorder worden weergegeven, dan valt het gemakkelijk genoeg dit in te zien. Het gedicht lokt uit tot een voordracht die de eenvoudige zeggingswijze te buiten gaat, die indruk tracht te maken, niet alleen door zijn woordelijke inhoud, maar tevens door alle middelen van de tooneelspeler. Van Roosje, ten overvloede Eene Vertelling genoemd, erkennen we het niet zoo dadelijk. 'Siddrend sprong ik bijkans op van mijn stoel' - zegt Van der Palm - 'en ook de overigen die daar tegenwoordig waren, en Bellamy dit menig-

maal hoorden reciteren, verbleekten'. Herlezen we de verzen die dit effect teweeg brachten - de noodkreet van de verdrinkende jongeling - dan verstaan we dat een tooneelspeler dit ermee bereiken kan. Maar verbaasd zien we op als ons uit de beschrijving van een voordracht bedoelingen bekend worden, die uit de woorden op zichzelf niet zouden zijn afte leiden. Er is sprake van het gedicht waarin twee engelen, na in de hemel gemeld te hebben dat zij omlaag een zuster vonden, door hun genooten gevolgd naar de aarde terugkeeren, waar in een olmenboschje Chloë gekniel lag.

Nu riepen, eenstemmig, de juichende geesten:
 'Wij blijven, o Vader, bij Chloë, in 't bosch!'

Van der Palm noemt dit: 'den misschien al te luimigen inval der Engelen', en geeft daarmee te kennen dat Bellamy door stembuiging en gelaatsuitdrukking aan die regels een luimigheid bijzette die men er niet in zoeken zou.

Leest men met dit inzicht de minneverzen zoowel als de vaderlandsche, dan merkt men dat dit dramatisch of juist tooneel-matig karakter hun allen eigen is. De 18de-eeuwsch-anakreontische naieveteit, en even goed de patriottische geestdrift, blijken dan geenszins de onmiddellijke uiting van 'losheid, waarheid, natuur' te wezen, maar de omzetting en voorstelling van die deugden in de theatrale vormen die op de tijdgenooten indruk maakten. Men ziet in die gedichten niet de natuur op zichzelf, maar de natuur in het travesti van een zangspel.

De voortreffelijkheid van Bellamy ligt nu hierin dat hij voor deze kunst, voor dit zangspel, zuivere

en oorspronkelijke vormen gevonden heeft. Hoe ouder ik word hoe meer ik merk dat zijn gedichten iets definitiefs hebben. Zij behooren tot een aparte soort, en naar mijn gevoel niet tot de hoogste, maar zij zijn in die soort onvergankelijk en onverbeterbaar. Zij blijken, als men na jaren ertoe terugkeert, de hardheid te hebben van onvergankelijke denkbeelden, niet omdat zij van zulk een bijzondere orde zijn zouden, want dat zijn ze niet, maar omdat zij tot een vorm geraakt zijn die zich onveranderlijk op dezelfde wijs in ons blijkt aftedrukken, en ons behaagt. Niet enkele, maar de meeste van Bellamy's gedichten missen in hun toon geluids-volheid: zij hebben de stem noodig om tot hun recht te komen. Maar zij lokken die dan ook tot zich door de zuiverheid van hun klank en de soberheid van hun schilderende lijn. Zij leefden zoolang ze gereciteerd, en zelfs gezongen werden. Niet zonder reden verschenen enkele van die zangen al dadelijk in begeleiding van muzieknoden.

Wat aan deze kunst haar waarde geeft - en dit moeten de tijdgenooten diep gevoeld hebben - ligt eigenlijk buiten haar. Dat is namelijk Bellamy zelf. Van der Palm zegt: 'Maar niet enkel in de stembuiging was het sterke van zijn dichterlijk debiet gelegen, ook in zijn oog en gelaatstrekken, ook in zijne gebaarmaking, die natuurlijk, edel, krachtig en stout was. Ook daarin was alles Poëzy, alles muziek en harmonie en er is geen twijfel aan, indien hij zich aan het tooneel had gewijd, of hij zou in de zwaarste en sterkste rollen den nationalen roem meer dan gehandhaafd hebben.' Hij was een geboren tooneelspeler. Rau, de welsprekende Rau, in spraak

zuiverder, in uiterlijk voorkomen oneindig bevalliger dan Bellamy, wilde nooit iets voordragen na Zelandus. En de wezenlijke macht die Bellamy tot dat meesterschap in staat stelde, was de levendigheid van zijn verbeelding. Die oorspronkelijke kracht is de zilverader die ik in het gesteente van zijn, in zoo menig opzicht tijdelijke, werkstukken wou blootleggen. Waarop berust eigenlijk de roem van Roosje? Wisschen we uit onze herinnering al de verzen die het gedicht samenstellen, wat blijft er dan over? Een jongeling die in spel, en in eerste weerzijdsche omhelzing, een meisje in zee draagt, en dus doende haar en zich het noodlot tegemoet voert van een gemeenschappelijke dood. Niets anders. Maar is dat niet een van de grootste, een van de ontroerendste symbolen, die een dichter vinden kan? Bellamy, toen hij, wedijverend met anderen, een kleine aandoenlijke vertelling zou schrijven, greep met onbedriegelijk instinkt dit zinnebeeld. Hij schreef het, hij akteerde het. Hij wierp het - voorgoed mag men zeggen - in de volksverbeelding.

1918.

Vondels Jephtha

Jephtha is een fraai tooneeldicht. Een offerspel, niet in de eerste plaats omdat Ifis geofferd wordt, maar omdat Jephtha offert. Jephtha is de hoofdpersoon en het feit dat hij, de overwinnende veldheer, zich verplicht acht een onvoorzichtige belofte te houden en zijn dochter te offeren, de oorzaak van de tragedie. Dat men deze Jephtha als een Protestant kan zien, weigerachtig om in gewetenszaken naar een priester te luisteren, dat is waar, maar het is bijkomstig. Dat Ifis, als vertegenwoordigster van het Offer - heilig Midden van zijn godsdienstige overtuigingen - door Vondel met bijzondere liefde geteekend werd, dat is ook waar, maar het mag geen reden zijn om haar de hoofdrol toe te schrijven in het stuk dat nadrukkelijk 'Jephtha of Offerbelofte' heet.

Als ik in de lezing gevorderd ben tot die plaats in het tweede bedrijf waar Jephtha optreedt, dan ondervind ik een schok: een verzwaring en een versombering. Daar staat de tragedie. En van dat oogenblik af laat de spanning mij niet los: ik leef met die man mee. Hij heeft beloofd: hij moet doen. Zal hij ook doen? Ja, als hij sterk is. Neen, als hetzij zijn eigen hart of de redenen van zijn omgeving hem verwarren of overrompelen. Dat, als hij *heeft* gedaan, dat hart hem overweldigt en hij zich door zijn belezers leiden laat, bewijst te sterker zijn menselijkheid en doet mij hem te meer liefhebben.

Jephta is de held die aan zijn heiligste gelofte ten koste van zijn diepste menselijkheid durft trouw blijven; maar in welk van zijn drama's heeft Vondel een menselijkheid uitgesproken aangrijpender als in *Jephta*?

Ifis is de dochter die zulk een vader waardig is. Zij volgt geheel de wil, die hij noode volgt. Haar menselijkheid en haar trouw aan zijn uitspraak, zijn één. Zij kent geen strijd. Niet als treurspelheldin verschijnt zij, op het tooneel waar de treurspelheld haar vader is, maar als heldhaftig en vrijwillig slachtoffer, als de verheerlijkte martelares en dochter, aan wie de tragische wil zich uitoefent.

In mijn *Inleiding tot Vondel* - een schoonheidsleer die ik aan de werken van een groot dichter trachtte waar te maken - vond ik gelegenheid om dit naarvoren dringen van de menselijkheid en het konflikt waarin zij met een hogere wil geraakte, aan de *Jephta* te doen uitkomen. Ik wees toen tevens aan dat in de tijd waarin Vondel dat drama maakte, dit konflikt niet alleen in zijn werk, maar ook in zijn leven gegeven was.

Het verdriet dat hij van zijn zoon had, bewoog hem. En niet alleen in de *Jephta*, maar ook in de volgende treurspelen, uitte zich zijn strijd tusschen plicht en menselijkheid.

Wat tegenover Shakespere sinds lang gedaan werd: het verband leggen tusschen zijn werk en zijn leven, werd tegenover Vondel nog altijd nagelaten. Toch kennen wij Vondels leven beter dan dat van Shakespere en bestaat er omtrent de jaren waarin zijn spelen ontstonden, weinig onzekerheid. Met minder gevaar dan die van Shakespere kunnen wij Vondels drama's in groepen deelen en hier zijn staatkundige

ervaringen, daar zijn bekeering, elders zijn huiselijk en persoonlijk leven, onder de voortgezette ontplooiing van zijn kunst beslissend en vormgevend werkzaam zien.

Maar wij Nederlanders zijn vaak al te onwerkelijke veralgemeeners: de een zal enkel zijn roomschwording, de ander enkel zijn geloofsleer in het oog vatten, en van een van deze uit, zich de heele ontwikkeling van Vondel trachten voor te stellen. Het gelijktijdig en voortdurend mede doorleven van al wat een dichter bewogen heeft, wordt gestuit door een verstandelijkheid die zich algenoegzaam dunkt.

Bovendien - zooals Van Schendel in zijn boekje over Shakespere opmerkte - veel menschen gelooven niet, zijn niet geneigd te gelooven, dat een dramadichter in zijn verbeeldingen zichzelf vertoont.

Naïefelijk werd na het verschijnen van mijn *Inleiding* die onwil door Dr. Kalff uitgesproken (Gids van Oct. 1894) toen hij schreef: 'Meer nieuw dan overtuigend is deze voorstelling: "Jephta tegenover zijn dochter, dat is Vondel tegenover zijn zoon". Geachte broeder in Vondel, "du sprichst ein grosses Wort gelassen aus" en ik voor mij geloof niets van uwe bewering -'

Dr. Kalff liet er op volgen: 'maar toch waardeer ik haar omdat zij eene fingerwijzing is en eene vraag doet rijzen die wel verdient afzonderlijk behandeld te worden: in hoever is er verband tusschen de uiterlijke levensomstandigheden van Vondel en zijne drama's, in hoever is een drama afspiegeling van den gemoedstoestand des dichters?'

Die woorden waren nog niet lang geschreven, toen Vondel zelf in zekere zin een antwoord gaf. Een ander drama waarin ik verband gezocht had

tusschen verbeelding en leven, was de *Samson*, en ik wees daarin bepaaldelijk op de versregel:

Geen onbeschaemder dier dan een ondankbaar mensch

als op Vondels zoon betrekkelijk. Indien niet bij Jephta, dan hoefde men ook bij deze uiting niet de gedachte aan iets persoonlijks te voelen opkomen. Maar nu verscheen in het tijdschrift *Oud-Holland* een brief die Vondel aan Huygens geschreven heeft. Een brief van December 1659, toen de *Samson* voltooid of onderhanden was. En in dat schrijven, een verontschuldiging over te lang uitblijven van een dankbetuiging, staan twee volzinnen nevens elkander. De eerste is: 'Men zegt dat 'er geen onbeschaemder dier ter weerelt gevonden wort dan een ondankbaer mensch'. De tweede: 'Ick zoude mij hierom met reden mogen beschuldigen te traegh te zijn in het beantwoorden van Uwe Ed. brief ten waere mij ontschuldighde een donckere neevel van weereltsche moeielijckheit, die, juist omtrent dien tijt, mijnen onmaghtigen geest benevelde, en belette door te schijnen met een dun straeltje van schuldige danckbaerheit'. Niemand zal onder die 'donckere neevel' wel iets anders dan het verdriet om zijn zoon verstaan. Of daarom iemand het opmerkelijk vond dat het gedenken aan dat verdriet ook meteen dat vers uit de *Samson* in Vondel opriep? Ik dacht dat het wel zoo wezen moest en ik hoopte dat aan de vraag in hoeverre er verband is tusschen de uiterlijke levensomstandigheden van Vondel en zijn drama's nu weldra de afzonderlijke behandeling zou te beurt vallen, waarop ze volgens Dr. Kalff aanspraak had.

Tot heden is ze uitgebleven. Dr. Kalff gaf ze niet. Dr. Leendertsz licht de heele groep drama's die

zich bijzonder ertoe leenen zou, uit elkaar, als een partijtje toevallig in 1659 afgemaakte concepten. Wie het verband tusschen Vondels werk en zijn leven erkent, en ook naspeurt, is G. Brom. Voorzover het de jonge Joost betreft wijst ook hij het aan in *David in Ballingschap* en *David Herstelt* en tevens in de *Faëton*.¹⁾ Maar in het kader van zijn studie die *Vondels Beking* heet, is de gedachte dat op een zeker oogenblik in Vondels leven de strijd tusschen menselijkheid en plicht als beslissend moment in de vormgeving van zijn drama's naarvoren drong, niet kunnen opkomen. Hij ziet tezeer alle werken als de uiting van één gebeuren, dan dat hij voor het beurt om beurt overheerschend worden van verschillende staten oog zou hebben.

Niet als uiting van één gebeuren, maar van één geestesaanleg ziet al te zeer J. Koopmans de werken van Vondel. Het geestelijk symbool stelt hij bovenaan en tracht het werk van de dichter daaruit te ontwikkelen. Ook in de 'Inleiding' tot zijn herdruk van *Jephta* doet hij dat. Bij een nauwkeurige druk een uitmuntende voorrede. Uitmuntend, voor zoover zij Vondels gedachte omtrent het Offer kennen doet, en een grondige bespreking inhoudt van het drama zooals het door Koopmans wordt opgevat. D.w.z. niet als een tragedie van menselijkheid met Jephta maar als een martelaarsspel met Ifis als hoofdpersoon. Twee elementen, het toeval, het blinde 'Lot' - een antieke idee, zooals hij opmerkt, - en de twijfe-

1) Zie overigens ook Cd. Busken Huet in zijn studie over Milton (1880): 'Wanneer Vondel in een zijner bijbelsche treurspelen den ouden koning David van de kinderen laat zeggen, dat als de kleinen op het kleed, zoo de grooten op het hart treden, dan gevoelen wij, in dien schoonen versregel, het eigen hart van den zwaarbepoefden dichterlijken vader kloppen, die aan zijn eenig overgebleven zoon zoo weinig genoeg beleefde.'

lingen van Jephta, helpen mee om het spel spannender te maken. Die twijfelingen brengen een 'dramatisch konflikt' in het spel. In deze voorstelling van Koopmans wordt dus het dramatisch konflikt, dat het wezenlijke van het drama uitmaakt, als iets bijkomstigs ingeschoven.

Men ziet hoe hierdoor het heele drama een scheve stand krijgt. Zelfs zijn titel past er niet meer op. 'Dat het stuk naar Jephta is genoemd' - zegt Koopmans dan ook - 'kan tot reden hebben, dat in het kort verhaal van Richteren IX geen andere naam te vinden is, die door een schriftuurlike band aan een bijbels drama is vast te knopen'. Ik deed al uitkomen hoe weinig een dergelijke noodreden noodig is. Hoe het mogelijk is het treurspel te zien als dat van Jephta en zijn Offergelofte. Men heeft het dan maar niet te beschouwen als een zinnebeeldig offerspel, doch als een strijd tusschen plicht en menselijkheid.

Koopmans heeft die opvatting niet buiten beschouwing gelaten. Zelf zegt hij: 'Vooreerst heet het stuk "Jephta" en niet "Ifis". Vondel moet dus, mogen we aannemen, in de eerste plaats aan de evolutie in het gemoed van de vader gedacht hebben.' Maar hij bestrijdt die veronderstelling door de bewering dat 'de ommekeer van Jephta's overtuiging, een uur na het gebrachte Offer' 'psychologies van een te zwakke natuur' is, 'om ze Vondel als de vooropgezette hoofdgedachte van zijn spel aan te wrijven'. Hij zegt: 'Ons komt die zwakheid in de psychologiese behandeling van dit moment, en, in 't algemeen, de zielkundig niet verklaarde onmachtsvertooning van de eensklaps willoos geworden veldheer alleen begrijpelijk voor, wanneer wij

veronderstellen, dat voor Vondel die ommekeer slechts iets bijkomstigs was, de blote opheffing van een verhardheid, die vóór en óm het offer opzettelijk gehandhaafd moest blijven, en die als 't ware voor de dichter een halfgekunstelde gedachtesirkel was geworden, alleen duldbaar, omdat ze de Christustiepiek in het offer van Ifis mogelijk kon maken.'

Deze redeneering rust op de veronderstelling dat Jephta's omkeer nadat hij de daad volbracht had, inderdaad 'psychologies van een te zwakke natuur' zou zijn. Mij schijnt het tegenovergestelde waar. Een gewetensdrang die, tegen alle menschelijk gevoel in, volhardt totdat de schuwbaarste van alle daden verricht is, zou niet in een mensch maar in een steen moeten wonen, als hij na die daad niet terugweek en omsloeg in zijn tegendeel. Zielkundig schijnt mij de omkeer van Jephta zoo sterk mogelijk verdedigbaar. En waar nu alleen door het aannemen dat die omkeer en de daaraan voorafgegane gemoedsgesteldheid niet 'iets bijkomstigs', maar de hoofdzaak was, het stuk aanvaard kan worden onder de dubbele titel die Vondel eraan gegeven heeft, daar schijnt dat aannemen mij dubbel gerechtvaardigd.

Van Lennep - in een kritiek die hij zoo vanzelfsprekend achtte, dat, naar zijn meening, ieder haar moest goedkeuren - wenschte een enkel-menschelijke Jephta. Wat een dwaze vent - zoo redeneerde hij - die niet met twee handen de gelegenheid aangrijpt om door de priesters die het weten moesten, van zijn eed verlost te worden. Koopmans doet het omgekeerde: de heele menscheijkheid van Jephta is hem maar bijwerk: 'een gekunstelde gedachtesirkel'. Maar ik geloof dat wij niet het recht hebben, noch terwille van een leer omtrent het drama,

noch terwille van een leer omtrent Vondels godsdienst, zijn werk geweld aan te doen. Niet in éézijdige beschouwing, maar in de erkenning van een strijd tusschen menschelijk gevoel aan de eene en godsdienstig gevoel aan de andere zijde, begrijpen wij, mijns inziens, *Jephta* geheel.

Toch zou ik Koopmans onrecht aandoen als ik zijn juiste opvatting van Vondels denkbeelden op één lijn stelde met Van Lenneps, niet aan Vondel ontleend, drama-ideaal. Het laatste zou Vondel hebben afgewezen, de eerste zou hij aanvaard hebben. Ja meer; terwijl Vondel in zijn 'Berecht' nadrukkelijk zegt dat hij Jephta ten tooneele voert, en hij het stuk ook naar hem benoemt, laat hij zich, in het vooraan gedrukte gedicht opgedragen aan Anna van Hooren, verleiden tot dezelfde voorstelling die Koopmans verdedigt. Ook voor hem is daar Ifis de hoofdpersoon. Wel een bewijs hoezeer Koopmans in Vondels geest is doorgedrongen. Doch ook maar in een deel van zijn geest. Zelfs de eigen voorgang van de dichter mag ons niet ervan afhouden in het drama zelf te zien wat in zijn maker is omgegaan.

In het begin van dit schrijven noemde ik de *Jephta* een fraai tooneeldicht. Niet alsof ik het, met Van Lennep en Koopmans beiden, boven al Vondels andere drama's uitmuntend acht om taal en vers. Wel bewonder ik die zeer, en zelfs ben ik het niet eens met Koopmans dat de reien te breed en te zwaar vallen. Niet het minst in de reien toont Vondel het fijne gevoel voor grenzen dat aan dit menschelijkste van zijn drama's de schoonheid van een in de engte gedrongen ziel verraadt.

'Al zijn trots' - schreef ik vroeger - 'was

verbliksemd in de Lucifer; - *dit* was werk van aandoenlijkheid, van veeldachtzaamheid, van aarzelklachtend ongeluk.' En - schrik niet, geleerden die in het werk niet de mensch wilt zien - dat Vondel juist in *dit* werk zich tot taak stelde te voldoen aan *alle* eischen die de dichter van zijn tijd van buiten af konden gesteld worden, dit heeft voor mij nog een andere beteekenis dan eerbied voor schoolregels of volgzzaamheid of zelfs dan de eerezucht van een zeventiende-eeuwsch kunstenaar.

Vijfvoeten omdat Ronsard het gezegd had, eenheid van plaats, van tijd, *peripetia* en *agnitio* naar het voorschrift van Aristoteles, en verder alles wat tot teekening en verbinding van personen en toestanden onmisbaar was, met bovendien de op prijs gestelde wijze spreuken, - zeker, dat alles heeft Vondel zich toen hij de *Jephta* zou schrijven, opgelegd. Daarbij kwam - zooals Van Lennep al aanwees - groote strofenlengte en een ongewone rijkdom van afwisselende maten in de reizangen.

Maar als een dichter zich zooveel grenzen stelt, gelooft ge dan niet dat zijn *gemoed* hem daartoe gedrongen heeft?

Het maakt volstrekt niets uit aan *welke* grenzen hij de voorkeur geeft. Dat is juist zijn kunst, dat hij binnen grenzen groot kan zijn. Jammer daarom niet over Aristoteles, als had diè Vondel kwaad gedaan. Wie grenzen aanneemt behoeft ze en begrijpt er de verdienste van. Vondel behoefde grenzen: hij, die in zijn leven er nu toe geraakt was zich te voegen naar alle wanden - en toch bleef hij Vondel -, hij moest wel verlangen te toonen - hij, maatkunstenaar van den aanvang, - hoe men binnen de engste begrenzing de vrijheid van zijn ziel behield.

Er is geen stuk zoozeer uit Vondels levensomstandigheden opgegroeid als *Jephta*. Niet alleen zijn inhoud naar gemoed en geest, maar ook de aard van zijn schoonheid is onmiddellijk daaruit voortgekomen.

Laat elk die het werk gelezen heeft en niet eenige afgetrokkenheden, maar het levende beeld ervan in zich behouden heeft, daarnaar terugzien. Eén enkel tooneel, dat gedurende het heele spel niet verandert: het paleisplein te Masfa. Eentonig? Neen; maar rustig. Een ingebouwde ruimte, die door de woorden van de spelers een heel land, met bergen en beboomde vlakten, met menschen en dieren rondom zich krijgt. Een bewegelijkheid en een gebeuren, eenvoudig en overzienbaar, maar rijk en wisselend, zonder gaping en zonder stoornis: de verbeelding van een dag in enkele uren, maar die uren zóó gekozen, dat zij als door een vista de belendende maanden doen ontwaren: strijd van legers, rouwklachten van een maagdenschaar door het gebergte, een gelukkig en rustig verwachten van de moeder in het paleis. Zie aan begin en einde van het drama die moeder, Filopaie, eerst uitgelaten van vreugde, dan buiten zichzelf van smart; zie, tusschen haar gaan en komen, het tooneel vol met de strijd en de jammer van vader en dochter, - de tot offeren gedoemde, halsstarrig en schreiend, naast haar die zich laat offeren, de gewillige en troostende. Wat is een klein ding veel op dit tooneel: het gouden stierevaandel op Ammon veroverd, eerst uitgestoken, dan afgerukt op last van een rampzalig veroveraar. Hoe klinkt alle spreken klaar en gebonden, doordringend en zangerig. Het aanhouden van Hofmeester, Wetgeleerde en Priester, het klagen van het kind en het woeden van de

vader, en de reizangen, ja waarlijk, alle juist van lengte, zuiver van evenwicht, door toon en zin het spreken opheffend, uitbreidend, de aandacht ontrukkend aan dit eene bijbelbeeld naar verdere vizioenen van gewijde geschiedenis.

Dat is alles van een kunst die grenzen kent, die maat houdt, die het eene voorval leidt naar het andere zonder schok of donkerheid, die, nooit onwonderlijk, nooit een voorwerp vallen laat buiten het licht van zang en droom.

Het altaar waarop Ifis geofferd wordt, blijft onzichtbaar. Onzichtbaar blijft ook die hoogste priester, wiens raad de aan zijn belofte gebondene weigert te vragen, wiens verzoening hij, na de daad, te Silo zoekt.

Ik noem maar iets van het vele dat zijn diepe en vaste indruk nalaat in het hart van de toeschouwer. Kleuren noch muziek gedacht ik. Een muziek, zóo noodzakelijk streng van vormen dat ik om haar alleen me afvraag of de afwezigheid van één versvoet in een reizang - door Beets zoo aantrekkelijk verdedigd - niet nochtans een drukfout is.

Mij dunkt, ik zou te ver gaan, als ik nu nog weer, Vondels vóór het stuk gesteld 'Berecht' herlezend, opmerkzaam maakte op alles wat hij opmerkenswaardig vond. Hij heeft gelijk: zijn *Jephtha* is dáárom een meesterstuk, omdat het honderdvoudig de kunst van de begrenzing toont.

Geen beter voorbeeld voor lateren. Want nog eens: wat maakt het uit aan *welke* grenzen hij zich gebonden heeft. In zijn menscheijkste tijdperk heeft hij liefgehad wat hem lijden deed: in de schoonheid van de beperking doet hij de ijdelheid van zijn verdriet verstaan. En evenzoo: wat maakt het uit

of - zoals ik ergens zag opgemerkt - na hem geen gewijde treurspelen gedicht werden. Niet daarom werd zijn voorbeeld niet nagevolgd. Het werd niet nagevolgd omdat tot een waarlijk navolgen kracht behoort. Zeker zal Vondel geloofd hebben dat de wetten die hij zich stelde wetten zouden blijven voor anderen. Maar wie het voorbeeld geeft van zich te begrenzen, heeft dat, ook als de grenzen veranderen, niet voor niets gedaan.

Nog altijd ligt de toekomst open voor aan vers en vorm, aan tooneel en regel gebonden drama's. Nog altijd blijft *Jephta* een voorbeeld hoe zulk een drama zou kunnen zijn.

1911.

Oude Nederlandsche sonnetten

De heer Heijting (Van Elring) houdt ervan dikke boeken saam te stellen. Hij is iemand van een overvloedige bewondering, waartegen dan zijn lezers vaak in het nadeel zijn. Zij kunnen niet alles prijzen wat hij hun als lofwaardig voorlegt. Zij missen zijn liefde voor de volledigheid en voelen zich ten achter bij een belangstelling die de grenzen van het kiezen te buiten gaat. Kunst is keus, zeggen ze, en als de heer Heijting hun verwijt dat ze geen zesde van wat hij hun aanbiedt gelezen hebben, dan beroepen zij zich op het verschil tusschen uitlezen en uitlezen.

Zeshonderd sonnetten! Zeshonderd *fraaie* sonnetten, verklaart de heer Heijting. Het aantal is niet gering, en toch zou het mij niet verwonderen als de heer Heijting antwoordde dat er nog veel meer zijn. Waarlijk, de Nederlanders hebben zich niet onbetuigd gelaten. Zelfs zijn in de achttiende eeuw de sonnetten die zij gedicht hebben, veel talrijker dan de inleider het doet voorkomen. Niet alleen de vermaarde dichters Poot en Pater, jonkvrouwe de Lannoy en Bilderdijk, Jacobus Bellamy en Pieter Nieuwland schreven er, maar - om van anderen en beteren niet te spreken - de onbekend gebleven H. van den Burg, losbol en drinkeboer, evenzeer als de in het vergeetboek geraakte deugd- en konstrijke juffer Katharina Lescaillje. Een vermeerderde uitgaaf van deze verzameling is daarom lang niet

onmogelijk, en de samensteller is wel de man om er zulk een tot stand te brengen.

Persoonlijk geef ik de voorkeur aan een kleiner keus. Het sonnet is een buitengewoon nauw-luisterende versvorm en niet alle gedichten van veertien regels, hoe ook naar eisch of overlevering gerijmd, kunnen er toe gerekend worden. Om het maar in-eens te zeggen: Vondel was niet een goed sonnettendichter.

Hooft was het wel. Van der Noot was onze eerste en Hooft onze beste. Van der Noot heeft bij zijn bewerken van fransche en italyaansche voorbeelden gevoeld waarop het aankwam. Niet namelijk op het rijm, maar op het evenwicht. Wie de heerlijkheid, de kracht en het geluk, de trots zoowel als de blijmoedige overgave van een bewogen maar zich handhavend evenwicht heeft uit te drukken - het moment van dat evenwicht en niets anders - die weet dat hij daartoe in het sonnet de onvergelykelijke vorm bezit. Eén strofe, waarin door de verhouding van grondslag en keer de evenwichtigste geleding getroffen schijnt - grondslag en keer die elk door hun verdeeling in tweeën de voortgang van de beweging, eerst stijgend, dan dalend, tegelijk mogelijk maken en begrenzen, is het sonnet voor elke schakeering van rust waarin zich het stroomend gevoelsleven een oogenblik vermag op te heffen en te verbizonderen de aangewezen voorteekening. Rust, omdat de vastheid en geslotenheid van zijn bouw door die van geen strofe overtroffen wordt. Beweging, omdat geen strofe zoó op afbeelding van stijging en daling is ingericht. Het heeft ruimte voor de architectuur van de voorstelling en de redekunst van de gedachte, het herbergt in zijn

geledingen gelijkheid en verscheidenheid. En het is één: het is geen strofe die streeft naar aaneenschakeling met andere, maar een in zich geslotene, het lichaam van één beeld, één bewering, één gevoelsopwelling, één ritme. Het is het levende evenwicht dat niets dan zichzelf wil zijn.

Daarom is het sonnet van Jan van der Noot aan Carle Helmans zoo voortreffelijk. Het lag in de aard van die dichter zich boven de bewogenheden van zijn gemoed met een zekere zelfverheffing staande te houden. Dat was zijn schakeering van evenwicht, waartoe Ronsard hem het voorbeeld gaf. Het was iets nieuws met een zoo groote mate van bewustheid zich tegelijk fier en bevallig (want immers innerlijk ontroerd) te toonen. Op het voorbeeld van Ronsard drukte ook hij dan zijn liefdeleed in de vorm van zijn zelf-verheffing uit. Het veelgelezen sonnet zal ik hier nog eens afschrijven:

Apollo klaar! zoo gij op de revire
 Van Santhes zongt, daar 't hof Ilium stond,
 Olympum doens verlatende, deurwond
 Van Cassandra, heet deur der Liefden vire,
 Slagende daar, te vergeefs uw schoon Lire,
 Beruerde gij het water wel goed-rond,
 Maar niet, veur-waar, den zuten schoonen mond
 Die uw eel hert deur-wondde tot der nire:
 De bosschen daar, de bergen, en de dalen
 En d' water klaar, hoorend' uw leed verhalen,
 Beklaagden doens, uw jammerlijke smerte:
 Zoo wordt nu ook, van de bosschen en velden
 Ontrent ons Stad, en van d' water der Schelden,
 Beklaagd 't groot leed dat ik stil draag in 't herte.

'Zooals gij, Apollo, aan de oever van de Xanthos, bij Ilium, klaagde uit liefde tot Cassandra; vergeefs;

want niet zij maar alleen de boomen en het water luisterden; zoo klaag ik en alleen de Schelde en de bosschen en velden om onze stad heen beklagen mij'. Dat een treurend antwerpsch minnaar de aandrift heeft om zich met niemand minder dan Apollo te vereenzelvigen, is van het sonnet de inhoud. Niet zijn leed, maar zijn klaarheid bóven het leed. Apollo's zang in het eerste, het vergeefsche ervan in het tweede paar kwatrijnen, de sympathie van de natuur rondom Ilium in de eerste terzinen en die sympathie rondom Antwerpen en voor de vlaamsche dichter in de laatste, dat is al wat hij te zeggen had. Een dergelijke inhoud, zou men kunnen beweren, is vanzelf sonnet.

Zie dat andere, aan Jan Angelo Vergano:

Vergano, t' alder tijd, tzij oft ik hier zal leven
 Onder Apollos licht, oft weer ik rusten zal
 Bij de Poëten goed, in Helizeums dal,
 Oft weer ik in Gods rijk, hooger zal zijn verheven,
 Zal ik zien in den Geest, geschilderd en geschreven,
 'T ootmoedigh wezen zuet, zedig zonder geschal,
 Van mijn Olympia, eenvoudig zonder gal,
 Met de graciën al die men om heur ziet zweven:
 Ik zal ze klaarlijk zien zoo ik heur eerst-werf zag,
 En weer, veel jaar daar na, op eenen omgang-dag,
 Goddinne schijnende bat dan een eerdsche vrouwe:
 Ik zal ze eerlijk bleek zien worden, en weer rood,
 Zoo ik heur worden zag, deur kracht der liefden groot,
 Op den dag als ik heur gunstiglijk bood mijn trouwe.

Hier is het evenwicht niet in de vorm van zelfverheffing, maar in die van de platonische vrede, die het beeld van de beminde eeuwig in de geest bezit. In de kwatrijnen wordt de verzekerdheid van

dat geestelijk bezit uitgesproken. In de keer wordt de nadrukkelijke herhaling 'Ik zal ze klaarlijk zien' gevolgd door al de ontroerende bijzonderheden die aan de werkelijke beminde verbonden zijn. Een sonnet in potentie alweer, nog voor het woorden vond.

In het volgende sonnet van Hooft is het niet de vrede, maar de bewondering, die de dichter boven de onrust uitdraagt en hem die onaantastbare houding geeft.

Wanneer de Vorst des Lichts slaat aan de gulden toomen
 Zijn hand, en beurt omhoog aanzienlijk uit der zee
 Zijn uitgespreide pruik van levend goud, waarmee
 Hij nare angstvalligheid en vaak en kreple droomen
 Van 's menschen lichaam strijkt, en berg, en bosch, en boomen,
 En steden vollekrijk, en velden met het vee
 In duisternis verdwaald, ons levert op haar stee,
 Verheugt hij, met den dag, het aardrijk en de stroomen.
 Maar d'andre starren als najvrig van zijn licht,
 Begraaft hij met zijn glans in duisternissen dicht,
 En van d'ontelbre schaar mag 't niemand bij hem houwen:
 Al eveneens wanneer uw geest de mijne roert,
 Word ik gewaar, dat gij in 't heilig aanschijn voert
 Voor mij den dag, mijn Zon, de nacht voor d'andre vrouwen.

De bewondering, volkomen uitgesproken in de majesteit van de beschrijving die de eerste regels vult, viert haar triomf in de drie volgende. Tegenover de heerschende zon worden daar de blindgeschenen starren gesteld. De laatste drie regels onthullen van die tegenstelling de zin.

Dat één diepe bewogenheid in zoo vaste groepeerings van beeld, tegenstelling en vergelijking

zichzelf te kennen geeft, bewijst dat ze de wet van het sonnet in zich had, dat die evenredige en eenvoudig-gelede bouw haar natuurlijk lichaam was. Hoofd, die veel voortreffelijke sonnetten schreef, had klaarblijkelijk behoefte aan dat, in een enkel moment van oppermachtig zweven, zijn innerlijke woeling saamvatten en doorlichten en uitbeelden.

Vondel had die behoefte niet. Hij was veel meer iemand die zijn innerlijk langs een omweg, misschien zonder het zelf te weten, in zijn lierdichten en drama's bracht, als dat hij het in een oogenblik van verlossende beelding opzettelijk zou geuit hebben. Niet in poozen van hartstochtelijk evenwicht schiep hij zijn klinkdichten, maar hij schreef ze, als bijschriften of opdrachten, wanneer de gedachten die hij te zeggen had hem voor de vorm van het verzorgd veertienregelig gedicht gepast leken. Het zijn er trouwens weinig, bijna alle uit zijn jonge jaren.

Lees eens dit sonnet op Frederik Hendrik:

Nog leeft tot Hollands heil de wachter van den tuin,
 Gebroken door en door met diepe waterplassen,
 Omheind met stroomen hier, en daar met broekmoerassen,
 Met golven ginder, die zich wentelen in duin.
 Nog tart u Freedriks helm, verwaande koningskruin!
 Die op uw kronen nog meer kronen waant te tassen.
 Nu kom vrij eer hij zelf uw steden koom verrassen,
 En delf uw heerlijkheid in rook en stof en puin.

Gij dreigt hem, doch vergeefs, gij dreigt den onvervaardden,

Die voormaals bij de Roer omsingeld van uw paarden,
 Den ruiter velde en 't paard en redde zich er door.
 Zijn lemmers deugd versmaadt de snee der spaansche klingen,
 Zijn harnas uw pistool; 't is kwaad een leeuw te dwingen,
 Die door 't benauwdste streeft en maakt er 't ruimste spoor.

Wie merkt niet op dat de matste plaats van de kwatrijnen die is waar de 'verwaande koningskruin' op 'duin' komt te rijmen. De matste! En dat terwijl in het ware sonnet de vijfde regel in het midden van de stijging valt. Geen beter middel om die stijging aan te duiden en te versterken als de rijmklank van juist die regel. Vondel weet dat hij een sonnet schrijft. Hij zet bij het begin van het vijfde vers zijn stem aan, als in het besef dat hij aan het eerste kwatrijn een tweede moet toevoegen. Maar hij heeft niet de stijgende beweging in zich die in de rijmen van het sonnet haar natuurlijke steunpunten vindt. Hij vult zijn achttal, en schrijft daarna met grooter zwier het voltooiend zestal neer.

Soortgelijke opmerking als bij dit gedicht kan men maken bij de regels op het overlijden van Corn. Pietersz. Hooft.

Trek om 't raadsheerlijk lijk geen droeve torenklok:
 Het burgerlijk beklag zal deze baar geleien;
 De balling, weeuw en wees, beluïen hier met schreien,
 Hun waard, haar man, haar voogd, daar 't leven uit vertrok.
 Hangt aan den wand van 't koor dien burgemeestersrok,
 Dien tabberd, wijd van baat en staatzucht afgescheien,
 Die deeglijkheid hem ging zoo onbesproken breien:
 Hieraan heeft eigebaat niet de alderminste vlok.

Dat nu Amstelredam in 't rouwkleed valle aan 't huilen!
 Haar zegenrijke beurs ontbeert een harer zuilen,
 Haar raadhuis een pilaar. Hoe drukt ons dit verlies!
 Doch troost u, rijke stad! Men zal u zalig noemen!
 Als Room Fabricius, en Cato's deugd wil roemen,
 Zeg: Hooft, dat was de man, waardoor m i j n glorie wies!

Evenals Frederik Hendrik was Hooft een persoonlijkheid die Vondel zeer ter harte ging. Men

voelt ook wel dat hij niet plichtmatig schreef, dat onder ieder van zijn woorden een hart klopte en een herinnering levend was. Maar die innerlijke beweging ontnam hem zijn vrijheid niet. Zij drong hem tot uiting en zij moest zich wel aan zijn woorden meedeelen. Maar zij dwong hem niet door haar zuiging tot een stand waarin hij van zichzelf zeker bleef. Had hij dat gedaan dan was het sonnet zijn noodzakelijke vorm geweest. Nu was het zijn gekozene. En evenals in het zoeven behandelde vinden we een vijfde vers met nadruk van de stem in zijn eerste woorden en met een rijm dat mat inplaats van stijgend klinkt. Evenzoo ook zwierige terzinen die uitdrukken wat het sonnet juist niet toonen moet: retorische vrijheid.

Het eigenlijk sonnet, dat ik omschrijf als een moment van hartstochtelijk evenwicht, en het schijnbare dat hoogstens een fraaie invulling van het sonnetschema zijn kan, ontmoeten elkaar in het epigram. In het eerste ontstaat het uit een overmaat van kunst: de dichter die in het uitspreken van zijn gedachte zijn verblijven boven die gedachte heeft uitgesproken: zijn rust boven zijn beweging, - toont op het eind zich als bijna vrij van haar door haar toe te spitsen of met haar te spelen.

Zoo doet Hoofd in de slotregel van dit sonnet:

Wanneer door 's werelds licht de blindgeboren jongen
Gezicht verkreeg, hij stond verwonderd en bedeesd,
Beweging, verwe, stal van plant, van mensch, van beest,
Verbluften zijn gedacht, van allen oord besprongen.
Voort sloten, torens door de wolken heengedrongen,
Het tijdverblijf van 's menschen onderwindal-geest,
Maar de zienlijke God, de schoone Zonne, meest:
De tonge zweeg, 't gemoed dat riep om duizend tongen:

Even alleen, mijn Licht, wanneer gij mij verschijnt,
 En dat mijn ziel ontdekt uw ziels sieraden vijndt,
 Die 't ooge mijns gemoeds, dat 't haarwaarts strekt,
 Zoo zwelt mijn hert van vreugd en van verwondring diep gemoeten,
 En danke tegens u en tegens die u schiep,
 Totdat het berst en valt gebroken voor uw voeten.

Een dergelijke slotregel, zei ik, ontstaat uit een teveel van kunst: met de gedachte waarmee het hem toch zoo innig ernst is, drijft voordat hij haar loslaat de kunstenaar zijn geestesspel. Iets anders is het als het sonnet van Vónedel epigram wordt. Er is daarin niet een in haar moment van evenwicht gegrepen hartstochtelijke stijging en daling, maar een met zorg gevuld vlak dat met de laatste regels zijn inhoud bevredigend moet afsluiten. Hoe kan dat beter dan door saamvatting of verfijning van die inhoud in de laatste regels! Niet dus door een teveel van kunst, maar door een teveel van denken. Maar het is duidelijk dat de uitingen van het een en van het ander elkaar bedenkelijk dicht kunnen naderen. Als het teveel van kunst een geestes-spel veroorzaakt, en het teveel van denken een aangezette of verfijnde vernuftswerking, dan kan het produkt in beide gevallen valsch vernuft heeten.

Ter vergelijking schrijf ik nu Vondels sonnet af 'Op het verongelukken van Doctor Roscius:

Zijn bruid t' omhelzen in een beemd, bezaaid met rozen,
 Of in het zachte dons, is geen bewijs van trouw;
 Maar springende in een meer, daar 't water stremt van kou
 En op de lippen vriest, zich te verreukeloozen:
 Dat 's van twee uitersten het uiterste gekozen;
 Gelijk mijn Roscius, beklemd van druk en rouw,

In d' armen houdt gevat zijn vreucht en waarde vrouw,
En gloeit van liefde, daar 't al kil is en bevrozen.

Zij zuchtte: 'och lief, ik zwijm, ik sterf, ik ga te grond!'
Hij sprak: 'schemoed, mijn troost!' en ving in zijnen mond
Haar adem en haar ziel; zij hemelt op zijn lippen.
Hij volgt haar bleeke schim naar 't zalig Paradijs.
Vraagt iemand u naar trouw, zoo zeg: 'zij vroos tot ijs
En smolt aan geest, en hij ging met haar adem glippen.'

Van Vondels manier is dit zeker een fraai voorbeeld. Maar men denkt aan een keurig borduursel, meer dan aan een in zijn vaart gevangen golf. Zoo is ook het slot: een met zorg in het rijm gevoegde vernuftigheid die het gedicht bevredigend ten einde brengt. Volmaakt het tegendeel is, in zijn oorsprong, de slotregel van Hooft: de heele hartstocht van het gedicht vangt die op als in een kelk, die gevuld wordt totdat hij breken gaat. Maar juist het meesterschap waarmee de dichter zijn hartstocht niet enkel uit, maar handhaaft als een stof waar hij boven blijft, drijft hem tot het spelen met zijn beeld: de geborsten kelk die zijn hart is, werpt hij voor de voeten van zijn beminde. In beide gevallen evenwel is het resultaat valsch vernuft geweest.

Wie ons inzicht in de waarde en de beteekenis van de nederlandsche sonnetten wil verhelderen, moet er ons niet teveel opeens voorleggen. Van Van der Noot alleen de beste, en vooral niet nog een viertal dat ik indertijd in mijn keus uit de 'Poëtische Wercken' niet heb toegelaten. Dan een enkel van Karel van Mander, als ge wilt ook een van Marnix - al moet ge die nu weer niet met Milton

vergelijken - en van Spieghel dat eene.¹⁾ Meer zou ik niet hebben opgenomen.

Met de aandacht op Simon van Beaumont te vestigen vervult de heer Heijting een van mijn wenschen. Ik heb, een paar jaar geleden, met zorg overwogen of ik ook een van zijn sonnetten in 'De Honderd Beste Gedichten' moest afdrukken. Zij zijn namelijk sonnetten en niet enkel aardige gedichten. Het volgende is er een goed voorbeeld van:

Met eenen hoogen moed, met opgeblaze zinnen,
 Plag ik met Venus' brand, Cupidoos boog en schichten,
 Te spotten, end' ik dacht: 't zijn immers arme wichten,
 Die 't blinde naakte kind zoo lichtlijk kan verwinnen.
 Maar wat een zotte ding, dat zij nu noemen minnen?
 Verkwisten zijnen tijd met zingen en met dichten,
 Zijn vrije jonge jeugd tot dienstbaarheid verplichten,
 Van buiten schijnen blij, van druk vergaan van binnen!

Maar eilaas! nu heb ik veranderd mijnen zang,
 Want tegens mijnen wil door liefelijk bedwang
 Mijn hert gevangen is in alzo sterke boeien,
 Dat ik geen middel weet om te geraken vrij:
 Maar zoo zij, die 't mij doet, haar voegen wil tot mij,
 Zoo wil ik voor altijd de vrijheid gaan verfoeien.

De beweging hierin is niet diep of hoog, maar ze is er toch en is gevoelig weergegeven. En de heele bouw is zuiver en goedpassend, als van iemand die de fransche sonnetten met oordeel genoten had, niet zoozeer die van Ronsard, maar wel van Du Bellay.

Van Breëro hoef ik niet veel te zeggen. In kunst

1) Dat niet van Spieghel is. Zie mijn Hendrick Laurensz. Spieghel (Wolters 1919) blz. 161-162.

staat hij bij Hoofd achter, maar in aanleg tot het sonnet waarlijk niet. De heer Heijting merkt op dat 'sonnet' niet 'klinkdicht' beteekent, als of het een gedicht zou zijn dat door zijn rijmen bijzonder klinkt, maar eenvoudig 'klein lied'. Het is ook inderdaad een lied 'in optima forma', kern en volgroeidheid van lied. Geen wonder dus dat de liederdichter bij uitnemendheid er bekwaam toe was.

Huygens en Reefsens hebben beide van het sonnet iets goeds gemaakt. Bij hen is men niet meer in de hogere sferen van de kunst, maar eer in die van een persoonlijke en maatschappelijke toepassing. Zij schrijven ware sonnetten, maar die minder uitingen zijn van een hartstochtelijk evenwicht dan van evenwichtige hartstochtelijkheid. Dit onderscheid is geen woordspel. Die dichters waren geen verheven (superieure) geesten die onder de drang van hun ontroering kunst schiepen. Maar ze waren krachtige, temperamentvolle persoonlijkheden, die zich met een gezonde wil in karaktervolle rust hielden.

Van Reefsens heeft de heer Heijting een honderdtal sonnetten afgedrukt. Ziehier een ervan, een van de Treurdichten op de dood van Ernst Casimir:

O Charon, die bevaart alleen de stille veeren,
 En legdij nimmermeer aan anker uwe schuit?
 Is 't altijd af en aan? is 't altijd in en uit?
 En sleipdij altijd mee die men niet kan ontberen?
 Zochtdij gemeine vracht, wat konde men ons deren?
 Daar leeft zoo menig eer- en redeloos schavuit,
 Haal die in uwen boot, zet die in uw kajuit,
 Maar en ontvoer ons niet de goê Nassausche Heeren.
 Gij hebt t' onrechte tijd Ernst Casimir gelaan.
 Wij kennen 't niet voor goed, wij kunnen 't niet verstaan.

Wat zeg ik? Ben ik in mijn hersenen geslagen?
 't Is Charon noch zijn schip, dat met hem henevaart,
 Ten hemel geldt zijn reis, hij klimt te Godewaart,
 En daar ik hem op zie: het is Elia's wagen.

Daarnaast Huygens' 'De tweede Tesselschade':

Is Tessel op het pad naar Romen van Geneven?
 Is d' afgelokte ziel in 't poppegoed verward?
 Heeft menschenmijmering bekropen 't hooge hart?
 Heeft Papen duister licht Gods lichter uitgedreven?
 Is haar welwetendheid in 't donker uitgewreven?
 Is in haar dampig oog de witte Reden zwart,
 Het rechte spoor te slecht, het zachte jok te hard?
 Is Roemer Romens kind? O Roemer, die dit leven,
 Dit slijk gewisseld hebt voor 't eeuwige bezit
 Van 't eeuwige bezien, wat toenaam geeft gij dit,
 Dit schip en goeds verlies, eer 't anker' of ontlade?
 Zij zoekt U, maar een mal, een stal-licht leidt haar mis -
 Haar naald is 't noorden kwijt, zij zeilt maar bij de gis.
 O min als Tesselscha, o meer als Tessels-schade!

Beide deze gedichten zijn bewogen genoeg, beelden de stijging en daling van een mannelijk gevoel uit. Ze zijn ook kloek gebouwd en geven in hun forsche evenredigheden de vaste geest van hun maker weer. Toch gaat de kunst van die dichters, niet als bij de groote meesters vóór alles naar die hoofdzaken: bouw en beweging. Bij Huygens is het altijd duidelijk: de bijzaak van het verstandsspel heeft zijn gestadige aandacht; waar we dat missen herkennen we haast Huygens niet. Maar ook bij Reefsens is een bijzaak: ze is die van het rijm en het ongewone woord. Hoofd hield er al veel van, maar nu en dan en zooals een groot kunstenaar altijd graag alle mogelijkheden van zijn kunst beproeven wil. Zijn

sonnet 'Aan Anna Roemers Visscher' is met lust en opzet geschreven op de onmogelijkste rijmen.

Beroemde Visscherin, die de verborgen hokkels
 Van uw beschaduwd hol, dat tegens 't Oosten gaapt,
 Schakeert met schulpen weerschijn-verwe, die gij raapt
 Langs uwe stranden met veel zindelijk gesokkels;
 Hoe speelt uw orgelkeel, dat zij zooveel getokkels
 Van minnaars lokt aan d'hoek uws hangels die ze draapt?
 Of zijnder in uw hart klavieren na-geäapt,
 Die 't edel oordeel roert met rad-gewende knokkels?

Bij zooveel harten, die de zang uw hangel vangt,
 En buit van minnaars die gij om uw woonplaats hangt,
 Hang ik dees dichten aan de wand van uw spelonke;
 Opdat, geholpen door de zoetheid des gekweels,
 Haar groot gebrek van val met kleine moeite uws keels
 Haar aanschijn niet beschaam wanneer het staat te pronke.

Reefsen heeft een buitengewone liefhebberij in het gebruiken van ongewone rijmen, waartoe hij zijn voorraad graag in namen van personen en plaatsen zoekt. Hij heeft die trek gemeen met Stalpert van der Wiele, behalve dat hij in zijn behandeling van die beminde woorden decoratiever is. Een staal van zijn rijmen zagen we al in het aangehaalde sonnet waar hij 'schuit' en 'uit' op 'schavuit' en 'kajuit' rijmt. Hoe hij plaatsnamen gebruikte zien we in het volgende. Het is geschreven na de overwinningen van Frederik Hendrik in 1632.

De macht van Asia, van India, van Spanjen,
 Van Napels, van Milaan, Castilia, Leon;
 't Geweld van Portugal, Minorque, Arragon,
 Lothryk, Sicilia, Majorque en Sardanjen;

De trots van Oostenrijk, Bourgonjen, Allemanjen,
 De rijkdom van de op- en nedergaande Zon
 Op eenen hoop gebracht, niet hinderen en kon
 In Brabant het geluk en d' eere van Oranjen.

De zege t' alder tijd haar zegen niet en geeft
 Degeen die 't meeste volk en sterkste wapen heeft:
 Voorzorge, rijpen raad en wakkerheid bemint ze.
 Zij rijst, gelijk het werk uitwijzet, in 't gemein
 Niet uit de handen, maar als Pallas, uit het brein.
 En haren Jupiter is onze brave Prince.

Jeremias de Decker voegde zijn lange, ietwat losse, maar toch wel gedragen volzin makkelijk in sonnetten als dit 'Aan mijnen Sterfdag':

Dag die mij eens van zon versteken zult en dag;
 Dag die mij binnen 't graf, dag, die mij eeuwig buiten
 De ruime wereld zult, dien schoonen tempel sluiten,
 Dien tempel daar ik God in toe te zingen plag
 Verwondering en prijs, zoo dik ik hem bezag;
 Dag, die mij in den loop zult van mijn dagen stuiten,
 En 't nawee proeven doen der duur verbode fruiten,
 Dag, zeg ik, dien ik vliên, maar niet ontvlieden mag!

Hoe spoedt gij herwaarts aan; doch als op wolle voeten!
 Gij zult, gij zult misschien mij in dit jaar ontmoeten,
 Misschien in deze maand, in deze week misschien.
 En kleef ik dwaze nog zoo vast aan mijn gebreken,
 En leef ik nog zoo los, alsof ik nog veel weken,
 Nog vele maanden zou, nog vele jaren zien?

Wie dit leest voelt wel dat de kunst van het sonnet, al wordt ze met liefde en talent beoefend, niet langer wordt uitgebuit. Johan van Someren (niet zoo onbekend als de heer Heijting denkt:

Van Vloten prees hem nadrukkelijk) deed dat evenmin als Matthijs van de Merwede, al zijn die beiden beter sonnetten-dichters dan Johannes Vollenhove. Alleen Dullaert komt wezenlijk in aanmerking. Bovendien is hij nieuw. Hij heeft een diepe en zoete toon die door zinnen en ziel gaat, die in ieder sonnet een andere, zeer kenbare schakeering heeft, en die tegelijk genotvol is en smartelijk. Die toon beweegt zich in de goede sonnetten (waartoe ik niet alle reken) met een kuische waardigheid en ingetogen bevalligheid, die voor Hoofts zwaarder ritme niet hoeft te wijken, door de kwatrijnen omhoog, om dan met een schrik en plotselinge omslag terug en als 't ware tot zichzelf in te keeren. Doordat hij het sonnet tot de gestalte maakte van deze een oogenblik buiten zichzelf tredende en dan in zich terugvluchtende ingetogenheid, is Dullaert onder de nederlandsche sonnetten-dichters zoo buitengewoon oorspronkelijk.

Na hem is Joan van Broekhuizen - Potgieters laatste zeventiende-eeuwsche minnedichter - de laatste die als Hoofts tengere leerling nog een fraai sonnet schrijft. De achttiende eeuw begint.

Gelukkig geeft de heer Heijting er uit dat tijdperk weinig. Weinig, altijd in aanmerking genomen dat hij de heer Heijting is. Zelfs Poots 'Herdenking' met die zoete beginregels:

De westewind blies zacht, de zwoele zomer bukte
Met zijn gebloosd gelaat de blijde wereld toe -

is geen goed sonnet geworden. Niet wie beeldden, maar wie verstandelijk bleven, hadden toen nog de meeste kans om het sonnet-schema te dekken

met een zekere bezielde rechtlijnigheid. Een overgang naar dat redekunstig sonnet toont Lucas Schermers 'Uit Publius Ovidius Naso':

Zoolang 't Fortuin u met een vriendelijk gelaat
 Toelachen zal, gij zult een reeks van vrienden tellen,
 Doch zoo de zetel uws geluks geraakt aan 't hellen,
 Gij wordt verlaten en van iedereen gehaat:
 Zoo, ziet gij, kiest de duif het schoone dak, zoo gaat
 Het pluimgediert nooit naar vervuilde torens snellen;
 Zoo niet de schuren van gepropte granen zwellen,
 Men vindt geen mier die zich rondom haar vinden laat.

Dus zal geen vriendschap naar verlopen schatten talen:
 Gelijk een schaduw, die den wandlaar door de stralen
 Der zon verzelschapt, door een wolk verduisterd, vliedt,
 Zoo volgt de meeste hoop van d' onstandvaste vrinden
 De zon van het geluk, doch niemand is te vinden
 Zoo haast een duistre wolk voor hare stralen schiet.

Volkomen nuchter, symmetrisch, maar met een goed besef van hoe het sonnet berust op evenwicht, schreef H. van den Burg, die ik in het begin van dit opstel noemde, een groot getal van deze soort verzen. Hij is als min of meer verongelukte achtiende eeuw mischien een interessant maatschappelijk verschijnsel, maar heeft als dichter alleen een zekere grove, soms cynische, ongegêneerdheid vooruit op zijn braver en deftiger tijdgenooten. De reden waarom hij in de wereld niet is vooruitgekomen, deelt hij zichzelf, zonder twijfel met eenige verschooning, mee in zijn 'Oorzaak van Tegenspoed', dat ik de heer Heijting hierbij wensch aan te bieden.

Gij zult uw leven lang door armoe zijn verzeld,
 Gebrek zal waar gij zijt u nimmermeer verlaten,

De Voorspoed zal u steeds ontvluchten, schuwen, haten,
 Hoe zeer ge op lekkere spijs, en dranken zijt gesteld.
 Schoon ieder van uw geest u groot geluk voorspelt,
 Zal hij u, waar gij gaat, in eeuwigheid niets baten;
 En schoon gij heerlijk vertellen kondt en praten,
 Zult gij nochtans altoos versteken zijn van geld.

Gij zijt gewoon uzelf te vleien en te streelen,
 Verwaarloost uwen tijd, bouwt in de lucht kasteelen,
 Daar nochtans bij de Goôn 't al is te koop voor zweet,
 En vraagt gij mij waarom gij nimmer hebt te hopen,
 Dat gij eenmaal Fortuin van achtren in zult loopen:
 Ze is snel, daartegen gij, een luiaard als gij weet.

Met Bilderdijk zijn we - bij Bilderdijk. Men mag een oogenblik het gevoel hebben dat de rechtlijnigheid van zijn sonnet 'De Wareld' bezielde is, toch kan men niet lang de redenaarsopgeschroefdheid, die zich ook hierin rekt, vereenigbaar achten met het evenwicht van de vorm die hem hier gelegen kwam.

Wat zijt ge, o samenstel van onbegrijpelijkheden?
 O schaakling van gewrocht en oorzaak zonder end?
 Wier mogelijkheid de geest ternauwernood erkent;
 Wier dadelijk bestaan een nacht is voor de reden!
 O Afgrond! dien 't besef geen weg vindt in te treden!
 Wat zijt ge? Een bloote schijn, het zintuig ingeprent?
 Een indruk van 't verstand, waarom 't zich vruchtloos wendt?
 Een denkbeeld dat we ons zelf uit ijdele meening smeden?

Of zijt ge integendeel een wezen buiten mij?
 Bestaat ge? Is dat bestaan geen enkele droomerij?
 Of is 't een wijziging van eenig ander wezen?
 Dus vraagde ik reis op reis, tot God mij 't antwoord gaf,
 Hij sprak: 't bestaan is mijn'; wat is, hangt van mij af,
 De Wareld is mijn stem, en roept u mij te vreezen.

In de overige, de negentiende-eeuwsche sonnetten die de heer Heijting opnam, zie ik Potgieters gedicht van Amsterdams Wapen, een redeneerend epigrammatisch vers in sonnetvorm, goed doorwerkt, en dat een bevallige lijn volgt die tot het laatste, het fraaie slotvers toe, stijgen blijft. Daarna treffen mij de luchtiger opgelegde en kleuriger woorden in Vosmaers 'Op een luit, gevonden in eenen sarkophaag'. De oogst is klein, en blijft het, want voor geen van 's heeren Heijtings gekozenen kan ik mij laten belesen tot bewondering. Dat Jacques Perk Ten Kate en Schaepman gelezen heeft, geloof ik wel, en als sporen van die lezing in zijn werk kunnen worden aangewezen, dan zal ik mij niet daarover verwonderen; maar als Perk aan die voorgangers iets verschuldigd is dan mag dat hun niet worden aangerekend als een verdienste. Zij hebben verzen geschreven in allerlei vormen, ook in de sonnetvorm. Dit te doen, zonder dat men goede sonnetten maakt, kan niemand een deugd achten. Perks tijdgenooten hebben hen en hun aanspraken dan ook terecht afgewezen en mijns inziens is er geen reden waarom op die afwijzing zou worden teruggekomen.

1912.

Briefwisseling van Bakhuizen van den Brink

Toen Bakhuizen in October 1843 voor zijn schuldeischers de wijk nam naar België had hij al een zekere werkzaamheid als letterkundige en geleerde achter zich. Hij had in *De Muzen* geschreven over Hemsterhuis, tezamen met Potgieter de nalatenschap van Drost beredderd, aan *Tesselschade* de novellen Culemborg, Sivaert Sicke en De Verzoeking van den Heiligen Antonius bijgedragen, en aan de uitgave van *De Gids* niet enkel door zijn studie over Vondels Hekeldichten en Hoofds Warenar, maar ook door letterkundige kritiek en als redakteur krachtdadig deelgenomen. In Leiden had hij getracht voorlezingen te houden over wijsbegeerte.

Tegelijkertijd was hij verloofd met mejuffrouw Toussaint, de jonge romanschrijfster.

Toen hij in Luik kwam had hij daar niets beters te doen dan 'onder den indruk dien de stad, met hare historische omgeving, met haar omstreken, aan natuurschoonheden even rijk als aan herinneringen op (hem) maakte' een studie te schrijven, die de titel van Andries Bourlette kreeg en die van een novelle alleen verschilde door haar feitelijke bewijsbaarheid.

Komt hij anderhalf jaar later in Praag, dan zal hij, ook al weer onder de indruk zoowel van natuurschoon als van verleden, zich zoo lang en zoo veel verdiepen in de schoonheid van haar, om zoo te

zeggen zichtbare geschiedenis, dat zijn brieven erover de opzet van historische novellen schijnen, die hij alleen door tijdsgebrek niet zou hebben uitgewerkt.

Hij schrijft ondertusschen eerst het opstel over Hendrik van Brederode, daarna de Cartons voor de Geschiedenis van den Nederlandschen Vrijheidsoorlog.

Het is de ontwikkeling van een begaafde natuur die, van aanleg wijsgeerig, onder invloed van fantazeerende vrienden een schrijver van novellen en letterkundige opstellen geworden is, en die, alleen gelaten met archieven en boekerijen, zich tot geschiedschrijver vormt.

Terwijl hij in België en Duitschland reisde wist hij dat hij van Holland pijnlijker gescheiden was dan zijn leermeester Bake, dan zijn oudere vriend Geel zelfs begrijpen kon. Hij voelde zich losgescheurd van Potgieter, aan wie hij het wezen van de dichterlijke kunst, het vorm-scheppend vermogen bestudeerd had en tegelijkertijd gebeurde er in zijn hart nog een andere losscheuring. De goedige 'Bakkes', voor de eene invloed al even toegankelijk als voor de andere, had, losbol in Leiden, zich de verloving met de alkmaarsche novelliste laten aanleunen. Nauwelijks in Luik, vond hij daar een andere jonkvrouw, die hem 'voor wanhoop bewaarde', hem 'tot nieuwe werkzaamheid prikkelde', hem 'een paar deugden leerde die de tegenspoeden (hem) niet hadden kunnen inprenten: matigheid en kuisheid.' Toen hij Holland verliet had de verloofde haar grootmoedige hart getoond door hem trouw te beloven: hij moest dankbaar zijn,

en wilde het. Twee jaar later, aan Bake zijn gemoedsstrijd biechtende, meende hij te kunnen schrijven dat hij de liefde voor Julie Simon overwonnen had. Maar in Juni 1846, als hij weer terug is in België, wordt de hollandsche verloving afgebroken, terwijl in November 1847 te Luik het belgische huwelijk werd afgekondigd. Op reis en door eenzame dagen in kamers en bibliotheken had hij alleen zijn groote sterke hoofd om door studie zijn aandacht te boeien en zijn gemoed rust te geven. Vandaar zijn woede, zijn toemeloos wraakgeroep, als in 1845 de regeering in Den Haag weigert hem door een woord van aanbeveling de archieven te Weenen te openen. Vandaar de hartstocht waarmee hij arbeide - hij die vroeger even weetgierig als nu geweest was - nadat hij er was toegelaten. 'Mijne werkzaamheid op het archief afbreken durfde ik niet, omdat ik vreesde daardoor den draad te verliezen die ik werk genoeg had vast te houden bij alle de details van ondergeschikt belang, maar toch van belang, waarmede de correspondentie van Philips II en Margaretha mijn geheugen stoffeerde'. Vijf maanden achtereen heeft hij zeven uren daags in de ijzeren kooi van het brandvrij archief-gebouw doorgebracht. Gelukkig wie met zooveel studiekraft zijn onrust bestrijden kan!

Te Weenen bereikte hem voor het eerst weer een brief van Potgieter. 'Gij hebt de eer gehad' - antwoordt Bakhuizen - 'den eersten stap te doen, en ik wenschte uitdrukkingen te vinden voor de innige hartelijke blijdschap, waarmede ik uwen brief heb ontvangen'. Hij geeft hem dan een overzicht van zijn reisindrukken. En, wel een bewijs hoe groot hun vertrouwelijkheid placht te wezen,

wat hij tegenover andere vrienden zorgvuldig verborgen heeft gehouden, dringt zoozeer naar de oppervlakte van zijn schrijven dat hij het *bijna* zou hebben uitgesproken, dat Potgieter het *zeker* kan hebben gegist. 'Te Luik vond ik mijn intrek bij een eenvoudig burgergezin, dat een toonbeeld van katholieke vroomheid en huiselijke deugden was. Zooveel zorg, dienstvaardigheid, hartelijkheid en eerlijkheid heb ik nimmer van eenigen hospes of hospita ondervonden en zal die nimmer ondervinden. Hetgeen mij in huis omgaf, bragt eene weldadige kalmte in mijn gemoed: om hunnentwille kreeg ik de Wallons lief'. Men moet maar gelooven dat Potgieter met dat vage 'hetgeen mij in huis omgaf' genoeg zal hebben genomen, of dat hij het met een hospes of een hospita zal hebben opgevuld. Gaven *deze* de licht ontvlambare die weldadige kalmte? Heeft terwille van hen die hartstochtelijke vaderlander de Wallons liefgehad? - Ik zie de dichter die de toespelingen van de Vrouwe van Meerhof verstaanbaar vond, al zachtjes glimlachen.

Een paar maanden later zal zijn twijfel - als hij die nog had - in zekerheid veranderd zijn. Naar aanleiding van het roomsche geloof dat 'de betrekking van het individu tot Christus naar zijne betrekking tot de kerk' berekent, schrijft Bakhuizen: 'Maar het veel omvattende dier formule heb ik eerst leeren verstaan, toen een engelachtige lieve vroomme katholikin mij de schat van haar gemoed ontsloot, om mij, geloof ik - te bekeeren'.

De balling had bij de vriend zijn hart uitgestort; latere reisbrieven aan deze zijn in het Potgieterarchief niet aangetroffen.

Niet met Potgieter, maar met de leidsche professor Bake heeft Bakhuizen de briefwisseling geregeld volgehouden. De jonge koopman-dichter, met de fiere fijnheid van zijn hoofsche vormen, had in de slordig gekleede Bakkes met zijn slepende gang en zijn onoogelijke tronie de onbegrijpelijk rijke mijn erkend, en, oprichter van *de Gids*, had hij, met de hem eigen bescheidenheid, de medewerker redacteur gemaakt, zoo zelfs dat het scheen of deze de leiding had.

Maar Bakhuizen was ten slotte geen kunstenaar die boven de partijen stond. Hij deelde wel met Potgieter sommige denkbeelden, maar hij bezat niet die liefde voor schoone vormen zonder welke de dichter zelfs zijn eigen denkbeelden onvolledig achtte, - ter wille van welke hij zelfs andere denkbeelden dan zijn eigene wenschte toe te laten.

Het verschil van wezen dat zich afteekende in hun uiterlijk kon zich ook in hun samenwerking openbaren, zoodra maar over de toelating van denkbeelden strijd ontstond.

Potgieter zag om zich heen het leven van twee machten die hem gelijkelijk boeiden, die hij voor *De Gids* gelijkelijk noodig vond, zoodra maar hun leven tot volle vorming kwam: het Geloof en de Wetenschap.

Bakhuizen trad hoe langer hoe meer op de zijde van de laatste, en of haar vormen onschoon waren of kwetsend voor het eerste, dat leek hem niet van bijzondere beteekenis.

Wanneer Potgieter hem dan ook schrijft: 'ik zie in onze jonge theologen voor *de Gids* afbrekers, maar geen enkelen aanstaanden leader', - dan antwoordt hij: 'ik kan uwe moedeloosheid niet deelen.'

Wanneer mijne stem als oud-redacteur van *de Gids* nog gehoor verdiende, zou ik u toeroepen: Zet de blauwe deur wagenwijd open voor die afbrekers: zij voeren eene ontknooping aan, die eenmaal komen moet, en de leader, die gij wenscht, zal misschien in dat geval niet persoonlijk voor u staan: maar gij zult hem vinden in den practischen degelijken, vrijen zin onzes volks'.

Dit was een prachtig antwoord voor alle wetenschappelijke en politieke partijleiders en predikers van denkbeelden, - maar met een dergelijke vormeloosheid kon een dichter, leider van een letterkundig tijdschrift, zich moeilijk vereenigen.

Van de jonge theologen, waarop Potgieter doelde, was J. van Vloten de eerste; - Van Vloten, van huis uit verbreider van denkbeelden, bewonderde Bakhuizen; maar kon zich nooit gewonnen geven aan wat hem in Potgieter overbodige en belemmerende vormelijkheid scheen.

De strijd tusschen Geloof en Wetenschap was aangevangen. Leiden was de burcht van de laatste, en Bakhuizen moest, gesteund door leidsche machten, *de Gids* voor haar veroveren. Het ging tegen het *piëtisme*, heette het. Aangewend tegen Potgieter, was dat woord al een vijandelijkheid. Hoe weinig hij-zelf piëtist was bewees hij later wel toen hij over de verzen van Albertine Kehrer schreef. En hoe zou hij gelooven dat een zoo fel schrijver als Van Vloten enkel-wetenschappelijk was. Niet een *leader* zag hij in deze maar een partijganger, en terecht begreep hij dat *deze* partijdigheid voor de letterkunde van zijn geslacht geen voordeel zou zijn.

Toch was zijn bescheidenheid zoo groot en zijn bewondering voor Bakhuizen zoo ernstig, dat hij,

gevolgd door de andere leden van de redactie, het tijdschrift aan Bakhuizen overliet. Op dat oogenblik moest deze uitwijken. Jonckbloet, ook een van zijn jongere bewonderaars, vergezelde hem tot over de grens, kwam terug met een soort opdracht tot beheering van *de Gids*. Het spreekt vanzelf dat, onverantwoordelijk als ze was, hij haar niet kon uitvoeren, zonder het bestaan van het tijdschrift in gevaar te stellen. Aangenaam doet het aan dat hij dit onmiddellijk inzag en met volkomen korrektheid binnen de perken van zijn medewerkschap wist terugtreden. De oude redactie was hersteld en het is de nagalm van deze verschuiving die gehoord wordt in sommige brieven van Jacob Geel.

Zeker te goeder trouw, maar gedeeltelijk door overschatting van Bakhuizen, die hij voor veel onafhankelijker hield dan hij ooit geweest is, en gedeeltelijk uit onkunde, daar hij hem misschien wel de eerste in de oprichting van *de Gids* noemde, oefende Geel op de vriend van Potgieter geen goede invloed uit. In de brieven die zij beiden wisselen, betreffen de tweeërlei uitlatingen die een indruk van kleinheid geven de 'piëtisten' en de invloed die zij tezamen zouden willen oefenen op de letterkundige beweging. 'Gij hebt Groen met zijn systema zoo heerlijk op zijn plaats (ik had haast gezegd "te kakken") gezet' schrijft de leidsche geleerde. En als de zwerveling, die werkelijk hecht aan de tijd van zijn letterkundige werkzaamheid, nog in de herfst van 1845 bijna klagend vraagt: 'Schrijf mij opregt: gelooft ge niet dat ik in eenige opzichten op den gang onzer Hollandsche literatuur eenigen invloed kan en moet oefenen?' dan luidt het antwoord: 'Gij zijt geroepen om een oog op onze litera-

tuur te houden. Gij *kunt* het beter dan ik en gij hebt nog de volle kracht en frischheid der jeugd'.

Is het moeielijk hierin te zien dat Geel bij Bakhuizen een boosheid en een zelfoverschatting heeft aangekweekt die niet in zijn aard lagen? - Toch zal aanstonds blijken dat de laatste, bij alle blijvend verschil van beginsel, later ook Groen te waardeeren wist. En is het niet om te glimlachen dat, na 1845, Bakhuizen, voorgelicht door Geel, een oogje zou houden op de literatuur vanPotgieter?

Het was juist om deze tijd dat Bake het zijne deed om te voorkomen dat aan Da Costa een amsterdamsch professoraat vergeven werd. Bij Potgieter bleef de herinnering na in een bitterheid die hij vijftien jaar later, in zijn lijkgedicht op Da Costa, uiten zou. Was het ook niet monsterlijk? En hoe zou het mogelijk zijn dat de dichter Potgieter dit partijdig drijven goedkeurde!

Toch prees Bakhuizen het als een zegen voor de wetenschap: 'Ik wensch u en mijn vaderland geluk met een uitslag die voor de wetenschap heilzaam is.' Hij kan niet anders dan aan haar zijde staan, niet boven haar en haar weerpartij. 'Vanwaar toch het verontrustend verschijnsel dat zich bijna gelijktijdig in de gansche wereld, in Duitschland en Frankrijk zoowel als in ons vaderland openbaart: het beschaafd publiek door het piëtisme opgewonden om alle wetenschappelijke vooruitgang te belemmeren?' De klacht is oud, want zoolang gemoed en geest telkens weer gelijktijdig opleven, zal er strijd bestaan, onder andere tusschen Geloof en Wetenschap. Bij het begin van het Réveil (1819) liet de zwitschersche wijsgeer Bonstetten zich nog wel feller uit. 'Die engelschen Mystiker haben sich bey uns

eingelistet und sähen überall Unheil aus. Diese Menschen sind eine wahre Religionspest' - schreef hij aan zijn vriend, de duitsche dichter Matthison. Ieder die diep voelt en ernstig denkt, zal die strijd in zich doormaken, maar dat is wat anders dan zich te eener of te anderer zijde, te laten indeelen als partijganger. Potgieter wilde het niet: zijn partij was de poëzie en de letterkunde van Nederland. Bakhuizen ontwikkelde in zijn brieven het gedachteleven van de wetenschappelijke en staatkundige Liberalen, - terwijl zijn hart tot aan haar dood de gevangene bleef van een 'lieve vroomme Katholikin.'

Van den Brink had te Leiden, in de kring van Bake en Geel, filologie gestudeerd. Juli 1842 was hij gedoctord op een latijnsch proefschrift. Toen hij, na zijn vlucht, in briefwisseling bleef met Bake en voornamelijk van Bake's invloed hulp en herstel verwachtte, bezwaarde het hem spoedig dat grieksche filologie zijn liefhebberij niet bleek. Hij verontschuldigt zich erover. Hij doet wat hij kan om duitsche filologen op te zoeken en over hen te schrijven. Hij koopt *Tauchnitz*-uitgaven van grieksche schrijvers en zendt zijn leermeester emendaties. Hij stelt vragen, maakt afschriften en vergelijkt oude handschriften. Maar er is geen houden aan. Hij kan niet nalaten te doen blijken dat de filologie met zijn eigenlijke arbeid niets te maken heeft.

Aan deze strijd tusschen zijn wezenlijke ontwikkeling en de omstandigheid dat hij aan Bake schreef, is het te wijten dat er in de brieven vrij wat grieksch voorkomt waar niemand iets aan heeft en dat de lezing lastig maakt. Mr. S. Muller Fzn. die deze

volledige uitgaaf bezorgde, vindt er zelfs aanleiding in 'het langzaam verkwijnen en sterven van den veelbelovenden graecus' te bewonderen. Het is een genoegen dat ik niet deelen kan. De schrijver zelf geeft in een brief aan Millies nauwkeurig aan om welke reden, volgens hem, de leidsche school de Ouden beoefende: 'zij beweert dat (daardoor) de geest gescherpt, het oordeel gezuiverd, die nuchterheid van waarnemen en gevoelen onderhouden, welke voor zuivere redeneering zoo onmisbaar is, en eindelijk de noodzakelijke harmonie tusschen gedachten en uitdrukkingen op waren prijs geschat wordt.' Zeer juist, maar dit wil zeggen: als middel, en niet als doel.

De lauweren van het wonderkind Cobet, die de Grieken verbeterde tot in zijn bruidsweken, mogen hem een oogenblik gestoken hebben, hij was, blijkens geheel zijn arbeid, nooit een graecus, maar een tusschen fantazie en geschiedschrijving zich bewegend wijsgeerig en beoordeelend letterkundige.

Aan Bake-zelf geeft hij later een beeld van zijn ontwikkeling: 'Theologant ben ik ten halve door een jaar of wat studie; aan Hollandsche litteratuur heb ik wat gedaan door den kring waarin ik ben rondgesleept; dat ik een kwart humanist ben is de schuld van u en de uwen; abstraheren van, filosoferen over hetgeen ik wist lag misschien in mijne natuur; de nood heeft mij aan de studie der geschiedenis gejaagd.'

Humanist, - maar geen graecus; en zelfs dat humanisme was nog, juist op het oogenblik dat hij het noodig had, merkwaardig beperkt geworden. 'Ik kan denken' - schrijft hij 4 Juni 1848 aan Bake - 'hoe warm uw hoofd is van de politieke gebeurtenis-

sen van den dag. Het mijne raakt er geheel door van den koers, en ik zou in de nabijheid van u, mijn Leidsche leermeesters en vrienden, moeten zijn om uit de Ouden die kalmte van geest te vinden, welke gij met uw voorbeeld mij aanprijst. Zal ik het oprecht zeggen, zooals ik het meen? Met al den eerbied, dien ik hen toedraag: tegen de barensweeën, die Europa thans folteren, leveren zij in mijn oog geen genoegzame hulp. Hun βασιλεύς, waar is hij op het oogenblik? Wat is aan dien voedsterling van Zeus gelijk dan het droombeeld der Theocraten? En toch, al wat in mij is, mijne natuur, mijne nationale herinneringen, mijne vorming en de begrippen van mijnen tijd, die ik heb ingezogen, repousseren alle ten sterkste die regeringen bij de gratie Gods en door de inspiratie Gods. Ter andere zijde de republiek: ik schrei erbij, wanneer ik zie hoe die staatsvorm door Fransche en Duitsche anarchisten wordt ontheiligd. Eene andere quaestie, die mij de Ouden niet oplossen, is het proletariaat; het ruime begrip van humaniteit toch vind ik bij hen niet: het is de schepping des Christendoms, en ik voor mij zou wanhopig hetgeen thans gebeurt moeten aanstaren, zoo ik de overtuiging verliezen moest, dat aan de woeling onzer dagen een humanistisch begrip ten grondslag ligt en een voortgang der humaniteit daarvan de ontknooping zijn zal. Zoo er eene gedachte is, waarom ik de nieuwe republiek (die ik alles behalve genegen ben) zou hebben toegejuicht, het was de ter loops aangekondigde eeuw des vredes. Het is er verre van, dat ik aan de verwezenlijking geloof: maar toch was de droom mij zoet. Maar ook hier laten mij de Ouden in de steek, die geen staat kennen zonder oorlog en zonder weer-

stand: Plato vooral, die eene gansche bevoorregte klasse van soldaten scheidt. Hoe gaarne zoude ik van u leeren, hoe uit de groote Ouden de problemen van onzen tijd te verstaan.'

Wat dan ten slotte de Grieksche studie hem gegeven heeft? Zie het, als hij van de 'kwart humanist' aan Bake uitleg geeft: 'Ik was voor mijn deel humanist om vrijheid van denken en schrijven te waarderen, om waar te nemen wat de beoefening der oudheid bij de zich toen (d.i. in de zestiende eeuw) ontwikkelende beschaving uitwerkte, eindelijk om objectief de vormen waar ik die vond hoog te schatten.'

Dit en geen ander is het humanisme, dat Bakhuizen, en met hem een heel geslacht van liberalen overhield. Een humanisme dat zich aan de rijke en vrije uiting van de Grieken spiegelde, dat in onze eigen geschiedenis de herleving van het Heidendom niet wilde geloochend zien, dat anderzijds alle, ook de christelijke vormen van onze beschaving, erkennen wou.

'Hoe kan iemand als Groen op dat punt zoo'n round-head wezen?' vraagt hij, en in de vraag-zelf ligt de erkenning dat tusschen hem en die piëtistgescholden Christen de kloof overbrugbaar was.

Groen had zich waardeerd over hem uitgelaten. Hij zelf schreef: 'met een dergelijken arbeid (als den zijnen) bezig, leer ik dagelijks meer die des Heeren Groen waardeeren.'

Hoe zou Potgieter zich verheugd hebben. Want juist *dit* humanisme en *deze* waardeering waren het die hij sinds 1834 met Bakhuizen had liefgehad.

Een van de eerste ontdekkingen die de uitgewekene

deed in België was die van een Alva, anders dan hij zich had voorgesteld. 'Van Luik ging ik naar het Brusselsch archief om Alva te leeren bewonderen. Hem mangelde niets om een groot man te zijn dan menselijkheid.' Te Luik zelf had hij 'curieuse boekjes' gevonden, 'in Holland schaars of niet voorhanden. Er was bij de lezing daarvan althans dit te winnen, dat ik onze geschiedenis eens uit de oogen van onze partij zag, en deze in botsing met mijne eigene vaderlandsche vooroordeelen konden misschien waarheid aan mijne beschouwingen geven.'

Tegelijk vond hij er zijn vrouw die een geloovige roomsche was.

Men moet een man als Bakhuizen in zijn geheel nemen, niet hart en verstand afzonderlijk. Hij had zijn breede natuur en was daardoor de oer-typus van alle latere liberalen. De hartstochten en voorkeuren die men in hem vindt waren de zijne en werden hem niet door de omstandigheden aangedaan. En één zulk een trek was zeker de verdraagzaamheid die hem - zoolang ze niet al te fel botsten tegen zijn bedoelingen van het oogenblik - alle vormen waardeeren deed.

Als hij - zie zijn prachtige bewondering voor Praag - Johs. Huss ontdekt heeft, en heeft vastgesteld 'dat Huss en de zijnen geen geestdrijvers, maar kampioenen waren voor een onderzoek, waarop de leeken regt hadden, omdat zij, bij den stand der toemalige beschaving, er het vermogen toe bezaten', - dan gaat hij voort: 'Maar zoo Huss stierf voor het regt der leeken tegenover de monopolie der kerk, moeten wij met dezelfde maat een tijdgenoot van Huss meten, die insgelijks van eene idée het slachtoffer werd. Johan von Pomuk (Nepomucenus)

handhaafde het gezag der kerk tegenover het koninklijk praerogatief. Johan Huss werd de martelaar der individueel-christelijke vrijheid tegenover de aanmatiging der hiërarchie; Johan von Pomuk de martelaar van de onafhankelijkheid der kerk tegenover de tyrannie van den snoodsten woestaard, König Wenzel IV. Beide heb ik besloten, in de galerij *mijner* heiligen op te nemen; - maar *beide*.'

Dergelijke uitingen komen in de brieven meer voor en met geen schijn van grond zou aan hem, die een van de vaders van het liberalisme was, deze liberaliteit kunnen ontzegd worden. Maar indien zijn liefde voor een Waalsche een uiting was van diezelfde aanleg, dan heeft zij op hare beurt zeker het genoeg verhoogd, waarmee hij van andere niet-protestantsche verschijnselen de betrekkelijke deugden opmerkte.

Ik spreek nu nog niet ervan dat hij onmiddellijk, bijna van zijn eerste belgische oogenblik af, alle Walen bemind en alle Vlamingen gehaat schijnt te hebben. Maar ik wijs op de ingenomenheid waarmee hij aan Bake (in 1851) de uitslag van zijn onderzoek naar de Inkwisitie mededeelde. De lof die hij geeft aan de Pausen: 'Een kettergerigt, een gewetensonderzoek is voor mij het aanstootelijkste wat er zijn kan; doch ik moet erkennen dat de Pausen die zaken georganiseerd hebben. Ik zeg niet, dat een georganiseerd kwaad verschoonlijk werd; maar ik zeg, dat het organiseren zelf iets goeds is, en ik moet erkennen, dat de Pausen dit ten opzichte der Inkwisitie gedaan hebben. Zoozeer ik de inmenging van Rome afkeur in de wereldlijke aangelegenheden der Europesche staten, zoo openhartig moet ik erkennen, dat die inmenging doorgaans in het voordeel van

het regt, van de menselijkheid, van - zonder Lamennais na te schrijven - van de vrijheid geweest is' - deze lof klinkt, niet zoozeer om zijn inhoud, - een stelling waarvan hij die ze zegt moet weten of hij ze zal kunnen verdedigen, - maar om de vorm van veelvuldig voorbehoud en van - haast zou ik zeggen - goedpraten, als een bewering wier waarheid men gaarne *wenscht*. Er doet hier, neven de onpartijdigheid die er al was, de *wensch* toch vooral onpartijdig, toch vooral waardeerend te wezen, zijn intrede in de nederlandsche geschiedschrijving. Deze *wensch* was verklaarbaar uit zijn persoonlijke omstandigheden, en het is niet zeker dat hij, door Bakhuizen's voorbeeld, niet in volgende geschiedschrijvers is blijven voortbestaan.

Het spreekt vanzelf dat men in de Brieven de groote gedachten ontmoet die de arbeid van Bakhuizen en de zijnen bezielde hebben. Ik noem maar enkele. De erkenning 'dat godsdienst en gewetensvrijheid de schijf geweest is waarop de omwenteling van de zestiende eeuw draaide.' Deze als centrale gedachte van al onze latere geschiedschrijving. Dan voor de politieke afstamming: 'Sluit het gouvernement mij de deur voor mijn onderzoek, dan laat ik Italië en alle mijne plannen daar varen, en ga naar Parijs of Brussel, knoop zooveel mogelijk verbindingen aan in Holland, en begin een geregelden historischen oorlog, aan de bron der archiven, met ons gouvernement. Mijne guerillie, die bestaan zal in het opwarmen der zoogenaamde Loevensteinsche factie tegen het gouvernement, zal als historische oppositie, naast alle vrome, radicale, finantieële, staatsregtelijke oppositie, die er gemaakt

wordt, hare plaats vinden.’ Voor de theologie eindelijk: ‘Schleiermacher, aan wien ik voor een goed deel mijne theologische overtuigingen te danken heb, die een der heiligen is, waarbij ik zwer.’

Over de verhouding van Holland tot Duitschland vindt men de volgende zinsneden: ‘Bij al mijne nationaliteit, en die is tot in vooroordeelen toe sterk, geloof ik niet, dat Holland ooit weder kan worden wat het is geweest. Maar natura est conservans sui. Moet het in het groote Duitschland opgelost worden, - het stelle het oogenblik daarvan uit, totdat zijne oplossing ook van krachtigen en blijvenden invloed kan zijn.’ Tegen Duitschland, of liever tegen de Duitschers met wie hij in aanraking komt, weert hij zich voortdurend: ‘het is den Duitschers niet aan het verstand te brengen, dat Hollands eigenlijke roemrijke geschiedenis eerst begint met Hollands volkomene scheiding van Duitschland; - dat de taal en de ontwikkeling onzer letterkunde zelve, bij het “rege Volksleben”, zouden de Duitschers zeggen, in verband met die geschiedenis staat en zonder die geschiedenis noch gekend noch gewaardeerd kan worden: dat gaat boven hunne bevattning. Zij willen onze taal en letterkunde niets meer toestaan dan eene langwijlige, matte, logische wording uit den Plat-Duitschen stam; dat zulk een logisch proces in eene geschiedenis zoo rijk als de onze herhaaldelijk is afgebroken en gewijzigd door de duizenderlei verschijningen, die het leven er tusschen vlocht, is boven hunne sfeer: en ik heb het den dooven gepredikt, wanneer ik betoogde dat het hunne bekrompenheid was, die hen in de beweging der Vlaamsche letterkunde zooveel belang deed stellen, dat alleen aan hunne onwetendheid het

onrecht kon vergeven worden, dat zij ons deden door die literatuur boven de onze te schatten.'

Tegen Vlaanderen en de Vlamingen gevoelt hij dan ook zulk een 'innige antipathie', dat hij zelfs Willems niet wenschte op te zoeken, die hem met opgetogenheid kwam zien, en hem bij zich te gast vroeg, maar weinige weken na de uitnodiging stierf. Persoonlijke invloeden, maar ook politieke en wetenschappelijke overwegingen waren het, die hem tegen de Vlamingen innamen. Hij zag in hun streven een door de geestelijkheid geleide poging tot volks-verdomming en meende dat het zelfs Henri Conscience onmogelijk zijn zou 'verder te werken dan de enge kreits van zijn Antwerpsch publiek'. Tegenover Potgieter die de belangrijkheid van een vlaamsche letterkunde en de zekerheid van haar eindelijke invloed wel beseffen moest, handhaafde hij zijn inzicht en gaf ook een vergelijkend overzicht van vlaamsch- en fransch-belgische letterkunde dat niet juist door kunde uitmunt. Er was in dit alles veel *parti-pris*, en de tijd gaf hem ongelijk.

Verdere uitingen van verschillende soort zal ik niet aanhalen. Zij zijn belangrijk voor hem die de negentiende eeuw, haar personen en denkbeelden, kent of kennen wil.

Tegen 1852 werd Bakhuizen die sinds enkele jaren gehuwd te Ukkel woonde, aangesteld bij het nederlandsche Rijksarchief. Hij heeft na die tijd gearbeid, maar was het zooveel en zoo ernstig als zijn vrienden van hem verwacht hadden?

Zooveel is zeker dat vele *geleerde* uitgaven die hij zich had voorgenomen, achterwege bleven en dat de *letterkundig-historische* gering in aantal zijn.

Als archivaris - rijks-archivaris, beroemd, invloed-

rijk, hoog rijksambtenaar, als de heer Muller zegt - heeft hij groote dingen gewrocht. Het zij zoo: waarom zou niet nevens zoo vele standbeelden als we gaarne zien prijken, ook een voor de God van de Archivarissen worden opgericht.

Naschrift

Mijn opstel was gezet toen ik de brieven las die als aanvulling van zijn boek door mr. S. Muller Fz. in *Onze Eeuw* van Januari 1907 zijn uitgegeven. Zij bieden tot nog een enkele opmerking de welkome aanleiding.

Zei ik dat Geel in zijn houding tegenover Bakhuizen, hoewel onverstandig, zeker te goeder trouw geweest was, - ditzelfde moet nu, naar mijn meening, omtrent zijn heele behandeling van het Gids-geschil en ook van zijn uitlatingen tegen Potgieter gezegd worden.

Het komt er op aan deze meening vol te houden, ondanks de ongunstige indruk die Potgieter, volgens zijn verklaring in een van de nu verschenen brieven, van Geel gekregen had.

Zien we daartoe, o.a. gebruik makend van de door mej. Hamaker in de Gids (Sept. - Oct. 1906) gegeven geschriften, hoe Geel zich gedurende het geschil gedragen heeft.

Zijn eerste brief aan Potgieter was van 23 Oct. 1843. Jonckbloet was bij hem geweest met het mandaat van Bakhuizen. Geels advies luidde: Vorm gij, Potgieter en de uwen, de oude redactie weer en neem Jonckbloet als secretaris. Dit was buiten twijfel verzoenend; maar Geel wist niet, dat het

aftreden van die redactie tijdelijk geweest was en dat zij, met Bakhuizen's uitwijking, vanzelf weer in haar rechten trad. Een paar dagen later kwam Potgieter het hem uitleggen. Hij vertelde hem meteen dat de heeren van Jonckbloet niet gediend waren. Geel kon hier weinig tegen inbrengen. Voldaan was hij niet, maar Jonckbloet verscheen als de man die hem onvolledig had ingelicht, en de redactie deed, met het beheer van het tijdschrift weer op te nemen, inderdaad juist wat hij, Geel, haar had aangeraden. Maar toen Potgieter vertrokken was (dezelfde dag kreeg hij nog bezoek van Jonckbloet, de volgende van de uitgever Van Kampen) begon hij over de plotselinge ommezwaai natedenken. De redactie had gedaan waartoe ze gerechtigd was; maar zij had daarom niet minder de gemachtigde van Bakhuizen geweerd en daarmee Bakhuizen zelf voor het hoofd gestooten. En - ergste schrik die hem wel niet zal zijn bespaard gebleven - zij kon zich voor haar optreden beroepen, niet enkel op haar recht, maar ook op *zijn* brief. Hij, Geel, de steun en voorspreker van Bakhuizen, had zich bij de verstooting van Bakhuizen's vertegenwoordiger zoetsappig neergelegd en zou nu zelfs de schijn krijgen dat hij door zijn aanmoedigend schrijven tot die uitslag had meegewerkt. De 29ste schreef hij aan Potgieter zijn 'bullebak'-brief. Hij, die zes dagen tevoren, het optreden van de oude redactie had aangeraden, hij die Jonckbloet alleen maar had *aanbevolen* en zich, tegenover Potgieter, in de verwerping van Jonckbloet had geschikt, - hij wist geen woorden genoeg om te wraken wat, naar zijn meening, van dat optreden en die verwerping het voor Bakhuizen schadelijk gevolg zou zijn.

Ziezoo - kon hij denken - Bakhuizen is voorgestaan. En hij schreef aan de vluchteling, dat, naar hij vernam, 'de brief eenig opzien gemaakt, misschien wel eenige uitwerking gehad had.'

Dat was te zeggen - en ziehier wat we eerst weten door Mr. Mullers laatste publicatie - Potgieter stak, in een brief aan Bakhuizen, den draak met zijn hoogleeraarstoon en gaf hem na dat 'hij zich indertijd met Jonckbloet vis á vis *de Gids* vrij karakterloos gedragen' had.

Het oordeel was begrijpelijk, maar het kan, dunkt me, niet worden volgehouden. Geels *beide* brieven waren te goeder trouw geweest. Zijn eerste verzoenend, maar zonder kennis van de stand van zaken. Zijn tweede 'bullebakachtig', uit angst dat hij door zijn eerste Bakhuizen zou hebben geschaad.

Potgieters volzin over de jonge theologen die geen *leader* waren, wordt ons in de brief van 8 Juni 1845 volledig en letterlijk meegedeeld. Hij luidt als volgt:

'Om nog eens op *de Gids* terug te komen, vooral aan een theoloog hebben wij dringende behoefte, natuurlijk een man van wetenschap, maar om Gods wil ook een man van warmte. Afbrekers, die afbrekende froisseeren, dewijl zij of hun stijl niet in hun macht hebben, of inderdaad niets gelooven, of tenminste vreemd zijn aan gemoed, wij hebben die in Veth, Van Vloten en Opzoomer (die contra Oosterzee in dit nummer te velde trekt). Maar, Beste Vriend, het schijnt mij dat er in geen van allen een *leader* schuilt: weet gij er een, geef hem dan op!'

De plaats is belangrijk: ten eerste omdat zij de termen bevat waarin Potgieters streven: vereeniging

van geloof en wetenschap, door hemzelf gesteld wordt; ten tweede omdat Van Vloten er met name in genoemd wordt en deze van het drietal de eenige is die, in 1843, het jaar van het geschil, tegelijk door Bakhuizen werd gesteund en door Potgieter teruggedrongen.

Waardig om te worden opgeteekend is het antwoord van Groen toen Potgieter hem, voor Bakhuizen die hem zoo juist in zijn Brederode-recensie bestreden had, om hulp kwam vragen: 'Ik wenschte den heer Van den Brink *om* zijn recensie eene dienst te kunnen bewijzen.' - De fransche brief, daarnaevens afgedrukt, getuigt dat die wensch hem meenens was.

Een eigenaardige bijdrage tot de psychologie van Bakhuizen, is zijn brief aan Dr. U. Cats Bussemaker. (13 Nov. 1844) Deze vriend had tegelijk met hem kamers gehad bij de Simons en zoo het ontstaan van zijn genegenheid voor de dochter kunnen waarnemen. Een schrijven waarin het meisje hem eenige hoop gaf, meende hij de kamergenoot, die nu in Berlijn was, te moeten onderwerpen, alvorens te durven beslissen wat hij er op zou antwoorden.

Beminnelijk zijn de bemoedigende en steunende woorden van Potgieter. Terwijl hij zichzelf in de schaduw stelt, helpt en prijst hij, waar het hem maar mogelijk is. Hij toonde er, misschien zonder het te weten, de deugd van de leider door.

1907.

Jan ten Brinks Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde (Brief aan een vriend)

Waarde Vriend,

Gij vraagt mij wat men te denken heeft van een boek als dat waarin Jan ten Brink de Geschiedenis van de Nederlandsche Letterkunde beschreven heeft. Ik geloof dat ik niet onbillijk ben als ik ter beantwoording Ten Brinks eigen prospectus bij dat werk voor u opsla, waar hij doet uitkomen dat hij ongeveer het tegenovergestelde doen wou van wat in 1810 Jeronimo de Vries met zijn Proeve eener Geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde heeft gedaan. Daar gij noch deze proeve noch Ten Brinks boek kent zal ik u het onderscheid uitduiden.

Vindt gij het niet begrijpelijk dat wij, dichters en schrijvers, die zooveel van ons leven en van het leven van onze tijd in onze werken achterlaten, wij glimlachende raadsels, die, als al wat leeft, aan al wat leeft vast zijn en naar verleden en toekomst gelijkelijk reiken, dat wij altijd weer door de tijdelijk levende geslachten van menschen vragend worden aangezien, door en door gespeurd, en - telkens weer over gerangschikt in hun vergankelijke systemen - zonder ophouden de eeuwige en kostelijke bouwstoffen leveren tot hun vluchtig en waardeloos geschrijf? Ziet ge, zoo komt het dan dat de blijvende gedenkteekens van voorbijgeane tij-

den in de wijze waarop men ze groepeerd en rangschikt de aldoor wisselende monumenten worden van elke volgende tijd.

Maar, nietwaar, indien wij nu eenmaal goedvinden dat uit de kostelijke materialen van de voortijd deze brozere getimmerten worden saamgesteld, dan zullen wij toch *dat* samenstel boven de andere prijzen, waarin met de meeste liefde en zorgzaamheid die schoone bouwstoffen zijn aangewend en waaruit het blijkt dat tenminste *hun* allesovertreffende belangrijkheid wordt erkend. Indien daarentegen de bijzaak van de groepeerd hoofdzaak wordt, of, nog erger, eenige andere bijzaak die met de schoonheid van de omstelselde kunstwerken weinig te maken heeft, dan kunnen wij wel het zoo vervaardigde samenstel belangrijk vinden als een teeken van de tijd die het heeft voortgebracht, maar wij, dichters en schrijvers, vinden dan dat men onder de naam van het rangschikken en doen kennen van onze werken de schoonheid die hun wezen is heeft gehoond.

Jeronimo de Vries is nog min of meer een achtiende-eeuwsche geest geweest. En wàt men de 18de-eeuwers verwijten mag, gezond verstand en zin voor de werkelijkheid waren nog wel de minst laakbare eigenschappen in menschen die veroordeeld waren levenslang ondichterlijk en verbeeldingloos te zijn. Met gezond verstand en zin voor de werkelijkheid van zijn gegevens begreep De Vries dan ook dat in een geschiedenis van de nederduitsche dichtkunst de gedichten de hoofdzaak, korte opmerkingen en levensberichten bijzaak en alle andere wetenswaardigheden en bedenkingen uit den booze zouden zijn. En hier kwam hem in verband met dat ge-

zondverstandige een eigenschap te stude, die zeker in zeer verdunde staat bij hem aanwezig was, maar in elk geval bij hem, in tegenstelling tot latere schrijvers, nog bestond. Ten Brink beweert, in dat prospectus, dat De Vries bij de verzen 'onkritischen lof' zou hebben bijgevoegd. Indien dit meent dat hij zijn lof niet uit 'beginselen van kritiek' kon afleiden, dan is dit zoo; maar dan is dit ook zeker zijn deugd. De Vries had namelijk, uit de 18de eeuw nog medegekomen en afstammend van hen die de verfijning van Poot en latere dichters wisten te bewonderen, een opzichzelf levende, d.i. niet voor moreele of vaderlandsche aandoeningen zoozeer als voor schoonheid van klanken en beelden gevoelige *smaak*. Met die smaak, zwak en flauw, maar nog nu voor de schoonheid-minnaar herkenbaar, las en las hij uit, de gedichten die bladzij aan bladzij door zijn weinige proza aaneengehecht, een tam beeld, maar dan toch een beeld en een bemind beeld geven van de schoonheden van de nederlandsche poëzie. Dat was de eerste proeve van een geschiedenis van de nederduitsche dichtkunde, die na hem niemand beter gaf.

Ten Brink zegt, alweer in zijn Prospectus, dat Bakhuizen van den Brink en Jonckbloet die geschiedenis zooveel 'grondiger aanvatten'. Wat betreft Bakhuizen: zijn studie over Vondel, met Roskam en Rommelpot, was een triomf. Om de hekeldichten van Vondel heen deed hij de stad en het volk en de tijd waar ze in klonken, 'gemaakt om op de brug te zingen', weer opstaan en de kleurige eeuw van een Holland dat groot werd begon ons op nieuw. Maar was dit een geschiedenis van de dichtkunde? Was het niet de poëzie van de oorsprongen, die in

heel Europa wakker werd, die omhoogspoot in Rousseau, die fontein, die bloeide in Goethe, die aarde, die speurde in de duisternissen van de eerste talen en literaturen en, verliefde natuurkundige, de wetten zocht van ons bestaan? Was het die niet, die verward, die teruggedrongen door de angstbrand die de Revolutie was, zich hier en ginds op het eigenste van elk volk wierp, en het Nationale schiep, de Volksgod, die het goddelijke ten minste handhaafde toen het scheen dat de Menschheid-god stierf? Het nationale werd opgewekt, en met de voorvaders hun poëten en met de daden hun poëzie. Niet omdat zij schoon, begrijpt gij, maar omdat zij nationaal waren, hebben wij toen onze dichters liefgehad. Niet om Vondel, maar om het volk dat met Vondel groot was, schiep Bakhuizen die wederoprichting van Vondels Hekeldicht en met het hekeldicht Vondels Amsterdam. Dan Jonckbloet? Hij had iets kosmopolitisch over zich. Hij was een groote makkelijke heer, die door alle landen van Europa heenliep, bibliotheken en kongressen opzocht, leeraarde in hoorzalen van hoogeschole en redevoerde in vergaderzalen van parlementen, en bij zijn makkelijk wellende geestdrift een vaardig brein en een groot administratief vermogen bezat. Hij aanvaardde de boedelbeschrijving van onze middelnederlandsche letterkunde meer als een Germaan dan als een Hollander: die heele wetenschap kwam ons toe uit Duitschland; en door de helderheid van zijn voorstelling en de ingenomenheid die hij had met al die ridder-romans en epen schreef hij het leesbaarste boek dat ervan te maken viel. Geloofst iemand dat het deze vriend van de duitsche taal-vorschers om mooie verzen te doen was? Neen;

maar waar had men ooit zulk een menigte onuitgegeven interressante en inlichtende verhalen gevonden over die middeleeuwen die dan toch de oorsprongen waren van modern Europa en waar men ook als liberaal van '48 wetenschappelijke verdienste aan winnen kon, schoon men om ze met liefde te naderen een terugschouwend romanticus moest zijn. Het aardige is dat van Jonckbloet tot op onze dagen zelfs wèl-schoone middelnederlandsche gedichten zijn uitgegeven met een verontschuldiging dat zij 'inderdaad esthetisch zonder waarde' zijn. Maar nu de tweede helft van Jonckbloets werkzaamheid: zijn zes-deelige geschiedenis. Had Jonckbloet voor de eerste helft uit Duitschland zijn lust in het vorschen naar germaansche oudheden meegebracht, voor de tweede bracht hij er Schlegels theorie over het drama, en een algemeene theoretiseer- en indeelingslust uit thuis. Ook hier was het de duitsche romanticus die de hollandsche liberaal aan ideeën hielp. Die ideeën, belangrijk om hun europeesche geschiedenis, minder belangrijk al in hun nederlandsche toepassing, en die saam met de eindelooze reeks van verhandelingen en twistschriften die Jonckbloet ter verdediging van zijn meeningen over onze letteren noodig vond, vormen het lichaam van een boek dat de geschiedenis heet te geven van de nederlandsche literatuur. Zie nu wat de eenvoudige en schoone rij van Jeronimo's gedichten een bediscussieerbare zaak geworden zijn. Zijn zij het die men liefhad en wilde voorstellen? Neen, maar zijn uit Duitschland gehaalde denkbeelden, zijn wetten waarnaar de literaturen zich ontwikkelen, zijn regels waarnaar de gedichten moeten vervaardigd zijn, zijn eindelooze bijzonderheden over

de levens en levensomstandigheden van hen die ze maakten. Dat was het wat men, begrijpelijk in zijn geestdrift voor de oorsprongen van de maatschappijen, begrijpelijk in zijn niet schoonheid, maar geschiedenis, niet kunst maar wetenschap lievende opgetogenheid had voorgetrokken aan de met gezond verstand en zin voor de werkelijkheid van onze dichtkunst opgezette Proeve van Jeronimo de Vries. Nietwaar, gij zult mij niet misverstaan. Ik ook vind de tijd van Jonckbloet en Bakhuizen rijker en krachtiger dan die vóór hen; maar het mag en het moet toch gezegd worden, dat het beginsel van die kracht en die rijkdom liefde voor historie en wetenschap en niet liefde voor schoonheid - in die geschiedschrijvers ten minste - niet smaak voor kunst is geweest. Het moet toch gezegd worden, dat als wij werkelijk de werken van onze vroegere dichters willen doen liefhebben en bewonderen, wij hèn, en niet de historische en wetenschappelijke onderzoekingen *omtrent* hen moeten beschouwen als het belangrijkste, en dat wij de ijdele hoop moeten opgeven met historische zin en lust in wetenschap dat te benaderen - ach! die wetten waarin het verstand de literatuurgroei begrijpen zou! - dat wat alleen door gevoel en liefde voor de geschreven schoonheid wordt bevat.

Wat wilt ge nu, vriend, dat ik u zeg van dit laatste boek. De heer Ten Brink is een te goed onderleid en te guitig schrijver dan dat hij, als zijn vriend Te Winkel, al die taaie berijmers van middel-nederlandsch lezen zou. Deed hij het, dan heeft hij dom gedaan; want het diende hem nergens toe. 'De auteur heeft zich beijverd de slotsom der jongste letterkundige historiographie, in den vreemde en

ten onzent, zoo duidelijk mogelijk op te maken.' Ziedaar wat hijzelf zegt, in zijn prospectus. En zoo is het ook. Hartgrondig vriend van romans en blijspelen heeft hij, terwille van zijn waardigheid en het goede werk, zich de zelfverloochening opgelegd alles te lezen wat er *over* onze letterkunde geschreven is. De heilige Wetenschap - als wier onschuldige koorknaap hij zijn dagen slijt - heeft het hem voorgedaan. Jonckbloet was er de priester van. En geloof niet dat ik hem om de wijze waarop hij het volvoerd heeft anders dan prijzen zal. De belangstellende hartstocht van de man van wetenschap, de vaderlandslievende hartstocht van de nationale Hollander zijn voor dit kind van een volgend geslacht niets geweest. De golfslag en ronding waarmee een Jonckbloet, de doordringendheid en vertrouwdheid waarmee een Van Vloten dergelijke stof bemeesterden, er zich in bewogen - Van Vloten vooral was de man voor wie die letterkunde geen papier bleef, die erin leefde, die de menschen die haar maakten van nabij kende en de ingewijde was in hun kleine en zoo beminde leven - dat meesterschap was van zijn tijd niet meer. Maar met zijn anecdoten-stijl, met zijn sociëtelijke liefhebberij in kleine aardige verhaaltjes heeft hij zich alles eigen gemaakt wat er over die hollandsche dichters geschreven is, en door dat te vereenigen met zijn eigen vroolijker lektuur van romans, kluchtspelen en tijdgenooten heeft hij een geheel gemaakt dat een mozaiek is van duizend deeltjes, die met groote ijver, netheid en snaakschheid soms, zijn voltooid. Gij ziet wel, deze lektuur van verhaaltjes uit hollandsche gedichten en van de levens van hollandsche dichters, deze lektuur waar de poëzie

en de kunst zelf zoo weinig mee te maken heeft dat men haar kon opstellen zonder kennis van de gedichten en lezen zonder een vermoeden van hun schoonheden, deze lektuur met plaatjes en initialen is wel het laatste en aardigste wat deze historische en wetenschappelijke literatuur-studie kon voortbrengen. Wie ermee voort wil gaan kan onderdeelen uitbreiden, kan kleinigheden aanvullen en foutjes in de bijzaken verbeteren, maar een completer geschiedenis van de nederlandsche letterkunde, zoolang hij voortgaat de geschiedenis als hoofdzaak en de letterkunde als bijzaak te behandelen, krijgt hij nooit.

Of wij dan nu tot de bloemlezing-methode van Jeronimo de Vries zullen terugkeeren? Ja, maar met meer liefde nog voor het schoone van verschillende tijden, met geoefender smaak en meer kennis van wat er te vinden is. Wij hebben de overgang van een wetenschappelijke tot een dichterlijke tijd doorgemaakt. Wat voor reden is er voor ons een wetenschappelijke beschrijving van onze gedichten te handhaven, die blijkt het buiten onze gedichten te kunnen doen. *Wij* vinden die *gedichten* de hoofdzaak. En indien het zoo is, dat niet in de eerste plaats die beschrijving gebaat werd door de beweging in de letterkunde sinds tachtig, enkele dingen toch zijn haar ten goede gekomen, die zij niet aan wetenschappelijke vorschingsijver maar aan liefde en smaak voor schoone verzen te danken heeft en er is geen reden waarom die dingen de laatste zouden zijn.

Ziedaar, waarde vriend, zoo niet wat *men* bij het boek van Jan ten Brink te denken heeft, dan toch wat iemand van onze tijd er bij denken *kan*. Doe de

daad die gij ook zult vinden dat uit deze gedachten volgen moet: schrijf de geschiedenis van onze letteren waarin die letteren en hun schoonheid hoofdzaak zijn, en geloof dat dan uw genegenste lezer zijn zal

Uw vriend,

ALBERT VERWEY.
5 Februari 1897.

G. Kalff: Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde

De kracht van Dr. Kalff ligt in de rust, en ook in het genoegen, waarmee hij zooveel nederlandsche geschriften - poëzie en proza - heeft doorgelezen. Wie een volledige literatuur beschrijft, verradt meestentijds al heel gauw waar zijn voorkeur ligt: bij kluchtspel of treurspel, bij roman of vertoog, bij volkslied of maatgedicht. Hij behoeft, omdat hij het eene liefheeft, het andere niet te haten, maar goede luim en onverschilligheid zijn toestanden die zelfs de gelijkmoedigste niet uitsluiten, en de onpartijdigste niet verbergen kan. Ook niet verbergen *wil*, meen ik. Want men mag, nog zoozeer, de onpartijdigheid prijzen van de geleerde, voor wie alles gelijkelijk belangrijk is, - waar die geleerde gedachten en gedichten te schatten krijgt, merkt hij dat de menschelijke smaak geen weegschaal, de menschelijke geest geen maatstok is, en dat (bovendien) geest en smaak zich niet scheiden laten van het allermenschelijkste meegevoel. Zooveel menschelijks te uiten is aanlokkend en beminnelijk, en geen beschrijver van schoone letteren zal dermate een vijand zijn van zijn welslagen bij de lezers, dat hij zijn natuurlijkste opwellingen tot zwijgen dwingt. Zoo zijn er dan ook werken van sterk-persoonlijke geschiedschrijvers, die meer boeien dan de handboeken van veelzijdiger, maar minder levende naturen. Zoo boeien enkelstudies, die heelenal een voorliefde

van hun bewerker uitdrukken, meestal meer dan die groote werken, waarin zijn voorliefde maar een deel betrof. En zoo verraadt ook de arbeid van Dr. Kalff wel een voorkeur. Maar niet zóó dat de indruk daarvan overwegend wordt. Die schrijver - denken we - ziet in een gemoedelijk lied en een boertige uitdrukking het voedsel waaraan hij behoefte heeft; maar dat verhindert hem niet de statige rede en de hoofsche ode naar zijn smaak te vinden en op prijs te stellen. Hij heeft een aangename rust, een veelzijdig genoegen, een frischheid en een netheid, die hem in het magazijn van onze letteren tot een gewenschte bewaarder maken.

Ik geloof dat de neiging het meest verscheidene met toewijding en liefde te lezen, in een schrijver van letterkundige geschiedenis de eerste deugd moet zijn. Dr. Kalff heeft die deugd. Men ziet het zijn boek dadelijk aan, in hoofdstuk na hoofdstuk, dat het met liefde gelezene er stof en figuur in is. De stof moet bewerkt; en de figuren? Zij moeten niet alleen worden verbonden, maar uitkomen tegen een achtergrond van Tijd. Een werk als dit kan men door-lezen, en zich om band en bouw weinig bekommeren. Er is overal zóóveel in dat aantrekt, dat de leek bekoort, en ook de kenner verheugen blijft; ja ook telkens het een en ander dat de kenner niet wist of dat hem de mogelijkheid van nieuwe kennis in doet zien. Zoo wordt dus ook de beoordeelaar dankbaar en gaat niet zonder aarzeling over tot het beschouwen van een samenhang, die hem misschien minder zal bevredigen. Niemand begint een zoo veel-deelig werk of hij heeft in zich een denkbeeld van de eenheid die het zal uitmaken. Maar wij leven niet in een tijd waarin groote denkbeelden zekerheid

geven aan dichters en geschiedschrijvers. Hoe zal men, wanneer een volk niet voelt dat het een doel heeft, in de uitingen van dat volk een richting zien! Het gebrek ligt dan niet in de teboeksteller, maar in de samenleving waar hij een deel van is. Hij zal gedwongen zijn te aarzelen. Hij zal de gedachte die nog in leven is voelen, maar ook de gedachte die pas begint te leven. Zijn wij een natie, die zich afscheurt van een vroegere gemeenschap? Natuurlijk, was het antwoord in vroegere eeuwen; en niet zonder reden werd, maar één menscheleeftijd geleden, dat antwoord nog herhaald. Zijn wij een volk, ondanks schijnbare scheuringen, altijd behorende tot een duurzame gemeenschap? Misschien, zeggen we in onze dagen; zeker, zeggen de overtuigden die de idee van een natie allang voor die van een menschheid verdwenen zien. Tusschen deze twee gedachten wisselt de tijd, en met hem de geschiedschrijver. Daardoor kan het voorkomen dat, wanneer Dr. Kalff de middeleeuwsche gewestelijke spraak en literatuur voorstelt als zich ontworstelend aan, zich ontwikkelend in tweestrijd met de kerkelijklatijnsche beschaving, een ander geleerde, J. Koopmans in *De Nieuwe Taalgids*, hem tegenspreekt.

'Niet de afwijzing van een uitheemse en onnationaal geachte dwang in de eerste plaats, is, naar onze meening, het eerste produceeren van onze landstaal geweest, en wel allerminst de opstand van een deel der gemeenschap tegen de geest die vooral dit deel van die gemeenschap bezielde en in zijn schoonste levensopenbaringen voedde. Onzes inziens is het hollands-schrijven zoo goed als het hoogduits-schrijven, naast het literair voortbrengen in het latijn, eene der vele openbaringsvormen van

dezelfde drang; niet staande tegenover het latijn, schrijft men gewestelijk, maar tegen het latijn leunende; er is geen strijd, maar een jonge-zusterlijk samengaan met de oudere, hand in hand.'

Dit geschil lijkt gering: een onderscheid in de waardeering van zekere middeleeuwsche uitingen; maar wie ook in de waarneming een geest erkent, ziet hier achter twee verschillende waarnemingen twee verschillende denkbeelden. De twee denkbeelden die ik noemde, immers. Dr. Kalff denkt, bewust of onbewust, de natie zich losscheurend uit een gemeenschap. Koopmans zoekt de gemeenschap waartoe de natie behoort. Of Kalff daarom naar die ééne gedachte zijn boek geschreven heeft, zoodat hij, aarzelloos, alle verschijnselen, alleen door ze aan háár te meten, groepeeren kon? Het antwoord op die vraag kan ik niet duidelijker geven dan door de laatste bladzij van zijn inleiding tot de deelen IV en V aan te halen. In die deelen behandelt hij de literatuur tijdens de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Voor hem die onze literatuur wil doen zien als met de volkswording opgegroeid, is ze in *dit* tijdperk zeker het begrijpelijkst. Een hoogtepunt en daarop volgende daling. Hooggetij en vallend tij, luidt dan ook de eerste ondertitel. Maar lezen we:

'Wij hebben de dalende lijnen in dit deel onzer volksgeschiedenis slechts hier en daar kunnen aanwijzen. Die lijnen volgen, in hare ontwikkeling door vier (waarom juist vier?) opvolgende menschengeslachten die de 17de eeuw innemen, zou een kennis vereischen van het uiterlijk en vooral van het innerlijk leven der zeventiend'eeuwsche Nederlanders, die wij misschien eerst in de toekomst zullen bereiken. Ware de geschiedenis van ons volk reeds eeniger-

mate van geslacht tot geslacht onderzocht, dan zouden wij eene poging hebben kunnen doen om de poëzie te behandelen, telkens in verband met het geslacht waaruit zij geboren werd. Daarbij zouden wij in aanmerking moeten nemen, dat poëzie en leven niet altijd evenwijdig loopen; naar Shelley's woord immers is de poëzie "de meest onfeilbare heraut, gezelschap en volger van een groot volk dat ontwaakt om een weldadige verandering te brengen in meeningen of instellingen". Die uitspraak wordt bevestigd ook door onze zeventiend'eeuwsche letterkunde. Het eerste geslacht van dichters en schrijvers dat optreedt bij den aanvang der zeventiende, was geboren in het laatste kwart der zestiende eeuw, de door hen voortgebrachte poëzie kondigt het nieuwe leven ten deele aan, ten deele begeleidt en volgt zij het. In karakter en rijkdom van gaven, in belangrijkheid van personen en werken overtreft dat eerste geslacht de drie volgende verre; het scheen ons een eisch van goede literatuur-beschrijving, om dat verschil te doen uitkomen en voorts de drie volgende geslachten in hunne beteekenis voor de ontwikkeling onzer literatuur te schetsen.

Naast deze scheiding volgens den tijd deden zich echter andere scheidings-criteria gleden. Het overwicht der provincialiteit op de nationaliteit moest evenzeer uitdrukking vinden in de verdeeling en schikking der stof; ook, dat in Holland en Zeeland, maar vooral in Holland, het zwaartepunt der Republiek lag, dat Amsterdam een buitengewone plaats innam.

Het geloof, kern van zoo menige zeventiend'eeuwsche persoonlijkheid, mocht niet verwaarloosd worden als hulpmiddel bij het scheiden en groepeeren.

Vandaar dus b.v. dat wij de Calvinisten Cats en Huygens naast elkaar hebben geplaatst, den Calvinist Revius tegenover den dissenter Camphuysen, in Stalpert van der Wiele de wederopluking van het R. Katholicisme hebben herdacht, in een volgend geslacht eenige Piëtisten en Reformateurs tot een groep vereenigd.

Een enkel beginsel te vinden ter groepeeringsdezer in omvang en verscheidenheid overrijke stof, is mij niet gelukt en schijnt mij voorloopig niet mogelijk; noch het geloof, noch het humanisme, noch de kunst zouden op zichzelf en alleen als criterium kunnen volstaan.

Heeft het reeds moeite gekost om tot een groepeeringsde als de hier beproefde te komen, voortgezet onderzoek zal hier zeker ruimschoots gelegenheid vinden tot aanvullen, wijzigen, veranderen, tot juister en dieper inzicht.'

Dit is nu wat ik 'aarzelen' noem. En dat, niet enkel bij het beschrijven van de tweede helft van de zeventiende eeuw, maar wie weet hoe dikwijls onder zijn werk, dit aarzelen de grondstemming van Dr. Kalff geweest is, blijkt uit de woorden die hij op de aangehaalde volgen laat:

'Hier als elders in dit boek is slechts een poging gedaan om te komen tot een geschiedenis onzer letterkunde, die tenminste eenigermate voldoet aan de eischen der hedendaagsche literatuur-geschiedschrijving.'

Neen: dat de literatuur begeleidend verschijnsel is van volkswording en -verwording, was voor Dr. Kalff, bij het schrijven van dit boek, zeer zeker hoofdgedachte. Maar deze gedachte laat hem zooveel speelruimte dat hij met allerlei andere gedachten,

van geloof, van kunst, van beschaving, niet alleen zich vertreden kan, maar hen monstren of niet mogelijk een van *hen* het 'enkele beginsel ter groepeerings' zijn kon. Voorloopig nog niet, zucht hij dan. Later wel, misschien?

Dit gevoel van voorloopigheid waarschuwt ons dat wij de kracht van Dr. Kalff's Geschiedenis niet moeten zoeken in zijn samenhang. Wij vonden hem in de enkel-voorstelling van het met lust en rust gelezene. Houden wij ons daaraan. Wij zien dan de kleine opstellen, de grootere overzichten, de uitgebreider studies en de meer afgeronde monografieën, op zulk een wijs achter elkaar geplaatst, dat de voorafgegane de volgende verklaren, en dat hen te lezen een genoegen blijft. Wij zien de voorraad van aantekeningen in groepen gedeeld, onder het licht gebracht en door een opschrift gekenmerkt. Wij voelen ons niet doordrongen worden van één denkbeeld of één geestdrift, maar opmerkzaam gemaakt op verschillende eigenaardigheden. De verwijzingen achter elk hoofdstuk kunnen bovendien onze aandacht op duizend paden doen voorttreden en uitweiden.

Niet in de diepte waarheen een doordringende geest, naijverig op eenheid, ons leiden zou, maar over de oppervlakte van een behagelijk-rustige geleerdheid, worden we gevoerd. Wij moeten het prijzen dat onze begeleider over die oppervlakte zoo veelzijdig is. Vijftiende zoowel als zestiende eeuw heeft hij met nieuw medegevoel vermogen te naderen, en nadat hij Hooft's proza geprezen had als niemand vóór hem, aarzelt hij niet, op Koopmans' voorgang, Vondels 'Bruijloftbed van P.C. Hooft en H. Hellemans' de plaats aantewijzen waar

het recht op heeft. Indien deze schrijver - denken we - de poëzie eens niet als de voorspeller, gezelschap of volger van een zeker leven, - van een staats- of daden- of geloofs- of welk ander leven ook - maar als het *leven-zelf in een van zijn hoogste verschijningen* had aangezien!

Maar stil. Er zijn gedachten die men niet uit moet spreken, mogelijkheden die men niet droomen, wenschen die men zich niet bekennen moet. Literatuur-geschiedschrijvers werken nu eenmaal nooit met de literatuur alleen, maar met de verhoudingen van de literatuur tot iets anders, tot nu het eene, dan het andere andere, nu heel, dan half, maar altijd naar een of andere zijde. Wat zullen we begeeren dat hun hand, belust op het wetenschap-lievend heen en weer gaan, zoeken en tasten, de pijl van hun verheven gemoed en van hun hartstochtelijke bewondering trillende in het wit wierp. De tijd is er niet naar, en wij zullen beter doen dankbaar te zijn voor het gegevene.

Het opstel over Vondel, in Kalff's werk, is trouwens van stellige beteekenis. Niet diep in de geest, maar wel naar veel zijden over het werk van onze gevierde dichter voert het ons. Voornamelijk samenvatting van wat Dr. Kalff vroeger geschreven heeft, is het misschien ook algemeener gehouden, treft daarom minder onmiddellijk dan sommige andere beschouwingen; maar juist zijn algemeenheid geeft er waarde aan. Alleen de veelzijdig geoefende blik van een kenner kan het onderwerp zoo zien en in hoofdtrekken vasthouden. Een zeker soort Vondelstudie - de soort die in het *Leven* van Brandt begonnen werd - is wellicht, door dit opstel, waardig geëindigd. Vondel in zijn werk en zijn lotgevallen

te leeren kennen als *vaderlandsch* dichter is van die studie het doel geweest. Als *europesesch* dichter kent nog niemand hem. De vraag naar dat europeesche, en dat niet enkel in Vondel, is nog niet zoozeer een vraag naar achtergronden, als naar stroomingen. Dr. C.G.N. de Vooy heeft al eens, naar aanleiding van Kalffs tweede deel, opgemerkt (*De Beweging* 1907): 'Of de geschiedschrijver bij de kompositie van zijn verhaal allereerst rekening houdt met standen, met genres of met landstreken, of met alle drie, is ten slotte van ondergeschikt belang. Maar noodzakelijk voor het histories verband is, dat hij ons òf door een brede inleiding, òf doorlopend, aantoonst hoe de literatuur een uitvloeisel is van het geestelijk leven'. Overeenkomstig met de aard van zijn werk - overzichtelijke en aangename ordening van het gelezene - volstaat Dr. Kalff doorgaans met òf als kader òf in vervlechting met zijn voorstelling de tijdsomstandigheden te verbinden met de letterkunde. Dit is minder dan wat de heer de Vooy wenscht: aantonen 'hoe de literatuur een uitvloeisel is van het geestelijk leven'. Het is minder, en - waar het wenschen vrij staat - vraag ik liever nog meer. Ik zou willen vragen: doen voelen dat de literatuur geestelijk leven *is*. Voor hem in wie dit gevoel aanwezig is, vervallen heel wat grenzen die nu de blik op een grooter geheel belemmeren. De geschreven uiting krijgt dan, in haar volste verschijning, dit dubbelwezen: geestelijk leven en schoonheid, dat wil zeggen een natuur die, geestelijk en zinnelijk, met alle verschijnselen van haar soort verwantschap toont. Gevoel voor die dubbele verwantschap: de doordringendste blik in al het geestelijke, de reinste en rijkste smaak tegenover al het zinnelijke,

zou eisch worden voor de letterkundige geschiedschrijver. Vaderlandsche geschiedschrijving zou wijken voor vergelijkende, en een eenheid zou daarmee gevonden zijn die, als het zonlicht door een prisma, zich in tal van schakeeringen breken zou.

Boeken, menschen en stroomingen; - hoe dikwijls als ik die titel neerschreef¹⁾ heb ik me gezegd dat ik daarmee niet bedoelde: hier een boek, daar een mensch en daar een strooming, maar die drie in een. Niet grenzen, niet groepeerings, maar organizeeringen. Ik zeg dit niet om mijn werk te verheffen tot voorbeeld. Ik ben me al te bewust dat mijn kleine opstellen geen vergelijking wettigen met het groote geheel van zelfs maar een vaderlandsche literatuur-beschrijving. Wat er voor zulk eene noodig is, geloof ik te beseffen, en ook dat ik het niet omvatten kan. Maar ik geloof tevens dat het ideaal mag gesteld worden, en dat het, niet voor mij, maar voor anderen, in de toekomst bereikbaar is.

1910.

1) Gedurende vijftien jaar aan het hoofd van mijn kroniek in De Beweging. Tal van de opstellen in deze uitgaaf gebundeld, ook het onderhavige, werden daaronder het eerst opgenomen.

Oude en nieuwe idee in de geschiedenis van onze letteren

Het is een gedachte die aldoor bestreden wordt en toch aldoor weer naar voren dringt, dat in de geschiedschrijving niet de feiten-voorraad maar de geest van hun beschrijver het voornaamste is. Uit en met behulp van die feiten scheidt de geest het beeld dat voor ons de plaats inneemt van een werkelijkheid. Als wij dat beeld eenmaal bezitten, denken wij aan de geest niet meer. Wij zeggen: zóó was de werkelijkheid; - welk een voortreffelijk schrijver die haar zoo duidelijk heeft weergegeven. Dat er van weergegeven - in de zin waarin *wij* dat bedoelen - voor die schrijver heel geen sprake geweest is, kan dan onmogelijk meer tot ons doordringen. Integendeel stellen wij voortaan als wet, voor elk die de geschiedenis boeken zal: hij moet een trouw weergever zijn van de werkelijkheid. Dan komen menschen met maten - die ze wetenschappelijk noemen - om een werkelijkheid (die er niet meer is) te begrooten teneinde haar daarna in beeld te brengen. Zij lezen af op hun maat hoeveel waarheid er in de overblijfselen van het gebeurde aanwezig is: in de verhalen en gedenkteekens. Die maat heet waarschijnlijkheid. Die maat *is* inderdaad hun *gevoel* van waarwaarschijnlijkheid. Dat feilbaar is. Eb en vloed kunnen niet dubbel hun tijd duren, zeggen ze. Later ontdekken ze dan dat het wel kan. Of wel:

zij schrijven een vernuftig betoog om te bewijzen dat Allaert Beilinc niet levend kan begraven zijn, maar dat - aangezien zij, al doorstudeerend, het onwederlegbaar bewijs vonden dat hij levend begraven is - hij het nochtans werd. Ondanks, of liever juist om deze verrassende uitkomsten prijzen zij hun maat, die klaarblijkelijk op alle gevallen berekend is. Zij merken niet dat zij, met of zonder maat, toch altijd, in hun beeld van de geschiedenis, hun eigen idee weergeven. Wat had Ranke in zijn ruime gevoelige hart niet een prachtige waarborg van onpartijdigheid. Wie kon zekerder zijn eigen waardeering van menselijke beweegredenen voor waar houden. Toch is er niemand die, op onze afstand gezien, duidelijker de geschiedschrijver van één idee is, ja van één tijd, van één volk, van één burgerstand. Indien hij dit geweten heeft, wist hij ook hoezeer zijn bizondere aanleg hem in bijzonderheden beheerschte? In zijn beschrijving van de Boerenoorlog vertelt hij hoe Boeren een ridder spietsten, hoewel zijn vrouw die een keizerlijke basterd was, om genade bad. Zij vormden een straat, een fluitspelende boer schreed voor het slachtoffer uit: onder trommel- en trompetgeklank werd hij in de speren van zijn boeren gejaagd. Ranke toont zich daar verontwaardigd over. 'In de boeren ontbrandde bij de eerste tegenstand hun aangeboren ruwheid tot de wildste overmoedigste bloeddorst.' Maar weinig later verhaalt hij hoe de in Zabern ingesloten boeren zich op verdrag overgaven; maar dat zij, onder een voorwendsel, terwijl zij uittrokken, werden aangevallen en in de pan gehakt; ten getale - zegt hij - van zeventienduizend. Verder geen woord. Dat was niet één heer wie de dood gezworen was

en die gedood werd; maar zeventienduizend boeren die ondanks dat hun het leven was toegezegd, vermoord werden. Als men het niet wist zou men niet hoeven te vragen wie de genegenheid van Ranke had: ridder of boer? - Ook de grootste werkelijkheidsweergever had zijn idee en trachtte die waartemaken. Maar dit waarmaken van een idee wil zeggen: aantoonen dat zij in een werkelijkheid, van heden of verleden, aanwezig is. De geest is grootmoedig. Hij dringt zich niet op. Hij toont zichzelf niet. Hij verdwijnt in de dusgenaamde werkelijkheid, als welke hij leven zal. Zij die dit niet begrijpen, zien de verstrooide deelen van het verleden voor een geheel aan. Zij vergeten dat, terwijl al wat er geweest is, op zijn plaats in het heelal, naar de wet van de natuur meeleeft, - de weinige brokstukken die wij kennen voor ons niet langer in dat verband bestaan. Zij willen die overblijfselen rangschikken naar wat hun als natuurwetten - onvolkomen - gebleken is. Zij leggen oorzaak en gevolg, naar hun povere inzicht, daar waar ze misschien wel, misschien niet geweest zijn, maar waar, indien ze er waren, zij ze niet konden zien. Een wet genoemde orde trachten zij aan die resten waartemaken, en zien niet dat ook deze een idee is, maar eene die zich in de sterrenhemel of in onze bloedsomloop beter belichaamt dan in de feiten van de geschiedschrijver. Het verleden wordt niet bevat in feiten, maar in de erinnering. Dat wat de menschen onthouden, wat hen in beslag neemt, hen in beweging brengt, dat is de levende kracht van het verleden, zooals het door de eeuwen voortwerkt. Overal waar het, in een mensch, vorm schept, is het idee van geschiedschrijving. Met de feiten bekleedt die zich, zóó dat niemand

hun waarachtigheid tegenspreekt. Maar die waarachtigheid geldt alleen in het nieuwe verband waartoe de idee hen geschapen heeft: zij zijn voorstelling van werkelijkheid omdat de idee werkelijkheid *is*. Daarom ook zijn die algemeene vormen, waarin de menschen zich het verleden voorstelden, - de Romeinen een waarin Rome, de Christenen een waarin Christus het midden was, - zoo vol waarheid en beteekenis. Dat wat in hun verleden het levendst was, kreeg daardoor alleen reeds de welsprekendste verkondiging. Het grootste feit van hun geschiedenis blijkt tevens de belangrijkste idee van hun geschiedschrijving. Het Feit zelf gaf dus de maat aan tegenover de andere feiten. Die kunnen namelijk al of niet óók idee zijn. Zoo ja, dan rijen ze zich aan de hoofdidee, versterken, versieren haar. Zoo neen, dan zijn zij waardeloos; indien niet voor goed, dan tot later, als een nieuwe idee in hen verwantschap zoekt.

* * *

Het Feit dat Idee is, - ziedaar dus wat de geschiedschrijver noodig heeft.

Als de onbekende leek, een van de 'Twee Christen-Democraten uit de Veertiende Eeuw' over wier nagelaten handschriften Dr. de Vooy's in de eerste van zijn Letterkundige Studiën verslag uitbrengt, het verleden van de menschheid wenscht in te deelen, dan neemt hij - gesteld dat hij zelf niet vóór 1300 schreef - van een voorganger een indeeling over, die klaarblijkelijk uit de angstige verwachting van het jaar 1300 is voortgekomen. Hij stelt namelijk tijdperken van dertienhonderd jaar, die door de zondvloed, Abraham, Mozes, de Val van Jeruzalem

en de Geboorte van Christus van elkaar gescheiden zijn. Het spreekt vanzelf dat deze idee na het verlopen van het jaar 1300 minder houdbaar bleef, maar was ze daarom een spel? Neen, want ze drukt een belangrijke waarheid uit. - De geheele dertiende eeuw door - en nog een deel van de veertiende - verkeerde de wereld, niet alleen de christelijke, en deze van oost tot west en van zuid tot noord in koortsachtige verwachting. Messiassen doken op of werden tegemoet gezien. Na de tijden van Christus werden die van de Heilige Geest verwacht. In het klare Italië, in het troebele Languedoc vlamde en broeide het. Bij de nuchtere Alpenbewoners, onder de gevoelsdweepers aan de Rijn, en in Holland en Vlaanderen, waar de bevolkingen nuchter en dwepend tegelijk waren - die verschillende karakters toonden zich bij de zestiende-eeuwse hervorming en zijn ook heden nog onveranderd - verhief zich de nieuwe verwachting. De idee van die indeeling is het dertiende-eeuwse feit bij uitnemendheid.

'Litteratuur en Leven in de Vijftiende Eeuw' heet De Vooy's tweede studie. Maar het onderwerp is: het begin van een nieuwe indeeling. Niet van het wereld-gebeuren. Wij blijven in bescheiden kring, maar zoeken daarin de ver-strekkende bedoeling. De wedergeboorte van Grieken- en Romeinendom, met haar opkomst van staat en eenling, is in de geschiedenis van de nieuwere wereld het Feit en de Idee geweest, waar zich, menige eeuw, al het gebeuren om ordende. In haar teeken stond, na de ontroeringen van de achttiende, leven en gedachte in de negentiende opnieuw. In Nederland was het midden van ons denken de verheerlijkte Republiek van de

Zeven Provinciën. De geschiedschrijvers stelden haar midden in, en rondom haar, afhankelijk van haar, het voorafgaande en het volgende. De geschriften uit haar tijd leken ons de schoonste, en wanneer wij nederlandsche gedichten en proza ordenden, en dus, zooals het heet, geschiedenis van de literatuur schreven, betrachtten wij daarin dezelfde samenhang: in de zeventiende eeuw een top die glansde, voor en achter min of meer schemerige hellingen. Alleen verontschuldigbare ijdelheid was het wanneer wij in onze eigen tijd een top stelden die sprekend op de vereerde top geleek.

Sedert Jonckbloet die 19e-eeuwsche voorstelling in wijdloopige vorm bracht, werden haar tekortkomingen door menig schrijver opgemerkt en aangevuld. Maar de voorstelling zelf bleef onaangevochten. Wij konden van Jonckbloet verschillen in de waardeering van Vondels drama's zoowel als in die van zijn eigen tijdgenooten. Wij konden in Tooneel en Lied, in Hoofsche Poëzie en Geestelijk Proza, een beteekenis ontdekken, door hem niet opgemerkt of voorbijgezien. Het laatste vierde van de 18de eeuw kon ons, in geheel andere verhoudingen als hem, voorkomen. Dit alles belette niet dat het geheel van zijn voorstelling behouden bleef. Het kort begrip daarvan luidde immers: de nederlandsche burgerij, in de 13de eeuw gegrond met als woordvoerder Maerlant, heeft zich op het eind van de 16de tot een staat gevormd met als dichters: Hooft, Vondel en Bredero, en is na teruggang en ondergang in 1815 herleefd. Aan deze stelling werd niets veranderd door uitvoeriger behandeling van de dertiende, door verrassende bespreking van veertiende, vijftiende of zestiende eeuw, door aanvulling of

wijziging van zeventiende, achttiende of negentiende. In haar was hoofdzaak dat zij de dichters beschouwen deed als begeleidende verschijnselen van het staatsleven, en deze hoofdzaak werd door geen van de verbeteraars aangetast.

Toch moest bij inniger onderzoek van in en buiten Nederland ontstane geschriften blijken, dat deze niet altijd als uitingen van een zeker soort 'burgers' konden verstaan worden. Achter de staat stond het volk, door zijn taal bijeen gehouden. Door zijn taal, ja, maar in een belangrijk tijdperk van zijn leven ook aan een algemeene taal, aan het latijn deelhebbend. Dr. Kalff heeft voor zijn *Geschiedenis van de Nederlandsche Letterkunde*, die door volledigheid, duidelijkheid en veelzijdige liefde voor de behandelde werken meermalen onze bewondering opwekt, de eenheid in dat 'volk' gevonden. Niet staatwording, maar volk-wording is het parool, waaruit hij bezieling put. Uit een veelvoud van klassen en standen, eerst gescheiden, ziet hij de groei tot natie: een rijker en gevoeliger beeld dan zich uit Jonckbloets vorming van een nederlandsche staat ontwikkelde. Hij heeft daardoor de gelegenheid alles wat sedert Jonckbloet door hemzelf en anderen gevonden en genoten werd, aan zijn voorstelling toevoegen. Zij wordt er tevens dieper en geschakeerder door. Maar ook anders in haar grondlijnen? Ik geloof het niet, waar de ontwikkeling van zijn natie met die van Jonckbloets staat samenvalt, waar zijn verdeeling in standen er eene is ten opzichte van de staat.

Zou het ook kunnen zijn - zoo hebben dan ook sommigen zich afgevraagd - dat er in een volk een nog diepere eenheid schuilt dan zijn wording

tot natie? Is het volk - natie of niet - dus ook in tijdperken van uiterlijk zoo gering mogelijke gebondenheid, niet nochtans een eenheid? Er moet dan een innerlijke gemeenschap zijn waardoor deze groep menschen zich onderscheiden voelt van een andere. Gevoel en denkbeelden die men deelen en kennen moet, om hun uitingen mee te leven en te verstaan. Niet in de staat, niet in de natie, maar in het volk-als-zoodanig vinden wij het Feit dat onze Idee tevens is.

Door deze gedachte ingenomen, onderzoeken sommige schrijvers bij voorkeur tijden waarin staat en natie weinig beteekenden. Zij toonen aan dat daarin nochtans een geestelijk leven het volk bezig- en samenhoudt. Zij trachten dat van natie en staat losgemaakte geestelijk leven niet alleen te kennen in zijn uitingen, maar ook het in andere tijdperken, ónder de groei tot natie, ónder de bouw tot staat, te vervolgen en aan te toonen. Zóó - komt het hun voor - vinden zij, als eenheid van poëzie en proza, het eigenlijk volks-leven, de innerlijke Geest, die boeit en bezielt.

Tot deze vondst te geraken was het doel van J.H. van den Bosch in sommige opstellen en tekstuitgaven, - van J. Koopmans in zijn talrijke artikelen over binnen- en buitenlandsche schrijvers, in zijn diepe speuren vooral naar de denkbeelden van de Allegorist Hoofft en de Christen-Symbolist Vondel, - van Dr. de Vooys in zijn uitgaaf van Middelnederlandsche Legendes en Exempelen en ook in de bladzijden waar hij de belangrijkheid van de vijftiende eeuw betoogt.

Het Volk, als eenheid van gevoels- en geestesleven, maar niet uitsluitend als natie en nog minder

als staat gezien, - dat is de Idee, het Feit, waaruit de nieuwe indeeling van een geschiedenis volgen kan.

* * *

Dat het bewustzijn van een verband als staat en als natie verdween voor een gevoel van meer uitsluitend menselijke samenhang, hebben wij allen beleefd en het is ons eigen in onze naaste voorgangers, die het verdwijnen pijnlijk gewaar werden, een zekere tragiek te zien. Dr. de Vooys doet haar ons kennen in drie breede opstellen: 'Potgieter en het Liberalisme', 'Potgieter en Busken Huet als Critici', 'Allard Piersons Verspreide Geschriften.'

Wie voelt dat hij onder zijn vakgenooten een nieuwe gedachte vertegenwoordigt, heeft vanzelf al behoefte in de onderwerpen van zijn studie zijn tijd te naderen: hij wil weten wat onmiddellijk vóór hem was. Maar des te aantrekkelijker wordt voor hem het onderzoek als hij, in voorgangers, bijna tijdgenooten, de overgang tot zijn gedachte kan waarnemen.

Hij werkt nu niet enkel *naar* zijn gedachte, maar *in* haar. Hij ziet en voelt haar worden, leven, lijden doen, in mensen die hem nastaan en die hij begrijpen kan.

Potgieter, de dichter van 1848, die eerst natie en staat als één voelde, maar die eindigde met door de staat niet te zijn bevredigd, en vruchteloos rond te zien naar een door de eeuwen gevormde natie van zijn droombeeld, die - op zijn roep niet antwoordde.

Huet, de innerlijk verscheurde, die geloofde dat 'vurige liefde voor de eer der nationale letteren' zijn drijfveer was, maar die met bittere berusting

erkennen moest dat hij in dat vaderlandsche geen toekomst zag.

Pierson, de gevoelige, de waardeerende, de vereerende, die de gedachte van een noch nationaal, noch staatkundig, maar menschelijk dichterschap in zich droeg, maar niet anders dan als 'vage intuïtie' nog.

Het is geen wonder dat De Vooy's eigenlijke sympathie naar deze laatste gaat. Met hem voelt hij zich aan de ingang van de tijd waarin hij is opgegroeid.

De schoone menscheijkheid die omstreeks 1880 Jacques Perk voorzweefde, bezielde daarna ook schrijvers van letterkundige geschiedenis. Dat is de reden waarom wij de veelomvattende en zoo welverzorgde arbeid van prof. Kalff naar idee en stijlgevoel verouderd noemen en in minder volledige, minder keurig geschreven opstellen onze eigen tijd herkennen.

Het is veel beter - schijnt het ons - dat naar de duidelijke gedachte van een nieuwe tijd de geschiedenis, ook die van de letteren, geschreven wordt, dan dat in de oude kaders, zooveel mogelijk uitgezet, fraaier dan ooit wordt tentoongesteld wat er niet in past.

1910.

Willem Bilderdijk

De vraag doet zich voor (nu de geboorte van Bilderdijk herdacht gaat worden) - wààraan het te wijten is dat, bij volledige erkenning van Bilderdijks talenten, zijn *dichterschap* zoo aangevochten blijft.

Oordeelde ik alleen naar mijzelf, dan was het antwoord eenvoudig. Ik heb in mijn jeugd de grootste moeite gehad zijn gedichten te begrijpen en ik heb er nooit een mooi gevonden. Reden genoeg om hem niet juist als *dichter* te bewonderen. Maar ik zal de eerste zijn om op te merken dat zulk een oordeel niets af zou doen. Vrij zeker zijn er in Duitschland dichters die evenzoo over Schiller denken, en toch kan men niet zeggen dat Schillers dichterschap daar te lande een twijfelachtige grootheid is. Hier echter is dat van Bilderdijk het wel. Ieder twijfelt. Smaak of geen smaak is onverschillig tegenover deze algemeene twijfeldaad. Hoogstens een paar theologen - toevallig van eenzelfde overtuiging als Bilderdijk - stellen zich aan alsof geen twijfel aan dat dichterschap in hen kan opkomen.

Waaraan ligt het, dat terwijl hij als denker, als geleerde, als schrijver (in verzen zoowel als proza) volledig erkend wordt, niemand hem meer als de dichter aanvaarden wil die zijn tijdgenooten in hem hebben gezien?

Het antwoord kan, dunkt me, geen ander zijn dan dat *onze voorstelling van het dichterschap* veranderd is.

* * *

Het wezen van Bilderdijk was *geestdrift voor het afgetrokkene*: dat van ons is *liefde tot de werkelijkheid*. Dat van ons is zoozeer liefde tot de werkelijkheid - tot de werkelijkheid van uiterlijk en innerlijk gebeuren namelijk - dat wij ons een dichter *zonder* die liefde niet kunnen voorstellen. Wij vragen hem: 'Wat bemint gij eigenlijk? Zijn het die fantomen, die bloed- en levenlooze schimmen, waarvan wij begrijpen dat zij uw brein doordwalen, omdat ge ervan spreekt in uw gedichten, maar die ons hart en onze verbeelding nooit hebben aangedaan? Afgetrokkenheden van vroegere levende gedachten zijn dat, maar geen levende gedachten zelf. En daarop toch immers komt het voor ons aan. Levende gedachten begeeren wij en hem alleen noemen we een dichter die onze honger daarnaar voldoet.'

Het beste deel van Bilderdijks gedichten is een grandiose afgetrokkenheid. Het is een conceptie van hemel en aarde, een leer van geesten en mensen, zooals ze lichaam en ziel geweest was in een nederlandsch christenvolk, maar die in hem enkel was overgebleven als een onuitroeibaar besef. Hij heeft haar begrepen met zijn verstand, dat groot was, - hij heeft haar verdedigd tegen de aanvallen van geheel een levend en denkend Europa, hij heeft hartstochtelijk en verbeterd, grimmig haast, de lijnen ervan scherp getrokken in een taal die, naar haar verstandelijke zin, voor hem geen geheimen had, - hij heeft, eindelijk, getracht in allegorizeerende figuren haar zichtbaar te maken en af te beelden, en dat laatste, zijn grootste waagstuk, heeft hij niet gekund.

Hiermede is alles gezegd vóór de grootheid van

zijn geest, maar ook alles tegen zijn Dichterschap, immers zooals dichterschap door ons, door vrijwel al onze tijdgenooten, wordt verstaan.

* * *

Bilderdijk heeft een strijd gestreden die hij verloren heeft, verloren voorzoover niet in de strijdzelf de overwinning lag. Zijn overwinning is namelijk de strijdende gestalte die hij in zijn geschriften vereeuwigd heeft. Maar die gestalte *is* een monstrum. Ze is die van de begripsdichter, de man die wetenschappelijke aanleg verbond met overgeërfde en niet uitterukken dichtlust. En zijn nederlaag is deze dat niemand na hem een dergelijke vermenging heeft gewild of geduld.

Let eens op het oneindig aantal van zijn vertalingen. Levenslang blijkt hij, haast meer dan oorspronkelijk schrijver, de parafrazeerende geest die het door anderen geschapene, niet vertolkt, maar omschrijft. Van oude en nieuwe gedichten puurt hij, niet de poëzie, maar de gedachte, en wanneer men goed toekijkt ziet men ook zijn eigen arbeid uit de gedachtefragmenten saamgesteld, die hij uit alle tijden en literaturen veroverd had. Om Bilderdijks gedichten stuk voor stuk te beoordeelen, moet men niet enkel hemzelf kennen, maar de geheele wereld-bibliotheek waaruit hij zijn honderdduizenden aanteekeningen heeft gehaald. Het eenige niet-verstandelijke dat hem daarbij bezielde was zijn hartstocht voor het verzenschrijven. Deze hartstocht was in hem het onbewuste, het gevoel waaraan hij zich overgaf, waaruit hij schreef, en waarop hij zich beriep als op het beginsel van zijn schoonheidsleer. Maar het is iets

anders: te dichten uit de drang van een werkelijk leven of uit die van een ledig en leelijk atavisme. Zijn leven uit het gevoel was dan ook niet het doen uitstroomen van de diepe natuur-bron die een goedge natuur of godheid in hem voedde en wellen deed, maar het was de onmachtige overgave aan dat verleden in hem, die kleur- en vreugdelooze *revenant* die hem boeide en plaagde en dwong tot griezel-schijnlevende verkondiging. Hij kon ermee schertsen, maar hij kon zich niet ontslaan van die vers-woede die hem noopte al zijn in arbeidzame nachten veroverde kennis van kunst en wetenschap, te storten in de snelle en botsende stroom van zijn maat en rijm. Wat hij daarbij ontbeerde - wat wonder! - was levensvreugde. Wat hij aldoor voelen moest - zij het in trots of in waanzin - was de ééne Macht die in hem was. Vreeselijk zijn de gevoelens die in ons opkomen als we ons die toestand bewust maken. Heel het leven werd voor deze dichtende Bilderdijk een aan zijn persoonlijkheid gebonden Macht, die hem deed doen zonder levensvreugd. Integendeel, doende en gedwongen te doen, voelde hij zich jaar aan jaar een lijder die weldra sterven ging. En toch was die lijder de van het eene groote Onbewuste onafscheidelijke, - zóó zeer met de macht die hij als godsmacht voelde, verbonden, dat hij zich wel af moest vragen: Ben ik Bilderdijk of ben ik God? - Men moet bedenken hoezeer in Duitschland, terwijl hij er vertoefde, de samenhang tusschen menschelijkheid en goddelijkheid doordacht werd, om te bevroeden dat rondom deze diepste innerlijke ervaring zijn geest werkzaam werd, en werkzaam gegebleven is. Aan die bemoeienis van de europeesche geest heeft de zijne deelgenomen en dat geeft hem

zijn europeesche, maar enkel geestelijke beteekenis. Dichterlijk zou die geweest zijn, als zijn innerlijke ervaring die van een schoone werkelijkheid was geweest. Een schoone, natuurlijke werkelijkheid, zooals ze in Goethe bloeide, hoe anders zou zij hem bezielde hebben dan dit wanhopende besef van gedwongen te zijn tot wat hem geen vreugde gaf! Zie hem als hij het vasteland verlaat en naar Engeland oversteekt, - hij heeft geen enkele levende oorspronkelijke vorm voor die pijnlijke hem toch zoo onmiddelijk-rakende ballingschap; maar gedachtig aan een fragment uit een grieksch drama waant hij zich Oedipus en galmt in valsch-klinkende verzen Sophocles na. Zie hem ook, als hij, oud geworden, de vaderlandsche geschiedenis voordraagt: wanneer hij heel niet meer weet hoe hij een voorstelling van veertiende- of vijftiende-eeuwsch gebeuren weerleggen zal, beroept hij zich op zijn 'familie-traditie'. Dit zijn - ik koos opzettelijk een uit zijn jeugd en een uit zijn grijsheid - dit zijn voorbeelden van eenzelfde geloof aan eigen goddelijkheid zonder dat er in hem een schoone, dat geloof rechtvaardigende volte is. En daaruit, uit dit geloof en deze leegte, kunnen honderd uitingen van dit groote, maar aller-ondichterlijkste verstand worden verklaard.

* * *

Wij hebben in de zeventiende eeuw een prachtige tijd beleefd. Wij hebben in de achttiende onze beschaving gehoed en gekweekt totdat ze ten einde liep. En toen in haar tweede helft de voorstellingen van de menschen zich ordenden naar nieuwe be-

ginselen, hebben wij in Bilderdijk een universeele geest gehad die dit europeesche streven deelen kon.

Maar laten we ons nu in acht nemen, dat we niet uit vaderlandsche trots of uit bekrompen partijgeest verheffen wat klein in ons was.

Het krachtige leven, natuurlijk zoowel als vaderlandsch, dat de groote geesten elders voeden kwam, heeft hier ontbroken.

Geen volk van Europa is tegen het einde van de achttiende en nog ver in de negentiende eeuw zoo zwak geweest als het onze.

Daar kan alle Bataven-bluf en alle bevrijdingsgeestdrift niets aan veranderen.

En in die zwakte van de volksaard hebben onze dichters gedeeld, zooals dichters altijd alleen hun kracht kunnen ontleenen aan het volk wiens mond zij zijn.

Een machteloos, karakterloos, aan vreugde ledig volk, dat nochtans niet af kon zien van de trots op zijn vroegere grootheid, ja zich het beste waande van Europa, dat was het volk van Bilderdijk en zóó was ook hij.

Aan al de ellenden van die innerlijke tegenstrijdigheid heeft hij geleden. Hoe ook zijn gedachte wurmde en werkte, hoe hij zich ook overliet aan de stroom van zijn dichtlust, hoe hij zich inbeeldde god-en-mensch in-een te zijn, de kracht van een schoone eenheid kon niet van hem uitgaan, omdat hij ze niet bezat.

Andere volken bezaten het volle heden, wij het verleden in ledige afgetrokkenheid. Anderen verheugden zich, wij moesten lijdende ons groot houden.

Het is ons geluk geweest dat langzamerhand dat

leed geweken is. Wij zijn ons bewust geworden van onze toestand, van onze minderwaardigheid. Wij hebben gedaan wat we konden om, bescheiden in onszelf en vrijmoedig tegenover de vreemdeling, te getuigen van de nieuwe groei die ons deel werd. En zelfs de vreemdeling heeft ons toegejuicht.

Maar laten we ons nu in acht nemen, dat we niet uit vaderlandsche trots of uit bekrompen partijgeest het kleine onder ons groot noemen.

Wij hebben gezwelgd in de vereering van Rembrandt. Het is goed, voorzoover de vereering waarlijk Rembrandt gold en niet de kleine, zichzelf verheerlijkende tijdgenoot.

En nu viert men Bilderdijk.

Welnu, de hulde mag hem gegund zijn, want hij is een groot geest geweest. Maar de *dichter* Bilderdijk vieren wij niet. Wie de *dichter* Bilderdijk viert, wil juist datgene wat tot onze onuitsprekelijke blijdschap geleden en vergeten is: onze bekrompen trots, onze vaderlandsche zelfgenoegzaamheid, onze armoede aan leven bij een schijn-leven van grootdoen, onze achterlijkheid tegenover onze naburen.

Wie de *dichter* Bilderdijk viert, viert niet het *leven*, maar de *dood*.

1906.

J. Koopmans: Letterkundige Studiën

I

Deze bundel *Studiën* wordt als eerste van een reeks aangeboden en wie de arbeid van Koopmans kennen, weten dat dit geen grootspraak is. Van al wat hij geschreven heeft, vinden we hier maar twee opstellen, - opstellen (laat ik er dit dadelijk bijzeggen) waarvan tenminste het tweede de omvang van een matig boekdeel heeft, en die elk voor zich, meer gedachte inhouden dan men anders in de dikste geschriften over letterkunde pleegt aan te treffen. Hun titels zijn: *Hooft als Allegorist*, en *Vondel als Christen-Symbolist*.

Koopmans is een voorlooper en de paden die hij, door onze oude literatuur, heeft ingeslagen, zijn zóó weinig platgetreden, dat niet gaarne een eenigszins verzorgd geleerde er zijn kleeding en schoeisel aan wagen wil. Het zijn doornige paden en de romeinsche toga en de brozen van het klassieke theater moeten worden afgelegd door wie langs *deze* wegen de gerechtzalen en tooneeltempels van ons Renaissance-tijdperk wil naderen.

Ik spreek in raadsels?

Toch niet voor de goede verstaander, die weet wat het zeggen wil: de Renaissance te leeren kennen zonder zelf langer van de Renaissance te zijn.

Koopmans nadert de zeventiende-eeuwen vanuit een nieuw gedachte-leven. Eigenlijk - zegt hij - ben ik niet van uw verwantschap. Gij teert op twee Oudheden, een christelijke en een romeinsche. Gij zijt, als ge u hoog ontwikkelt, genoodzaakt zoo ver mogelijk van uw volk af te gaan. Blijft ge er mee in overeenstemming, dan moet ge de engste dogmatiek in ruil nemen voor het volle leven: ge moet Calvinist worden, ge moet, ketterjagend, alle ruimere geesten en daarmee het heele geestelijk leven afbreuk doen. Er zijn vóór u menschen geweest die anders waren, en ook wij zijn anders. Een hooge ontwikkeling, algemeen en volksaardig, houden wij voor mogelijk.

Van de hoogte van deze overtuiging gaat hij, nu allereerst tot Hooft en Vondel, en het gebied van *hun* overtuiging tracht hij in kaart te brengen.

Wie dichters in de *eerste* plaats naar hun overtuiging vraagt, moet weten dat hij hun onvermijdelijk onrecht doet. *Zij* zijn niet uitgegaan van die overtuiging. Afgegaan op een zekere schoonheid zijn zij, en het heele levensgevoel dat in hen woelde hebben zij alleen doen dienen tot schepping van de vormen waarin die schoonheid zal voortbestaan.

Iets anders is dat men nu in die vormen hun overtuiging - een geheel van denkbeelden - vinden kan. Daarin nagespeurd, blootgelegd, en in beeld gebracht, blijkt ze - als bij iedere mensch - een wezenlijk deel van hun levenswerk.

Ik wil aantonen hoe treffend, hoe krachtig, Koopmans de denkbeelden van Hooft en Vondel heeft nageschetst. Ik wil ook aantonen hoe hij,

door verwaarloozing van hun schoonheidsbedoeling, hun onrecht deed.

II

De vraag is: schreef Hooft allegorieën, zoodat de verzinnebeelde gedachten hem vooraf ten volle bewust waren? Of schreef hij drama's, historiën, waaruit achteraf een vast geheel van denkbeelden valt op te maken, en waarin dan ook, als nevenbedoeling, veel of weinig geallegoriseerd mag zijn?

Ik moet opmerken dat de vraag door Koopmans noch zoo scherp gesteld noch stellig beantwoord wordt. Hij is uitgeweest op het vinden van dat vaste geheel van denkbeelden, hij vond het en hij legt nu zijn eigen bewustheid in Hooft, - gaandeweg, en nergens zoo beslist als in zijn titel, geloof ik: *Hooft als Allegorist*.

Ik beantwoord de vraag dan ook niet zoozeer ter bestrijding van Koopmans als wel om aan mijn eigen meening geen twijfel te laten: - neen, ik geloof dat Hooft geen allegorieën schreef, doch drama's en historiën, maar dat daaruit een geheel van denkbeelden valt optemaken dat in de loop van zijn leven vaster wordt.

Bezien we de titel nauwkeuriger. Hooft *als Allegorist*. 'Wij *namen* hem in zijn werken als Allegorist.' Het is of de schrijver door deze verklaring aan het einde van zijn opstel te kennen wil geven dat ook hij andere wijzen van beschouwing voor mogelijk houdt. 'Deze twee mannen' (Hooft en Vondel) - zegt hij in zijn Voorrede - 'zijn rijke mijnen,' en hij wekt ook anderen op 'de spa ter hand (te) nemen.' Niet dus dat Hooft uitsluitend als alle-

gorist of Vondel uitsluitend als symbolist zou moeten gekend worden, zegt Koopmans; maar alleen dat *hij*, de een als allegorist en de ander als christensymbolist nemende, het wezenlijke in hen meent te hebben gezien.

De gedachte dat, gedurende de Republiek, onze schrijvers de geschiedenis van het grafelijke tijdperk in de stijl van het hunne gebracht hebben, is voor en na uitgesproken en waar gemaakt. Bilderdijk tastte in het dogma dat de regeermacht van ouds door het volk aan de graven werd opgedragen, de zuil aan van die Staatsche geschiedschrijving. De verhouding tusschen vorst en volk was oorspronkelijk anders, leerde hij.

Voor Koopmans is Hooft de dichter van deze door Bilderdijk gewraakte voorstelling. Hij is het vóór alles. Hij is het zóózeer dat men, in zijn werken de verhouding tusschen vorst en volk bestudeerende, al het andere mag opzij zetten.

De greep is groot, omdat hier onmiddellijk de dichter genomen wordt niet in dat wat hij alleenpersoonlijk heeft, maar in dat wat hij gemeen heeft met zijn volk en wat eeuwen lang met het beste van dat volk duurzaam gebleken is. De volken - zegt Shelley - hebben in de ideeën van de dichters de generalen te zien van hun wanordelijk gedachtenheir. Hier - zegt Koopmans - toon ik u zulk een generaal.

Wie zoó in dichters en schrijvers de woordvoerders van hun tijd weet te teekenen, doet een goed werk en wekt voor die tijd en die woordvoerders vernieuwde belangstelling. Destemeer, als zijn teekening ook op zichzelf boeiend en levend blijkt.

'Bato' - lezen we in het hoofdstuk waarin het drama van die naam besproken wordt - 'Bato is een vorstenschool. En Bato, de held, een spiegel voor vorst en onderdaan.' En even verder: 'Vorst en volk zijn één.'

Toch bestrijdt dit voorbeeld van alle vorsten zijn Vorst en Vader, en sleept een deel van het volk met zich meê tot stichting van een nieuw koninkrijk. Hoe is dat mogelijk? -

De tijd van onze Opstand ligt na en het is duidelijk dat wij met een idealisering van de *afvallige* Vorst te doen hebben. Alleen door de boosheid van zijn stiefmoeder Penta kon deze *gedwongen* worden met zijn Vader te breken, en bestrijden doet hij hem verder niet dan voor een veilige uittocht noodig is.

Het volk is aan deze Vorst niet anders gebonden dan door diens deugden, de Priesterschap onderschikt zich hem, en hij is de Vrede en Liefde stralende zon van de Gemeenschap die hij stichten zal.

Het eigenlijke drama van de verhouding tusschen volk en vorst is *Velzen*. Nauwkeurig toont Koopmans aan hoezeer de staatsche geschiedschrijving hier grafelijke geschiedenis 'styliseert'.

Meer toont hij aan. De heele humanistische gestalte van Hooft doet hij voor ons oprijzen en maakt er ons opmerkzaam op hoezeer deze van het christelijke type verschilt dat nevens hem in ons volk aanwezig blijft.

Mij komt het voor dat in de hier gegeven trekken - door Koopmans bijwijlen zeer fijn en veelzijdig uitgewerkt - het beste begrepen is wat hij over Hooft te zeggen had. Bij verdere beschouwing treft

het ons dat hij die zoo scherp ziet wat hij voor het wezen houdt, veel voorbij moet zien.

Niet nog zoozeer in deze drama's, al wil ik één plaats van de *Bato* niet onbesproken laten. Door die ééne plaats verschilt de voorstelling van Hooft wezenlijk van die van Koopmans. Het is die waar Bato als reden waarom hij tegen zijn Vorst niet strijden kan duidelijk te kennen geeft: dat die zijn Vader is. Hooft legt daar nadruk op. Koopmans zwijgt ervan. Geheel ten onrechte? In zooverre niet, dat Hooft in zijn *Velzen* óók de uittocht zonder strijd verdedigt. Klaarblijkelijk bleef dus de uitlegger in de lijn van 's dichters gedachte. Maar die gedachte-zelf blijkt dan in de *Bato* niet zóo soeverein geweest te zijn als Koopmans het wil doen voorkomen.

Eén zulke plaats is een waarschuwing. Denk er om: ge hebt te doen met een dichter en niet met een denker. Niet de gedachte, die gij - en terecht - erkent als de zijne, maar allereerst de schoonheid zocht hij.

En zie nu hoe bij de bespreking van de *Historiën* die waarheid u de rug toedraait.

De *Historiën* worden door Koopmans gezien als uit Bato- en Velzen-motieven saamgesteld. 'De "Bato-Velzen" preludeert het zangspel der *Historiën*. Er is een ideale Vredestaat. Een machtige koning verkracht het Recht. Het Batovolk wordt vertrap. Maar als het opspringt dan schokt Europa, dan roeren de volken en golven de massaas: 't is Oorlog - de Vrede is weg; de Gouden Eeuw is voorbij.' 'Vooral ligt het dramatische van de *Nederlandsche Historiën* in de strijd tusschen

het *ware* en het vermeende Bato-staats-principe.' 'In 's konings woorden liggen Bato-motieven.' 'En op zijn hoogen zetel zit in zijn Raadskring de machtige koning, en peinst.... Dan drijft de auteur, in breede argumentatie, van heinde en verre, de Bato-motieven bijeen tot het koninklijk Rechtsoordeel!' Als een spel, als een orchestratie van motieven, ontvouwt zich hem Hoofts allegorizeerende scheppingskracht, en zoozeer bevangen is hij door zijn geestdrift voor deze voorstelling, dat hij na de woorden: 'Dan ruischt in 's konings ooren Fresneda's Vredelied' in *verzen* de vredelievende raadslag weergeeft die de biechtvader Fresneda volgens Hooft heeft uitgesproken.

'Hoofts *Historiën* zijn zoo maar niet een verhaal van een verloop van feiten, in geregelde orde en causalen samenhang. Het is een *Spel van Sinne*, een Allegorie, een Openbaring in feiten, een Spiegel-Historiaal. Daar heeft zich een wijsgeer gezet tot een Levens-taak; eerst na 20-jarigen arbeid, als 't leven zijn vingers ontvaart, ontvalt de pen aan zijn hand. Zwaar weegt op ons het overstelpende van die feiten-massa in 't Boek....'

Mijns bedunkens is hier in Koopmans' voorstelling Hoofts denkbeeld tiran geworden, dermate als het in Hoofts arbeid nooit is geweest. 'Zwaar weegt op ons het overstelpende van die feiten-massa!' Noch Hooft woog het zwaar, de kunstenaar die elk feit, met bijzondere en haast onpartijdige liefde voor dat gegeven, zorgzaamst uitbeeldde, - noch de lezer die in Hooft allereerst de kunstenaar ziet. 'Een kleurlooze prent, een Allegorie in een lijst' is het zeer zeker *niet* geworden, maar een rijk en boeiend tafereel van zoovele en zoo schoone enkel-

dingen als zich langs de breede lijnen *van zijn gedachte* - inderdaad! - lieten saamvoegen.

Want - dit is het juist - die gedachte van Hooft was niet een buiten en boven de werkelijkheid welbezonnen ineengetimmerd stelsel, tot meerdere duurzaamheid in een boek verzinnebeeld, maar ze was de levende werkelijkheid van de Republiek die zijn vader meê gegrondvest had.

Als wij het hoofdstuk over *Granida* lezen, dat het opstel over Hooft besluit, dan treft ons nog het meest hoe weinig er van dichterlijke arbeid overblijft, wanneer de gedachtelijke allegorizeering daarin als het wezenlijke wordt gezien. Niet onjuistheid van blik, maar verarming van dichterlijkheid wordt Koopmans verweten, en waar zou die grievender gevoeld worden dan voor een lyriek als dit herderspel.

Geestdrift voor de *gedachte*, zich slag op slag uitende in de schoolsche vorm van, in Koopmans' arbeid, waarlijk krachtige en soms prachtige omschrijvingen, - geestdrift voor de gedachte mag zichzelf niet zóózeer voor het eigenlijk wezen van de dichter houden dat zij zich voor die omschrijvingen de middelen van de dichter toeëigent, en wedijverend met hem-zelf, zijn gedegenst proza, ja eindelijk zijn schoonste verzen - het woord moet eruit - in *slechte* verzen wedergeeft.

De verzen waarin Fresneda's toespraak, de verzen waarin de liefde-zangen van *Granida* worden saamgevat, toonen onweerlegbaar hoezeer dergelijke geestdrift altijd de mindere blijft van het schoonheidsgevoel van de dichter. *Deze* grens had voor de voortreffelijkste uitlegger van Hooft die wij nog bezaten, een slagboom behooren te zijn.

III

Het boek over Vondel dat Koopmans ons in zijn bundel aanbiedt, wint het in volheid en belangrijkheid van zijn eerste arbeid. Het boek, zeg ik, - omdat het door omvang en betekenis recht op een wichtige titel heeft. Koopmans zelf spreekt van 'schetsen'.

Het geheel bestaat uit één inleidende bladzij en een-en-dertig langere of kortere hoofdstukken. Eenvoudiger evenwel kan men het begrijpen door optemerkken dat die hoofdstukken veilig tot acht groepen kunnen gebracht worden en dat dus in een achtledig overzicht het heele werk vóór u ligt.

De eerste groep (hoofdst. I-V) omvat dan een breed vertoog van Vondels ontwikkeling, niet die van de dichter, maar van de met en tegen zijn tijd werkende, eigenaardig aangelegde geest. Als in zijn jongere jaren een van die stoïsche geesten: Spieghele, Visscher, Hooft, Coster, wordt hij ons voorgesteld. Met de Doopsgezinden waartoe hij behoorde, hun oorsprong en hun secten worden we in kennis gebracht. Hoe, als een van *hun* gezinte, het hem mogelijk was libertijnsch te zijn, remonstrantsch te schijnen, katholiek te worden, terwijl hij toch aldoor dezelfde bleef, een geest namelijk die in Verleden en Toekomst niets anders wenschte te zien dan symbolen van Christus, wordt ons meegedeeld.

De tweede groep (hoofdst. VI-IX) omsluit het *Pascha*, - de derde (X-XII) Vondels huwelijksen minnedicht, - de vierde (XIII-XVII) *Hierusalem Verwoest* en de *Gijsbrecht*, - de vijfde (XVIII-XXII) *Warande* en *Metamorfosen*, - de zesde

(XXIII-XXVI) de Martelaarsdrama's: *Peter en Pauwels*, *Maagden en Maria Stuart*, - de zevende (XXVII-XXIX) Vondels tijdgedichten, - de achtste eindelijk (XXX-XXXI) de *Altaargeheimenissen*.

Ik geef dit schematisch en onvolledig overzicht opdat de lezer zie hoe het werk is samengesteld. Het heeft de opzet van een geschiedenis van Vondels ontwikkeling. In groep I is die ontwikkeling naar haar algemeene gang aangeduid. In groep II, III en IV schijnt de gedachte vastgehouden Vondels werken in tijdsorde te volgen en ook verder, kan men aannemen, is de bedoeling gebleven dat zoo niet zorgvuldig dan toch in hoofdlijn te doen. Leest men nu echter achtereenvolgens de acht deelen van dit samenstel, dan bemerkt men dat Vondels ontwikkeling in tijdsorde eigenlijk geheel in het eerste ervan is saamgevat. De christen-symbolist die de dichter aan het eind daarvan bleek geworden, blijft hij, en al de volgende deelen toonen niets anders dan hoe veelvoudig en op welke wijze hij het bleek.

Ook Vondel dus is voor Koopmans een geest van één overtuiging: niet de golfslag en spiegeling van zijn dichterlijk, maar de vaste kern van zijn geestelijk leven is voor hem van beteekenis.

Men zou kunnen vragen of dit gemis van voortgaande ontwikkeling geen schuld heeft aan de monotonie van het achtgroepig samenstel. Hoe kon een boek anders worden, waarin één geestesstaat, eenmaal ontstaan, zichzelf gelijk bleef en nu alleen verder over een reeks van jaren zich verschillend uitte? Maar wie dit vraagt, erkent daarmee tevens dat Koopmans voor zijn boek de passende vorm gevonden heeft. Een schetsenreeks bedoelde hij. Zeven schetsen voorafgegaan door een inleiding,

en verbonden door de idee die in hen is en wier ontstaan we in de inleiding lezen, ziedaar de natuurlijke vorm voor wat hij ons over Vondel te zeggen had.

Het boek nu lezende voel ik me ook niet gestuit door de schade die het dichterlijke lijdt in Koopmans' voorstelling. Hoezeer die schrijver voor poëzie, ook in gedichten, gevoelig is, blijkt uit meer dan één plaats, waar de adem en de aandrang van het vers in zijn volzinnen overgaan. Maar, ook al ware dit niet zoo, ik wensch tegen dit boek over Vondel mijn bezwaren niet aan te voeren. Het is zoozeer wat het is, het is zoo rijk, het is zoo verrassend, het toont zooveel nieuwe uitzichten, - dat mijn aandacht voorloopig gevangen is en ik mij willig leiden laat.

Daar is, in de studie over het *Pascha*, een parallel tusschen de wijze waarop in dat gedicht, in Hoofts *Bato* en in de Groot's *De Jure Belli et Pacis* de vraag van de vorstelijke afzetbaarheid behandeld wordt. Daar is in latere hoofdstukken een ingaande blik op een van Vondels theologische gedichten; een merkwaardige uiteenzetting van het kader waarin hij de helden van de heidensche oudheid inlijfde tot versterking van zijn christelijk leger; een boeiende beschrijving van de nederlandsche en latijnsche gegevens die Vondel dienden tot het scheppen van zijn *Gijsbrecht*.

Al deze bladzijden - en ik noem er maar enkele - zijn zóó waardevolle verruimingen van het beeld dat wij allen ons van Vondel in zijn tijd willen ontwerpen, dat zij niets anders dan onze dank opwekken, en beoordeeling vooreerst afweren.

Vondel in zijn tijd: het heele beeld ervan, dat ons in zijn hoofdtrekken niet onbekend is, wint, ook door de behandeling van de tijdgedichten en van talloze andere, naar vele zijden in kleur en diepte.

De hoofdzaak is: de vermenging van heidensch en christelijk. Door die vermenging geheel te begrijpen als een bemeestering van het heidensche in christelijke symbolen - een daad die ik in deze volstrektheid voor rekening laat van Koopmans, en gaarne aanvaardt hij ze - wordt het heele beeld aangegrepen door een nieuwe gloed en een nieuwe ontroering die op latere onderzoekers zullen nawerken.

Wij zijn *uit* de historie-eeuw - want Historie was van de negentiende het schibboleth - en niet uit de uiterlijke geschiedenis, maar uit het innerlijke leven van geloof en leer lopen deze nieuwe wegen naar Vondel. Het zijn wegen die tot nu toe wel door onze middeleeuwsche literatuur begaan werden, literatuur die niet voor ons vaderlandsch volksbestaan maar wel voor ons geestelijk leven belangrijk was. Het is geen wonder dat Koopmans ze insloeg nu het vaderlandsch ideaal voor het algemeen-menschelijk verbleekt.

Een innerlijk en volksaardig leven wenschte hij. Daaraan is het ook te wijten dat hij, bij Hooft zoowel als bij Vondel, beginnende met het punt waar zij hun volk vertegenwoordigen, zijn kritiek onvermijdelijk geprikkeld voelt als hij meent dat zij van hun volk afgingen. Hij meent dat van beiden. De een in zijn stoïcisme, de ander in zijn symbolisme, hebben de geloovige en werkelijkheid-lievende aard van hun volk losgelaten. Mijs inziens is die kritiek niet aanvaardbaar. Zeker, ieder dichter, als men hem in zijn geestelijk wezen nagaat, verwijdert

zich hoe langer hoe meer van de menigte - maar alleen omdat het toevallige zijn eigen wezenlijkheid nooit begrijpen kan. Er is niets zóó eenzaam als de gedachte van een dichter, - maar er is niets zóó volksaardig als de dichterlijke uiting van de grootsten. Koopmans die hun gedachte zoekt, treft hen altijd in hun eenzaamheid, - al wie hun woord in zich opneemt voelt de stroom van hun onafgebroken gemeenschap, in de eerste plaats met hun eigen volk. Deze twee wijzen van nadering wil ik gescheiden noch geloochend zien, en ik zeg dit waarlijk niet om Koopmans aftehouden van zijn ééne. Integendeel is het mijn meening dat er door hem een nieuwe en innige nadering tot Vondel heeft plaats gehad; en het verbaast me maar dat dit niet door anderen dan mij is ingezien.

Want hier is een schrijver, die begint met de middelen van het onderwijs - lezen en omschrijven -, die niet afschrikt door buitengewone aesthetischheid: zijn stijl, ongewoon en levend, kon oneindig beter verzorgd zijn, - die geleerd is en door die geleerdheid zoowel als door zijn meer geestelijk dan dichterlijk streven een aanwinst moest zijn voor plaatsen waar geleerdheid geoefend wordt en onderwijs, ook in de letterkunde, op prijs gesteld.

En op zulk een schrijver heeft geen van onze Hoogeschoolen de hand gelegd. -

1906.

Dr. G. Kalff: Dichters van den Ouden Tijd

De *Dichters van den Ouden Tijd*, een keus uit hun werken, door Dr. Kalff met een *Voorrede* uitgegeven, is een boekje waarmee men zich geruime tijd aangenaam bezighoudt. Men leest, men geniet de gedichten, men ziet wat gekozen en bedenkt erbij wat niet gekozen werd, men maakt opmerkingen bij zichzelf omtrent spelling, woordverklaring, aanwijzingen de voordracht betreffende, en ten slotte heeft men er vrede mee dat ook op deze wijs een bloemlezing wordt saamgesteld.

Waarom ook niet? Boekjes als deze kunnen op honderd manieren gemaakt worden, anders naarmate hun maker anders is en nog eens anders naarmate hij iets anders met hen bedoelt.

Dat wil zeggen: er is één manier, en er zijn vele manieren.

De eene manier is dat men uit het werk van de dichters kiest wat men hun beste vindt, en zegt: ziedaar - immers in hoofdzaak - mijn dichters. Maar zegt men: hier hebt ge van deze dichters eenige gedichten, waarvan dit mij bevalt om die, en dat door mij gekozen is om gene reden, dan - ja, dan is het aantal manieren *legio*.

Dr. Kalff zegt dit laatste, en niet het eerste. Zijn keus is zoozeer persoonlijk, zoozeer tijdelijk, zoozeer afhankelijk van omstandigheden, dat het niet gemakkelijk zou geweest zijn de beweegredenen

die hij ervoor had, te raden, en hij het onontbeerlijke gedaan heeft door ze in de voorrede mee te deelen.

Ik heb ernaar gestreefd, zegt hij, 'met deze bloemlezing een zoo groot mogelijk deel van ons verdeeld volk te bereiken.' Verder: 'er is poëzie die eenmaal niet of slechts ten halve kan worden genoten door een Rooms-Katholiek, een Calvinist of ander orthodoxgelovig Christen.' En: 'de vroegere begrippen omtrent fatsoen en kieschheid verschillen eenmaal van de hedendaagsche.'

Dit is al een drievoudig stel van redenen, die geen van allen voor de hand lagen. Ten eerste: de verzen moeten, op zichzelf of gezamenlijk, dat in zich hebben wat een zoo groot mogelijk aantal Nederlanders aangenaam is. Ten tweede: zij mogen niet iets in zich hebben dat of de Katholiek, of de Calvinist, of eenige andere orthodox-gelovige Christen onaangenaam is. Ten derde: zij mogen niet onfatsoenlijk zijn.

Stel u eens goed voor wat dit zeggen wil! Gedichten, schoone gedichten voor te lezen die een zoo groot mogelijk aantal Nederlanders aangenaam zijn. Acharm! ik vrees dat, als de gedichten schoon zijn, het zoo groot mogelijk aantal nog altijd heel klein zal zijn. Maar stel u nu voor dat ge nederlandsche gedichten moet voorlezen die Katholiek, Protestant noch andere orthodox-gelovige Christen ónaangenaam zijn! o Brave voorvaders, waarlijk, daar hebt ge het met uw gedichten niet op aangelegd. En toch wordt het ontzien van orthodox-gelovige Joden - immers ook geen onbeteekenend aantal - ons nog niet eens door Dr. Kalff opgelegd, en hij vraagt óók nog geen eerbied voor andere dan *orthodox* geloovigen. Geloof ge werkelijk, lezer, dat de taak

doenlijk is? Zeg: ja; want nog is de regeling waaraan ge u onderwerpen moet, en waar Dr. Kalff zich aan onderworpen hééft, niet afgelopen: Stel u voor dat wanneer ge deze voor een zoo groot mogelijk aantal Nederlanders aangename en voor Katholieken, Calvinisten en andere orthodox-geloovige Christenen niet onaangename gedichten gekozen hebt - stel u voor dat ge dàn nog, alvorens ze voor te dragen, onderzoeken moet of zij ook fatsoenlijk zijn.

o Tijden! o Zeden! - want weet wel dat noch onze roomsche, noch onze calvinistische, noch onze andere orthodox-geloovige (wie waren dat?) Christen-voorvaders, zoozeer als wij fatsoenlijk zijn geweest. Fatsoenlijk enkel? neen, kiesch en fatsoenlijk, lezer en met die laatste eisch geloof ik dat ge vernietigd zijt.

Dr. Kalff heeft er niet tegen op gezien. Zijn boekje is inderdaad alles wat hij geëischt heeft: aangenaam (voor etc.) niet onaangenaam (voor etc.) èn kiesch en fatsoenlijk.

We zullen straks zien dat Dr. Kalff, verre van deze eischen bezwarend of voldoende te vinden, er voor zichzelf nog een aan heeft toegevoegd: een paar gedichten worden door hem afgedrukt ten einde zijn bizondere meening betreffende de wijze waarop ze moeten worden voorgedragen meetedeelen. De bloemlezing wordt daar dus tevens proeve van *exegese*. Voorloopig diene de aankondiging daarvan alleen om u over uw verbazing heen en zoo tot de stemming van rustige beschouwing terug te brengen, die tot een aandachtig overzicht van het boekje noodig is.

Zou het toch misschien mogelijk zijn onder al deze voorwaarden een keus te doen van *schoone* gedichten? Ik spreek het niet tegen: onze oude

Hollanders hadden schoonheden in soorten. Maar niemand zal kunnen betwijfelen dat zéér veel moest worden uitgesloten.

Het bundeltje opent met Brederoo: ik kan u op mijn ziel en zaligheid bevestigen dat er geen één minnelied en geen één drinklied van hem is toegelaten. Een *Lied*, het is waar, waarin van Cupido gezongen wordt, maar dat toch minder *amoureuus* dan didactisch is. En een twee-gesprek tusschen *Een Oud Bestevaertje met een Jong Meisje*, maar dat meer tot het kluchtige behoort. Verder vier tafreeltjes uit klucht of blijspel en twee geestelijke liederen. Van al Brederoo's lyrische schoonheden - niets.

Ik geloof dat men Dr. Kalff onrecht zou doen als men meende dat deze keus door kieschheids-gevoel bepaald was. Het tweegesprek o.a. is zeker veel minder 'kiesch' dan een groot aantal van de amoureuze liedekens. - Waar dan wèl door? Oprecht gezegd, mijn eerste indruk was dat de bedoeling was geweest vooral niets van het bijzonder-mooie optenemen; maar, hoewel dat een gevolg bleek, de wezenlijke bedoeling was het niet. De wezenlijke bedoeling was, om de woorden van Dr. Kalff te spreken, gedichten optenemen die aan een zoo groot mogelijk deel van ons volk aangenaam zouden zijn. Het boertige, het vrome, het aardige, - ziedaar wat ongetwijfeld dit veelhoofdige monster welgevallig is.

Dirk Raphaels Camphuysen: vroom en stichtelijk; Jacob Cats: een kiesche keus, maar die gelukkig daarom niet minder leesbaar hoefde te zijn. Johannes Stalpert van der Wiele: Rooms-Katholiek; door J.A. Alberdingk Thijm als derde lyrische dichter van Nederland in de bond gebracht van Hooft en

Starter. Jacobus Revius, de calvinistische dichter, als vierde man door J. van Vloten eraan toegevoegd. Huygens: natuurlijk niet zijn ondeugdheden tegen het Mis-offer. Hooft en Vondel, - we verademen: zelfs voor een vrij groot aantal Nederlanders is uit deze een fraaie keus te doen. Hooft wordt er niet vromer om, en Vondel niet minder vroom. Dullaert, - een keus waar ik niets op heb aan te merken, maar ik vrees, ik vrees, dat alleen de élite van het zoo groot mogelijke deel tot sommige schoonheden door zal dringen. Jan Six: een goed brokje verzen: wijsgeerig en stichtelijk. Jan Luyken: de vrome Luyken, en hier trof het gelukkig dat de keus voor de velen een eerherstel van de zanger kon insluiten. Jan Baptista Wellekens: zeer bijzonder het huiselijkste van die welluidende dichter. Poot eindelijk: dacht ik het niet? *Op de Dood van mijn Dochtertje* wel; maar niet *Endymion*.

Ge ziet, lezer, de ernst waarmee we ons overzicht begonnen, heeft niet geleden. Bij menig dichter, we geven het gewillig toe, kon een zeer goede - een even ernstige als bevallige - keus gedaan worden onder de voorwaarden die Dr. Kalff zich had opgelegd. Dit is het wezenlijk bekorende van het boekje: het brengt ons in de goede werkplaatsen, het kan zelfs aan het zoo groot mogelijk aantal een stemming van wijding bijbrengen, die hun grovere smaken veredelt. En, ik geloof, grootere lof zal de samensteller van dit boekje niet begeeren dan dat de aanwezigheid van deze wijding wordt erkend.

Is dus onze scherts misplaatst geweest? Ik geloof het niet. Ze diende om zoo scherp mogelijk het onderscheid te verlichten tusschen dat wat onze

dichters zijn in zichzelf, en tot wat ze gemaakt worden in een bloemlezing voor de menigte.

Ook al zouden, met inachtneming van alle noodige voorschriften, honderd zulke boekjes zijn saamtestellen, die alle hun schoons brachten en dus alle goed werk deden, - wij zullen de samenstellers niet laken, maar wij zullen door scherts of scherpte ze wakker houden en zien laten: let er op, uw dichters zijn nog iets méér. Zéér veel, juist van het schoonste, van het schoonste van Brederoo, Hooft, Vondel, Luyken, Poot is hier *moeten* worden uitgesloten. Het is goed, ook na die uitsluiting bleef er veel voortreffelijks, maar vergeet het niet: Brederoo en Poot, om het nu maar bij die twee te laten, kent ge door het hier gegevene beslist *niet*.

Dit feit rechtvaardigt een spot die doet opschrikken. Onrechtvaardig zou die spot alleen geweest zijn als ons meelesen nu ook niet oprecht een meegenieten was geweest.

Wij hebben sinds twintig jaar gedaan wat we konden - inderdaad al wat we konden - om de hoge schoonheid van onze oude dichters erkend te zien. Dat was niet omdat ze niet werden gelezen: bloemlezingen zijn er altijd geweest; maar het was omdat er gelezen werd met stichtelijkheid, met verdraagzaamheid, met kiesheid en fatsoenlijkheid. Inderdaad met de smaak en de neigingen van het grootste aantal. Zie wel toe dat ge, in de meening iets te doen voor die dichters, niet inderdaad weer iets toegeeft aan de menigte. De menigte is er altijd: zij is altijd gereed, zij heeft altijd honger, zij ligt altijd op de loer of er niet nog iets is dat haar past, iets dat net zoo is als zijzelf. Maak haar niet wijs dat Breeroo enkel een kluchtige snaak was, die op zijn tijd naar

de kerk ging, laat haar niet gelooven dat de oude Hollanders verdraagzaam waren of dat Poot niet een losbol was of dat Vondel niet op hun kieschheid gespuwd zou hebben. Maak haar dat niet wijs, want dan zijn wij weer juist waar wij waren en de zon van de poëzie, die in de werken van die dichters is opgegaan, moet van boven af schijnen en niet bijgeval in hùn lantaren staan.

Ziedaar luidheid genoeg voor een raad die toch goedgeameend is en vooral niet kwetsen wil. Wij hebben maar een geschil over de middelen, onze eigen, misschien onbelangrijke, tijdelijke middelen: wij bedoelen gelijkelijk onze dichters te doen schoonvinden.

Ik sprak zoeven van een vierde beweegreden die Dr. Kalff voor het opnemen van sommige gedichten gehad had. Hij noemde er twee, Vondels *Kinderlijck* en *Wiltzangh*, die hij opnam 'omdat ze, op *deze* wijze afgedrukt en geïnterpungeerd, beter in hun volle schoonheid kunnen worden genoten.' Het zijn er inderdaad drie: ook *Huyg de Groots Verlossing*; en wat als een doelmatig interpungeeren wordt voorgesteld is het door middel van aanhalingsteekens vastleggen van nieuwe lezingen. In elk geval van lezingen die niet ieder zoo behoeft aan te nemen.

De bloemlezing wordt daardoor middel voor de filoloog om zijn tekst-uitleg ingang te verschaffen.

Een bloemlezing voor de menigte is daar een ongeschikte plaats voor: hoe zal de onbevoegde lezer weten dat die nieuwe lezing maar een gissing is? Hoe zal hij weten dat die lezingen door niets worden gewaarborgd?

De hollandsche dichters maakten weinig gebruik

van aanhalingsteekens. Maar weet ge wat daaruit volgt? Dat zij hun bedoeling zoo helder lieten doorschijnen dat een aandachtig lezer ze zonder aanhalingsteekens verstond.

Ik zeg dit niet als een gissing maar als een zekerheid. Ons heele stel leesteekens is langzamerhand hulpmiddel geworden van het (afgetrokken) redeverband; maar dichters werken niet met het redeverband, zij werken met de stem die gevoel en redeverband in zich draagt. Wie aandachtig naar de stem van de dichter luistert, hoort er vanzelf de rusten in, en de wendingen, en de buigingen, de stijgingen en zinkingen. De middelen die hij daartoe heeft zijn, behalve de woorden en hun verband tot volzinnen, de verdeeling in verzen, de insnijdingen in de verzen, de rijmen en maten en alles wat hoort tot het klankenspel. Neiging om de leesteekens, die voor hem van een andere orde geworden zijn, te vermijden heeft de dichter altijd: er zijn nieuwere dichters die met geen of zeer vereenvoudigde teekens hun verzen uitgeven. Maar hiervan kunt ge zeker zijn: hoe minder zulke dichters gebruik maken van leesteekens, des te zorgvoller geven ze acht erop dat hun vers voor de aandachtige hoorder al zijn wendingen onthult.

Vondel, en niet hij alleen onder de zeventiende eeuw, gebruikte zijn leesteekens veel meer dan wij als stem-rusten, en als hij ze niet gebruikte, luister dan maar naar zijn stem.

Dit is de reden waarom ik er, in het algemeen, niet vóór ben verzen van oude dichters door teekens te verduidelijken. Dikwijls kan het gebeuren en dan is er geen bezwaar tegen, maar de mogelijkheid bestaat dat een streng redeverband wordt opgelegd

waar de dichter aan een vaag gevoelsverband de voorkeur gaf. De mogelijkheid bestaat ook dat een verkeerd redeverband wordt vastgelegd en de gevoelsindruk van de lezer bederft.

De drie door Dr. Kalff klaarblijkelijk als vanzelfsprekende lezingen door aanhalingsteekens aangeduid, geven mij het ongezocht bewijs daarvan.

De eerste is die van *Kinderlijck*. Dr. Kalff drukte dat *wat de interpunctie aangaat* als volgt:

Constantijntje,
 't zalig kijndje
 Cherubijntje,
 van omhoog
 d' ijdelheden
 hier beneden
 uitlacht met een lodderoog.

'Moeder,' zegt hij,
 'waarom schreit gij,
 waarom greit gij
 op mijn lijk?
 Boven, leef ik,
 boven, zweef ik,
 engeltje van 't hemelrijk.

En ik blink er
 en ik drink er
 'tgeen de Schinker
 alles goeds
 schenkt de zielen
 die daar krielen,
 dertel van veel overvloeds'.

Leer dan reizen
 met gepeizen

naar paleizen,
 uit het slik
 dezer wereld
 die zoo dwerrelt:
 eeuwig gaat vóór oogenblik.

De bedoeling is dat, naar de meening van Dr. Kalff, de aanhalingsteekens achter de derde strofe gesloten moeten worden, en dat de vierde, de moraal van het gedicht, niet door het kind maar door de dichter wordt gezegd.

Weet Dr. Kalff dit wel zoo zeker?

Ik geef toe, voor een gewoon menschenverstand is er in het gedicht veel waardoor deze lezing zeker *schijnt*; maar toch vraag ik: is Dr. Kalff er héél zeker van?

Het gedicht gold bij vroegere uitgevers voor een voorbeeld van eenvoud en makkelijkheid. Zij drukten het af zonder aanhalingsteekens en zonder te kennen te geven dat de lezer zich vergissen kon. Toen Van Vloten de spelling modernizeerde en ook de aanhalingen beteekende, sloot hij de teekens achter 'oogenblik'. Toen ik zelf voor *Een Inleiding tot Vondel* het geval te overwegen kreeg deed ik het ook.

Weet Dr. Kalff héél zeker dat zijn nieuwe lezing de ware is?

Laat ons zien waardoor die lezing aannemelijk *schijnen* kan. De oorzaak ligt voor de hand: tusschen de derde strofe die de hemelsche zaligheid schildert en de vierde die de moraal trekt voor de aardebewoner, is een groot onderscheid. Het onderscheid is zoo groot dat men zich afvraagt: en spreekt zóó moralizeerend datzelfde in zijn zaligheid juichende kind? - Ge zult me toegeven: van deze vraag tot het antwoord: neen, zoo moralizeerend spreekt het

kind niet! is de afstand niet bijzonder groot.

Dr. Kalff wil niet aannemen dat het kind die laatste strofe zegt; die moraal, geeft hij te kennen, zegt de dichter zelf.

Ik herhaal mijn vraag: zijt ge er zeker van?

De bouw van het gedicht is duidelijk: hij is, in de eerste strofe, de *introdunctie*, de inleiding tot de voorstelling, het kind dat uit de hemel neerziet op de aarde; in de tweede strofe het kind dat zich tot de moeder wendt, en zijn troost; in de derde de uitweiding over de hemelsche zaligheid; in de vierde de les die de moeder daaruit trekken moet.

In de tweede het kind kinderlijk, omdat het de moeder troosten moet, in de derde het kind opgetogen, in de vierde - *ziet* de moeder die haar hoofd van het lijkje heeft opgelicht, *ziet* zij daarginds de paleizen schemeren en *hoort* zij, als uit de verte, de stem van haar lieveling die haar vermaant?

Wat meent ge, als naar de bedoeling van de dichter haar kind voor de moeder veranderde in godsgezant, zijn trillende kinderstem in de verrukte engeletoon, in de uit de diepe hemel schallende vermaning eindelijk, hebben wij dan het recht te zeggen: neen, zoo spreekt geen kind?

En als, in zijn eigen opgetogenheid, die dichter, schrijvende wat hij zag, en daarna wat hij hoorde, zelf niet meer wist: was het de stem van zijn kind uit de hemel, was het de stem van zijn ziel binnen in hem die schalde door de eeuwigheid, - weten wij het dan wèl?

Ik wil hier niet een eigenmachtig oordeel geven. Het gedicht is: het kind dat zijn moeder troosten komt. Meent ge dat in de laatste oproep uw verbeelding het kind verliest en wilt ge niet *zijn* roepen

uit de hemel maar de zielskreet van de dichter erin verstaan, het is mij wel: Vondel heeft niets daaromtrent voorgeschreven. Maar bedenk dan wel dat uw lezing, zoo verstandig als ze schijnen mag, minder in de reden ligt dan de gangbare. Het kind is aan 't woord en niet de dichter, het kind troost de moeder en niet de dichter: het kind, van uit de hemel troostend, was de natuurlijke oplossing voor Vondel toen hij het verdriet van zijn vrouw bij dat lijkje zag. De 'volle schoonheid' geeft, naar mijn meening tenminste, uw lezing niet.

Want, gesteld eens dat werkelijk de dichter met de derde strofe het kind verdwijnen liet, en zelf in de vierde voor zijn vrouw de moraal sprak, - ik weet niet wat Vondel wilde en geef geen oordeel -, dan zal hij dat toch alleen gekund hebben in de eenmaal zóó hoog door het kind opgevoerde toon. Mijn oor zegt het me onbedriegelijk en een kind kan het begrijpen, - wanneer in een zoo hooggestemd gedicht, op het hoogtepunt van dat gedicht, de stem van een verbeelde gestalte door de dichter wordt overgenomen, dan moet hij aanvagen op de hoogte waar die stem staakte, op straffe van een breuk te slaan in de harmonie. Welnu, lees daar die woorden eens en bedenk erbij dat hier niet onze uitgemergelde hedendaagsche ei, maar de zeventiende-eeuwschamsterdamsche gesproken wordt, die op de ai in palaizen rijmde: ge zult moeten toegeven dat ge met die woorden op de hoogte *blijft*; en dat, mocht het waar zijn dat niet langer het kind maar de dichter aan het spreken is, dit gebeurt zonder vermindering van toongewicht.

Geloof ge dat de lezer dit voelen zal, als gij aanhalingsteekens sluit en hem dus de slotstrofe als

stellig de door de dichter bijgevoegde moraal beschouwen doet? Weet ge wat het gevolg zal zijn? Hij zal dadelijk zijn toon luchtiger maken, nuchterder: het slot zal er uitkomen als een voegzame mededeeling.

Hier hebt ge de reden waarom ik, bij het gebruik van aanhalingsteekens, er de voorkeur aan gaf ze te sluiten achter 'oogenblik'. De *tóon* mag niet minder worden; als het onzeker is of de stem van het kind of die van de dichter klinkt, in wezen zijn zij toch dezelfde, en *voor de voordracht* komt het er op aan dat de eene onmiddelijk voortkomt uit de andere. *Voor de voordracht* is van belang het gevoel van de toonwaarden, en niet een verstandelijk inzicht dat ten slotte nog bestrijdbaar is.

Wij dringen gaandeweg door tot het beginsel dat ons verdeelt en verdeelen zal. Dr. Kalff wil, evenals in de keus van de gedichten zijn persoonlijke en tijdelijke maatschappij- en beschavingsdeugden, zoo in de lezing zijn verstandelijkfilologische aan de dichterlijke *vóór* doen gaan. Ik kan dat niet goedkeuren. Ik ben nog altijd van meening dat in gedichten de poëzie de hoofdzaak is.

Een tweede door Dr. Kalff voorgestelde lezing is die van *Wiltzangh*.

Wat zong het vroolijk vogelkijn,
Dat in den boomgaard zat?

'Hoe heerlijk blinkt de zonneschijn
Van rijkdom en van schat;
Hoe ruischt de koelte in 't eikenhout,
En versch gesproten lof!
Hoe straalt de boterbloem als goud!'

Wat heeft de wildzang stof.
 Wat is een dier zijn vrijheid waard!
 Wat mist het aan zijn wensch,
 Terwijl de vrek zijn potgeld spaart?
 O slaaf! o arme mensch!
 Waar groeien eiken t' Amsterdam,
 O kommerzieke beurs,
 Daar nooit genoeg binnenkam?
 Wat mist die plaats al geurs!

'Wij vogels vliegen warm gedost,
 Gerust van tak in tak;
 De hemel schaft ons drank en kost,
 De hemel is ons dak.
 Wij zaaien noch wij maaien niet:
 Wij teren op den boer;
 Als 't koren in zijn aren schiet,
 Bestelt al 't land ons voêr.

Wij minnen zonder haat en nijd
 En dansen om de bruid;
 Onz' bruiloft bindt zich aan geen tijd,
 Zij duurt ons leven uit!'

Wie nu een vogel worden wil,
 Die trekke pluimen aan,
 Vermij de stad en straatgeschil
 En kieze een ruimer baan.

Dit is nauwkeurig dezelfde vorm van gedicht als *Kinder-lijck*: eenige regels ter inleiding van de fantazie-gestalte die zingen zal, haar zang, en ten besluite een moraal. Hier is het bovendien duidelijk dat de moraal gesproken wordt door de dichter. Ziet ge wel, zou Dr. Kalff mij kunnen toevoegen, uit de zekerheid *hier* besluit ik nog vrijmoediger

tot de zekerheid *daar*. En - met volle recht, zal ik hem antwoorden, tenzij ge besluiten wilt tot het omgekeerde. Zie namelijk eens hoe *duidelijk* hier blijkt dat de dichter spreekt. Dat is juist wat ik al heb opgemerkt: hoe minder teekens een dichter gebruikt, hoe duidelijker hij zijn bedoeling door toon en maat zal te kennen geven. Hier doet hij het, en niemand die het niet merken zal. In *Kinder-lijck* deed hij het ook, zegt ge, en in al die eeuwen heeft niemand het opgemerkt.

De grondvorm intusschen - afgezien van de vraag *wie* de moraal spreekt - is in beide gedichten dezelfde. Inleiding, lied, moraal. Wat doet nu Dr. Kalff? Alweer niet tevreden met de lezing die zich door toon en gang van het gedicht de eenvoudige opdringt, en die nu zelfs zijn filologisch gemoed kon goedkeuren, grijpt en haakt hij het eene brok wel, het andere niet, tusschen aanhalingsteekens en - de volle schoonheid van het gedicht zal ons nu weer eerst recht helder worden.

Het mocht wat! - Hier is de zaak oneindig duidelijker. Het bevreemdt Dr. Kalff dat de vogels zelf zingen zouden 'Wat heeft de wildzang stof!' en 'Wat is een dier zijn vrijheid waard (w.z. kostbaar!)' Het bevreemdt hem, maar waarom? Dit is toch wel al te geleerd voorgeschreven: Vondel mag zijn vogels dit niet laten zingen en dat wel. Tegen het spreken van de moraal door het kind mocht een schijn van bezwaar bestaan, maar wat is er tegen dat de vogels hun zang en hun vrijheid, hun onbezorgdheid en hun geboomte roemen boven vrekken en slaven en amsterdamsche Beurs? Zij doen immers in het heele gezang niets anders. Is het wèlaangehaalde: 'Wij vogels vliegen warm

gedost' niet het onmiddellijke vervolg en de noodzakelijke tegenstelling van het voorafgegane? Waarom dan dat voorafgegane uit hun lied gelicht?

Ik weet niet, maar ik kan in deze voorstelling, die zich koelbloedig als een zekerheid voordoet, niets anders zien dan de lust in afwijkende lezingen. Vondel wordt hier slachtoffer van geleerde neigingen.

In *Huyg de Groots Verlossing* wordt de waarschijnlijkheid zekerheid.

Geweld van wallen, dubbele gracht,
 Ontruste honden, wacht bij wacht,
 Beslage poorten, ijzre boomen,
 Geknars van slotwerk, breede stroomen,
 En de onvermurwde kastelein
 Verzekerden op Loevestein
 Den grooten Huigen, buiten duchten
 Van in der eeuwigheid te ontvluchten -
 Ten waar' zijn schrandre gemalin
 En drukgenoot en kruisheldin
 Een eerlijke uitkoomst had gevonden
 En hem van 't lang verdriet ontbonden.
 Zij sprak: 'mijn lief, mijn levenslicht,
 (De tranen stonden in 't gezicht)
 Zal dees spelonk uw glans versmoren,
 En is uw' deugd dit graf beschoren?
 Helaas! maar 't is vergeefs gesuft:
 Hier helpt geen kermen maar vernuft.'
 - 'Mijn geest die zal wat groots bezoeken.'
 Terstond verandert hij in boeken!

Zonder blikken of blozen wordt aan het woord bezoeken een noot toegevoegd: Beproeven (De Groot spreekt). *De Groot spreekt!* Als de aanhalingsteekens alleen het te kennen gaven zou men het niet

gelooven. In onmiskenbare woorden wordt het ons meegedeeld: De Groot spreekt.

Of Vondel ons al nadrukkelijk verzekerd heeft dat 'zijn schrandre gemalin' 'een eerlijke uitkoomst' gevonden heeft, het mag niet zoo wezen: de geest van De Groot heeft het onderstaan. Of Vondel al schrijft: *zij* sprak, en of er al geen enkele, neen niet de minste aanleiding is om te gelooven dat zij met spreken heeft opgehouden en haar man aan het woord komt - neen, hoewel het tegendeel duidelijk blijkt, - Dr. Kalff weet het beter en wij moeten op zijn gezag, en zonder nadere uitleg, aanvaarden: De Groot spreekt.

En op deze wijze vertoont zich ons 'de volle schoonheid'.

Neen, op deze wijze vertoonen zich de filologische liefhebberijen, waardoor Vondel gevild en geschonden wordt in een bloemlezing voor de menigte. Hoe heeft Dr. Kalff kunnen meenen dat iemand ze als Vondeliaansche schoonheid aanvaarden zou?

Toen ik zoeven het *Kinder-lijck* afschreef kon ik de kleine wijzigingen die Dr. Kalff in sommige woorden had aangebracht, niet uit mijn pen krijgen. Niet alleen toch dat hij Schenker inplaats van Schinker schreef - dit kwam vroeger meer voor, en men moet iets over hebben voor het zoo groot mogelijke deel - maar hij had dartel voor dertel en, 't ergst van al, kindje inplaats van kijndje.

Ik wil niet graag de schijn van vitten hebben en ik weet te goed dat wijziging van de spelling in oude gedichten, en het heele bezorgen van dergelijke herdrukken een moeielijk en gevaarlijk werk is. Alle rente van menschelijke feilbaarheid moge daarbij vooruit gekapitalizeerd en kwijtgescholden

zijn. De hemel telde de zuchten die ikzelf geloosd heb als mijn eigen fouten mij werden voorgelegd of bewust werden. Zeker waren ze ongemengd met bitterheid bij de gedachte aan de kastijdende vrienden die mij op hunne wijs liefhadden. Zoo deemoedig evenwel als ik van hen de bestraffing wegens leemten in mijn taalkennis of -kunde aannam, zoo eerlijk reken ik op hun dankbaarheid als ik de vergrijpen aanwijs die, in hen, *mij* pijnlijk zijn.

Het komt mij voor dat de gemiddelde Nederlander voor wie Dr. Kalff zijn herdrukken bestemd heeft, een al te dik oor bezit. Ik kan natuurlijk niet alles geteld hebben, maar een half dozijn verzen met een voet te weinig heb ik toch zeker wel aangetroffen. Hoe kwam dat? Er was methode in. In bijna alle gevallen kwam het doordat een verlenging als van volk tot vollek, melk tot mellek, voor die Nederlander ongeschikt werd geacht, of voor 't minst onnoodig. De man hoort het niet. Zelfs als het vers maar twee voeten heeft en er komt zulk een ongelukkige verlenging in voor, daar gaat ze, afgesnoeid. De Nederlander mocht het eens mal vinden en hooren doet hij het niet. 's Volleks haat' in Vondels *Geuzevesper* is op die wijs tot 's Volks haat' teruggebracht. Na de voeten de rijmen: behalve kijndje en Schinker noem ik nog vleesch en leid in een versje van Van der Wiele, die door hun ongewoonheid het 'oor' niet durfden beleedigen. Grooter is het aantal woorden die als dertel in dartel hun a in e, hun e in a, hun o in u, hun lange in korte o ja in a moesten laten omzetten, alles voor het vervloekte oor van die kiesche, fatsoenlijke, roomsch katholieke, calvinistische of andere orthodox-geloovige Christen-Nederlander. En o, mijn marteling!

dan die hiaten! - 'Hier en daar' zegt Dr. Kalff, 'heb ik de taalvormen met voorzichtige hand gewijzigd om ze gemakkelijker verstaanbaar te maken.' Ach, was u er maar afgebleven. Ik heb er waarlijk geen onderzoek naar ingesteld, maar waar was het goed voor dat zelfs onschuldige n's die zulk een aangename vloeiing in het hollandsche vers gaande houden, werden weggestreken en de verbaasde eind- en beginklinkers tegen elkaar bleven staan?

Waar was het goed voor? Ja, het schijnt goed, of althans niet belangrijk voor onze voor-omschrevene landgenoot. Het is dan ook een kleinigheid. Het zijn allemaal kleinigheden. Het betreft máár de poëzie, máár de kunst. Wat zou het er ook toe doen of de Edelingen in Vondels rei knielden voor de *kleene* voeten van het Christuskind.

Wij edelingen, blij van geest
 Ter kerke gaan op 't hooge feest
 Den eerstgeboren Heiland groeten
 En knielen voor de *kleene* voeten
 Van 't kind waarvoor Herodes vreest.

Zet gerust kleine, zegt Dr. Kalff. Dat is gebruikelijker en mijn lezers hebben ooren als potlepels. Zoo kan hij ook rustig *Toen* voor *Doe* zetten, en *loof* voor *lof* en *soms* voor *som* (wat nog tegen de beteekenis ook is), en durft voor *dar* of *durf* al wordt het vers er onuitspreekbaar door, en ... en ... en...

Ik mag niet zoo doorgaan. Ik begon mijn bespreking zoo berustend: en ik berust ook wel: maar - ge weet wat Vondel zegt: - maar wat op 's harten grond leit, dat welt me na de keel.

Het vertoeven temidden van goede hollandsche gedichten blijft, ook terwijl men zijn opmerkingen maakt, bekorend. Het samenstellen van zulk een keus is altijd een goed werk: we moeten de samenstellers niet te hard vallen als ze doen wat hun lezers welgevallig is. Integendeel zou ik willen dat nog meer zulke boekjes werden uitgegeven. Er zijn nog veel andere verzen die ge een publiek kunt voorleggen. Er zijn ook nog dichters die schoons gemaakt hebben.

Dr. Kalff noemde Oudaen. Wat vindt ge hiervan?

Op een mooi-weertje door W. van Diest

Geen regen voelt men plassen,
 Geen bui en roert den grond,
 Het windje waait van passen
 En houdt het zeiltje rond:
 't Gaat na belieft
 Dubbelt ondieft;
 De zon natuurlijk blakert,
 De jonge vracht
 In 't vroolijk jacht
 Zich in de warmte bakert.

Daar moet men 't zeiltje natten,
 De gieter bij de hand,
 De wind zel beter vatten;
 Maar ziet, de losse kwant
 Speelt, al van 't jok,
 Zijn vrijsters rok
 En beste kraag, vol water;
 Met stemmigheid:
 'Wel wat bescheid?
 Wat spul is dit?' ontgaat'er;

'Dit is mij een holbolge
 En averechtsche reis:'
 Een zoentje moet er volgen,
 Dat maakt het weder peis:
 Een liedjes-boek
 Dan uit den hoek
 Gehaald wordt, en men tijt er
 Aan 't zoet gekweel,
 Of strijkt de veel
 Of slaat er op een cijther.

Of, om de kust te kennen,
 Langt men een wisse kaart,
 (Want die in 't nat moet mennen
 En heeft geen spoor in de aard)
 Wiens passer staat,
 Zijn juiste maat
 Nettom op een-en-dartig:
 De stierman walt,
 Hij wordt gepralt,
 Bejouwt, belacht hem hartig!

Maar al dit vedel-strijken
 Beweegt Van Diest gansch niet;
 En in de kaart te kijken
 Hem zijne tijd verbiedt:
 Met kool hij prent,
 Op 't parkament,
 Speeljachtje, volk, en kusten,
 En Maas of Merw';
 Dit moet in verw'
 Of hij en kan niet rusten.

Niet voor de velen, meent ge? Goed, laat ik dan nog dit klinkdicht van Joan van Broekhuizen eraan toevoegen, voor de weinigen.

In over-rijnsche lucht bij daken onbekend,
In treurige eenzaamheid, en starrelooze nachten,
Begraven onder sneeuw, verdwijn ik in gedachten
En wind van zuchten die mijn min naar d'Amstel zendt.
Bij rookrig lampenlicht mijns levens frissche lent
Haar kraamkoets timmert en gelegd van leide klachten,
Die 't leed in 't kwijnend hart met nieuwe teelt bekrachten,
En tobt den tragen tijd met arbeid aan zijn end.
Maar o mijn wellust, o mijn licht, mijn lieve leven,
Hoe zou zich op de vlucht met lossen teugel geven
't Balsturig ongeval dat uw genade sart;
Kon zich uws bijzijns mijn herbore ziel verbogen!
Gij bracht met zoeten zwenk van die vermogende oogen
Een zomer in het land, een hemel in mijn hart.

En over de verzen heen van deze laatste zeventiende-eeuwsche minnezanger reik ik Dr. Kalff die indertijd de werken van de eerste, van Brederoo, hielp uitgeven, de hand.

1905.

Dr. J. Prinsen Jlz.: Jan van Hout

Er is in de breedschouderige onvervaardheid van Dr. Prinsen, in het opbruisende, in het kleurschietende en toch ook gemoedelijke, in het kinderlijke en overstelpende, het vormgevende en het vorm-verwoestende, in zijn voorkeur voor karakter en zijn afkeer van begrenzing, in de heele stroom van onderling botsende en toch nooit gestremde, nooit zelfs haar golfslag afbrekende tegenstrijdigheid die zijn stijl is, - er is daarin een vorm van leven die ik, en menigeen met mij, in de scherper omlijnde literatuur van onze dagen noode missen zou.

Maar Dr. Prinsen is meer dan die stijl - indien het waar is dat de mensch diens de stijl is meer kan zijn dan die persoonlijke uiting. Wij kenden hem reeds uit opstellen als: 'Sir Philip Sidney - Jacques Perk', 'Multatuli en de Romantiek', en ook uit het werk over Jan van Hout, dat het vorige jaar verschenen is. Uit die geschriften werd het duidelijk dat hun maker niet alleen een karakter heeft als het boven-omschrevene, maar dat hij daarmee tevens de nederlandsche vertegenwoordiger is van een beweging in de kultuur van ons werelddeel.

Die vrije, voor alle werkingen van de Natuur openstaande geest, die in de Grieken de openbaring ziet van een machtige menscheijkheid, die in de Renaissance het Griekendom opnieuw uitbottend en in de Romantiek de doorbraak van een andere Renaissance waarneemt, - die geest, die vóór alles

de drang en de ontplooiing, en de opheffing tot kunst van alle levenskrachten bewondert en aanwakkert, - die geest die in Michelet een geweldige mond en demon zich verwekt heeft - de Logos van zijn chaotische aandrang, - die geest is ook werkzaam in deze schrijver.

Wie het opstel over Sidney en Perk gelezen heeft, weet hoe hij Romantiek en Renaissance gelijkelijk in het hart greep en er onze tijd aan trachtte te verbinden. In het artikel over Multatuli beproefde hij hetzelfde nogmaals: wat die held van onze jeugd als een held van de Romantiek kon doen voorkomen, wordt door hem bijeengebracht, en met een geestdrift die ons beschaamde - zoozeer was hij de gloed van onze jeugd gelijk gebleven - vereenigt hij een belezenheid die een beschaming van onze ijver is.

Ik zeg niet dat de onstuimigheid van zijn bewondering voor fransche en engelsche dichters geen afbreuk deed aan zijn rechtvaardigheid jegens onze burgerlijker letterkunde. Ook geloof ik zeker dat een vaderlandsch en plaatselijk element in Multatuli door hem werd voorbijgezien. Maar wordt de zijdelingsche blindheid van de klepper niet vergefelijk waar hij met zóó fraaie vaart en ongeteugelde hartstochtelijkheid zijn doel nader en nader schoot?

Vorbij schoot - moogt ge glimlachen. Ik zeg: neen. Immers, als het waar is dat het doel van de hartstocht altijd even verder ligt dan dat van de bezadigdheid. Op het oogenblik toch van het voorbijschieten, blijkt ook de laatste aanwezig en toont wèl te weten waar het voor háár juiste punt van aankomst lag.

Zoo ook in dit werk over Jan van Hout. Er was

geestdrift noodig om een arbeid aantevangen, waarvoor zooveel stof, en dikwijls van de droogste soort uit archieven moest opwaaien. In de zonnestralen van die geestdrift alleen, kon het vormen aannemen, die, zich verdichtend, toch wel wezenlijk een bestand toonden van verleden leven: een groot en waardig geheel van menschen tijds-bestaan. Dr. Prinsen heeft de arbeid aangedurfd, en de man wie hij als dichter een plaats wenschte aantewijzen naast zijn dichterlijkste tijdgenooten, kan hij in alle bezadigheid handhaven als een mensch en een karakter naast de karaktervolste menschen van zijn eeuw.

Het is ook waarlijk zijn schuld niet dat uit Van Houts dichterlijke nalatenschap, grootendeels zoekgeraakt, zoo weinig werd teruggevonden. De vertaler van Horatius, die de regels:

Van al tgeboomt, bij u gepoot,
En volcht niet een u in de doot,
U, haren corten heer, dan druvige cupressen -

zoo bevallig en krachtig, schrijven kon, - heeft zeker door sommige oorspronkelijke strofen aan zijn dichterschap vorm gegeven. Toch zouden die verzen, als we ze vonden, niet gelijk komen aan het werk van Spieghel, Coornhert of Marnix. Nog minder zouden zij iets hebben van het bloeiende dat ons verheugt in Van Mander. Aan de kunst van Van der Noot zouden zij blijken nauwelijks verwant te zijn.

Maar als wegbereider voor een soortgelijke kunst in Noord-Nederland, kan zijn waarde moeielijk overschat worden. Het leidsche vrienden-koor - zegt Spieghel, en de volgende loopend gedrukte

woorden zijn Van Hout's lijfspreuk - '*hout en wint*'s dichts rechte mate.' De vlaamsche rijmers en niets-zeggers zullen door hem tot gezond verstand en tot de ware maat terugkeeren, - schrijft in een sonnet de brugsche F. Modde.¹⁾ Twee bewijzen - die met vele kunnen worden vermeerderd - hoezeer het invoeren van de 'fransche dichtmaat' bewust werd doorgezet; en waaruit tevens blijkt hoe Van Hout bij menschen die het weten konden, voor een apostel van die nieuwe verskunst gold. Dank zij een door Dr. Prinsen gevonden prozabetoog van 1576: 'Tot het gezelschap ende de vergaderinge der gener, die hem in de nieuwe universiteit der Stad Leyden ouffenende zijn in de Latijnsche of Nederduytsche poëziën ende allen anderen lief-hebberen der Nederlandsche sprake', - en een door M. Rudelsheim uitgegeven dichtbrief van eenige jaren later, kennen wij hem als zoodanig volkomen. Vooral de brief is een prachtige saamvatting van alles wat hier, gelijk elders, de kracht van de Renaissance uitmaakte: de fontein-gelijke opstraling van een nieuwe menselijkheid, de bewondering en vereering van de Grieken en de Romeinen, de genieting en waardeering van italjaansche en fransche dichters, en eindelijk dat nieuwe gevoel: de vaderlandsliefde, die het niet lijdten kon dat de landstaal langer achterbleef. De Landstaal-zelve is aan het woord, en wel in verzen die werkelijk beter zijn dan de rijmelarij waarop zij bij minder aandachtig toezien lijken.

De naersticheyt ziet van dltalianen,
Die eeuwen drie hier hebben in gewaect

1) In dit gedicht van 1578 verschijnt het Bartasiaansche woord 'guidedanse', later door Vondel vertaald met 'dans-beleider.'

En haerluy muederstael zoo groot gemaect,
 Dat zij by hulp van dees die naerstich screven,
 Dezelve tael zoe hooch hebben verheven,
 Tot dat haer hoofd den hemel const deur strijcken,
 Zoe dat zy nu dies derren wel gelijkken
 tLatijn en Griex, die deen den ander brueder zijn
 En van de rest der ander tongen mueder zijn.
 Ziet haer Petrach', Bocacio en Dante,
 Haer Ariost, - lees Bembo, Cavalcante
 En Artinum, - Messire Sannasaer.
 Haer zuete pen aenmerct, nu licht dan zwaer;
 Aenziet, hue haer zuet vlueyende funteynen
 Nu maken vreucht, dan dat de ogen weynen.
 Haer hoofden zach men nu eerelic verchieren
 Mit Phobos croon, den telgh van Lauwerieren,
 Den schoonsten crans van alle dander cranssen.
 Naer dees, tgezicht wilt keeren opten Franssen
 En ziet, hue zij haer tael in weynich jaren
 Verbeterden en consten zeer vermaren.
 Marot, die sluuch den gront van dit gebout;
 Daer op dat voorts gesteenten, zilver, gout
 Ronsard, Bayf, D'Autels, Des Portes, Mans,
 Jodel, Garnier en menich ander Frans
 Hebben gewracht, in consten alzo aerdich
 Dat zij den crans der zonnen ooc zyn waerdich.
 Dit ziende, wert mit weemuet mynen crop
 Zwanger gemaect. Daeromme hout doch op
 T'ontchieren my mit ander vogels pluymen,

 Dan zult gyt zien, eer dan gys had gelooft,
 In heerlicheyt um hooch my dragen thooft.

Wat een volledig overzicht. Maar Van Hout had, bij even prijselijke volledigheid, een schoolmeester kunnen zijn die niemand en vooral niet de dichters onder zijn tijdgenooten in geestdrift bracht. De verzen getuigen van iets anders. Wie dit schreef:

Haer zuete pen aenmerct, nu licht dan zwaar;

en:

Aenziet hue haer zuet vlueyende funteynen
Nu maken vreucht, dan dat de ogen weynen -

die had van de italyaansche kunst zoowel de menschelijkheid als de schoonheid gevoeld. En die schoonheid met haar trotsche naklank, evenzeer als zijn vaderlandsliefde, is in sommige verzen:

Dan zult gyt zien, eer dan gys had geloofft,
In heerlicheyt um hooch my dragen thoofft.

Uit zulk medeleven, meer dan uit leeren - ik spreek in de geest van Dr. Prinsen - is de invloed van Van Hout verklaarbaar. Om dat medeleven is het voor de schrijver van dit boek, en voor ons, een lust geweest, hem ook in zijn andere veelvoudige arbeid nategaan.

Altijd wanneer met een overlevering gebroken wordt komt er plotseling ontzettend veel te doen in de wereld. Het geslacht van Humanisten dat Paus en Kerk opzij zette, kreeg nu ook eensklaps eigen zaligheid te bewerken. Het zelfgevoel werd er te grooter door en de aarde, toch al uitgebreider dan in vroegere eeuwen, moest naar de nieuwe verhoudingen worden ingericht. De enkeling arbeidde van zich zelf uit, en had de kunst-van-het-doen te leeren. Er zijn toen menschen geboren die ongelooflijk veel en goed gekund hebben. En zulke voorbeelden herhaalden zich. Na Leonardo, de alkunner, was een van de veel-kunners, in kleiner omgeving, Jan van Hout. Het moet voor Dr. Prinsen

geen gering genoeg geweest zijn, te zien duidelijk worden, dat deze secretaris van curatoren, door de studenten in het water gejaagd terwille van de onsympathieke politie-verordeningen die hij had opgesteld, eigenlijk, als geschiedkundige, de voorlooper van professor Fruin was. Tegelijk het model van alle latere archivariissen, en de eerste inrichter van de leidsche universiteits-bibliotheek. Stadssecretaris was hij, maar welk een! De opsteller van een 'onderrichtinge' betreffende de 'geregelt-heyte die van nu voorts-aen ter secretarye of schrijfcamer deser stadt Leiden zal werden onderhouden,' hoedanige de wanhoop van alle stads-klerken geweest moet zijn. Tevens toezicht houdend op geldmiddelen en rioleering, armenzorg en landmeting, bordeelen, kerken en opgeheven kloosters. Neven dit alles vol liefhebberij voor wetenschap: wis- en sterre-kunde, lijfrente, taalstudie, 'in het bizonder voor de ontluikende germanistiek'.

Hoe dieper zijn levensbeschrijver ons in de leidsche doening voert, des te duidelijker zien wij de gestalte van de werkzame man zich afronden. De vriend van Janus Douza, die met deze en Van der Werf, de zenuw was van de Magistraat tijdens het beleg door Valdez, - de schotschrijver tegen de katholieken, - de handhaver van het gezag tegen de Calvinisten, die onder de preek zijn pistool voor den dag haalde, en de burgemeester, naast hem in de bank, voorstelde of hij de stoute predikant even van de stoel zou lichten, - de inrichter en eigenaar van de stadsdrukkerij, - de belegger van loterijen en feesten, - de arbeidzame en zuinige, die bij zijn loon van de stad het laken voor een tabbaard krijgt, maar het uitspaart en er drie gulden, zes stuivers

en tien penningen boven de waarde voor bedingt.

Zoo arbeidend en zoo sparend, is Van Hout een rijk man geworden, en niet het minst aardige onder de geschriften die Dr. Prinsen gevonden heeft, zijn de briefjes, waarin de burger, huisvader en voogd zich onbewust afbeeldde.

Geboren te Leiden in 1542, wordt hij in 1562 klerk bij de stads-secretaris, die hij na twee jaar opvolgt. In '69 op aandrang van Bossu uitgebannen, is hij een tijdlang notaris te Embden, zamelt daarna met Van der Werf gelden voor de Prins in, wordt in '73 in zijn ambt hersteld. Maar, slecht beloond, moet hij de eerste jaren als notaris de kost winnen. Toch laat hij bij zijn dood, in 1609, een groot vermogen na, waaronder acht huizen in Leiden, een flinke boomgaard met boerenwoning in Leiderdorp, en verschillende landerijen in de naburige polders, verder een rijke inboedel. Of hij, die in zijn testament zegt nooit erfenissen te hebben genoten, dit alles aan vlijt en zuinigheid te danken had? Het laat zich aanzien dat, voor en na het beleg, vooral voor een notaris, de gelegenheid om zich onroerend goed te verwerven niet ongunstig geweest moet zijn.

Hoe dan ook, in de briefjes waarvan ik sprak, ontmoeten wij hem als de man die hij geworden is. Hij is de oom en voogd van Jan Orlers, de latere burgemeester van Leiden en saamsteller van de bekende stede-beschrijving. Als deze te Amsterdam in de leer is bij een boekhandelaar en uitgever, maar meer dan eens lust heeft ervan door te gaan, houdt oom hem gedurende vijf jaar aan 't lijntje, totdat neef trouwt.

Oom is dan een kloek verstandig man, die het druk heeft en niet onnoodig gestoord wil worden.

Als hij raadt is het tot volharding, eerlijkheid, zuinigheid, maar ook tot menschlievendheid: 'past op u hant, die te zwaer es, leert se verlichten.' Evenveel als vermaningen, stuurt hij bestellingen: kachel, klavecimbel, koffers, spaansche wijn 'van de beste ende lieflicste.' Zooals regel was bij onze voorouders gaat trouwens altijd de zorg voor gemoed en geest met die voor het lijf samen. 'Aan de winterbroek van zijn pupil wijdt hij evenveel aandacht als aan zijn nachtmaal.' En als hij, in gevoelige, maar rustige bewoordingen de dood van zijn ouders heeft meegedeeld, laat hij erop volgen: 'Ik hebbe Pieter Janssen belast u een daelder te verstrecken tot betalinge van u schoen.'

Diezelfde dubbel-zorg in zijn testament: alles wordt beschikt, alles wat bloedverwanten, en armen zelfs, hem schuldig zijn, wordt opgenoemd, maar om dan te worden kwijtgescholden. Vroomheid en familiezin houden tenslotte de voorzorg van de rijke burger in evenwicht.

Dr. Prinsen heeft ons in Jan van Hout een leidsch burger van na de Hervorming geschilderd, die tevens een humanist van de zestiende eeuw was. Hij teekende zichzelf, zoo-doende, als een humanist van de twintigste.

1908.

Martha J. Hamaker: Jacob Geel

De voorrede van het werk dat ik bespreken ga, begint met een vertrouwelijke mededeeling.

‘In het najaar van 1835 stierf de leidsche hoogleeraar H.A. Hamaker aan dezelfde ziekte, die tien dagen tevoren zijn echtgenoot uit het leven had gerukt. Jacob Geel, Hamakers beste vriend, werd toeziende voogd der zes jonge weezen en ging samenwonen met den oudsten zoon, die juist student was geworden. Toen zeven jaar later de jonge Hamaker Leiden had verlaten, ontstond er een drukke, intieme correspondentie tusschen hem en zijn vaderlijken vriend. De brieven van Geel zijn in de familie Hamaker zorgvuldig bewaard gebleven; het was de lectuur van dien bundel, die de gedachte bij mij deed opkomen deze gegevens voor de kennis van Geel's intiem leven uittegeven of in een opstel te verwerken. Het plan heeft zich uitgebreid, en dit proefschrift, aan de *persoonlijkheid van Jacob Geel* gewijd, is er de uitvoering van.’

Wij zien hieruit wat de oorspronkelijke bedoeling van de schrijfster was. Geels brieven aan haar grootvader wilde zij in druk geven. Die brieven bleven, ook toen zij er andere, en de geschriften van Geel raadpleegde, haar ‘voornaamste bron’. En het is geen wonder dat, bij de uitbreiding van haar plan, bij het opzet om uit die brieven en geschriften Jacob Geel te schetsen, die bedoeling zich niet liet verloochenen.

* *
*

In de voorrede staat een bewaard gebleven blad van Bakhuizen van den Brink afgedrukt. Het is een onvoltooid *Spectator*-artikel, ter herdenking van Geel geschreven, en bevat het volgende:

‘Om dien indruk (dien G. op mij maakte) te hernieuwen moet ik terugkeeren tot de Akademie van Leiden zooals die was tusschen de jaren 1830 en 1840. De uit den veldtog teruggekeerde studenten beijverden zich om de voor eenen tijd verlaten studiën weder aan te knopen en te verdubbelen; misschien had zelfs de veldtog hun wat meer zelfstandigheid aangebragt. De jongeren volgden het voorbeeld hunner majores, en wedijverden met hen in vlijt en lust voor wetenschap. Ik geloof dat die jaren eene vruchtbare decade gevormd hebben, en dat voor vele verdiensten op Staatsgebied, wetenschap en letterkunde destijds de kiemen zijn gelegd. Die studenten - ik spreek van de besten onder hen - hadden in die tijden een oog van eerbied en genegenheid gevestigd op een drietal hoogleeraren, die onderling innig verbonden, slechts voor elkander schenen te leven, maar wier driemanschap zich in onverpoosde werkzaamheid voor de belangen der Akademie kenmerkte en een meer gevoelden dan begrepen invloed op de studentenwereld uitoefende. Het driemanschap bestond uit Hamaker, Bake en Geel.’

Er wordt hier door iemand die het van nabij gekend had een leidsch leven van vriendschap en geest aangeduid, een gemeenschap van hoogleeraren en studenten. Tot deze gemeenschap behoorde ook Geels pupil, de jonge Hamaker, die van 1835-42 in Leiden studeerde. Toen hij, een jaar daarna, het huis van zijn voogd verliet, en, gehuwd,

zich vestigde in Hilversum, begon de brievenbundel die zijn kleindochter boeide, aan te zwellen.

Achter die bundel zag zij die leidsche gemeenschap. Zij zag ze in het groot, zooals ze bekend was: de beroemde driemanschap, opzichzelf en in haar verhoudingen tot andere beroemdheden: Van Assen, Luzac, Peerlkamp, Thorbecke, - tot vermaarde leerlingen: Cobet en Bakhuizen, - en, meer in het bijzonder Geel, tot de amsterdamsche beweging van dichters en schrijvers.

Zoekende naar andere gegevens kon zij aan de laatste verhouding een nieuwe trek toevoegen. Haar uitgaaf van brieven betrekkelijk de Gids crisis van 1843, buiten dit boek gehouden, behoort tot de algemeene letterkundige geschiedenis. Met andere vondsten, erin opgenomen: dagboek van Bake, brieven van Geel aan Bake's dochter en schoonzoon Kappeyne, aan Boot, aan Holwerda, bleef zij in de engere kring van dat leidsche leven, waarheen ook de in haar familie bewaarde brieven haar terugvoerden.

Zeer in het bijzonder de leidsche Geel in zijn nadagen hield haar bezig, en niet voorzoover hij, als prozaschrijver of geleerde, algemeen belangrijk was.

Groote vragen: wat beduidde Geel als kunstenaar? wat voor het nederlandsche, wat in het europeesche proza? wat was zijn beteekenis als geleerde? - deze vragen sluit zij buiten, uit een juist begrip van haar onvermogen - tijdelijk of blijvend - om ze te beantwoorden.

Lezing en bespreking van Geels letterkundige geschriften diende haar alleen om de voorstelling die zij zich van zijn geest en karakter naar de brieven gevormd had, waar te maken en te bevestigen.

* *

In iedere werkzaamheid kan zich een heele mensch uitspreken.

Geel was zich bewust van een levende en hulpvaardige liefde. Daartegenover wenschte hij dat die liefde erkend zou worden. Hij zag zichzelf en wilde gezien worden zooals hij was.

Twaalf jaar was hij in één gezin goeverneur van vier zoons geweest. Daarna bibliothecaris in Leiden, werd hij de vriend van de ernstige gesloten Bake en van de hartstochtelijke opbruisende Hamaker. Toen de laatste stierf, trok hij in zijn huis, vrijwillig goeverneur van de studeerende zoon.

De brief die hij die zoon een jaar later schreef, leert ons zijn karakter kennen voor al de vervlogen en al de volgende jaren: zijn liefde, zijn jaloersheid en zijn onvermogen om te verzwijgen.

Goeverneur, vriend, voogd, raadgever in letterkundige en huiselijke voorvallen, bibliothecaris en echtgenoot: deze overgevoeligheid van liefde die wil erkend worden, moet hem altijd eigen, ze moet zijn macht zijn geweest over anderen, zijn geluk en zijn ongeluk, en de drijfkracht, niet alleen van zijn doen en denken, maar ook van zijn stijl.

Een behaagzieke kunst is de zijne, en hier hebben we het geheim ervan.

'Ik ben ook *exigeant*, mijn lieve Gerard! kon ik niet stil en volkomen tevreden wezen in een groot hol huis, waar alle voorwerpen mij een wreed verlies herinneren, terwijl ik niemand zie, en niemand mij toespreekt, dan die ik uit pligtpleging opzoek, en opdat mijn stem in mijn mond niet verroeste? zoo zit ik nu bijna veertien dagen. Prof. Bake is vertrokken: en zijn vertrek doet mij gevoelen dat hij, ik zou haast zeggen, het *eenigste* is, dat mij in Leyden

overgebleven is, en met mij gevoelt en mij ondersteunt. - Op u heeft mijn hart gerekend als op een aangenomen zoon.' -

Die kreet van smart en van smartelijke gekrenktheid - want ook dat drukt hij uit - is aan een jong student gericht die op een vacantiereis het schrijven vergeet. Was het niet veel verwacht van een ander? Evenveel haast als hijzelf gaf? En moet de krenking hem niet getroffen hebben in zijn levenswortel dat hij ze tegen een zooveel jeugdiger niet verzwijgt?

Men moet erbij bedenken dat Geel niet in de gewone zin ijdel was. Hij bedankte, toen hij Leiden verliet, voor het lidmaatschap van de Maatschappij voor Letterkunde, om de eer van een levensbericht te ontlopen. Hij wenschte geen portret van hem gemaakt te zien.

De jeugdige vrienden die het hem, zijns ondanks, afdwongen, wisten niet hoeveel beteekenis hij hechtte aan een geschenk dat zoozeer zijn persoon in het spel bracht. Zij vergaten hem voor de toezending van hun exemplaren te bedanken: 'al komt een tardief vriendelijk woord later' - schrijft Geel - 'de gratie is verloren'.

Het is niet dwaas de zin van iemands leven daar te zoeken waar van liefde en gratie sprake is.

In '49, bij de dood van hun grootmoeder, nam Geel, die toen zelf gehuwd was, nog eens drie kinderen Hamaker bij zich in huis. 'Indien ik deuren en armen voor die gastvrijheid niet open gezet had, zou ik geen reden gehad hebben om over mijzelve tevreden te zijn' schreef hij aan Kappeyne.

Men is niet twaalf jaar goeverneur voor niets (en daarboven zoon van een kostschoolhouder). Geel is het levenslang gebleven en in de brieven,

zoowel aan Hamaker als Kappeyne zijn er aardige stalen van. Ik wil juist in dat zeer-persoonlijke het belangrijke van de brieven zien. Geel was een opvoeder: daarvoor leefde hij, daar schiep hij zijn proza voor, daaruit ontstond en daarnaar regelde hij zijn werking op de nieuwe dichters en schrijvers.

Wil men kwaad van hem spreken, dan moet men zeggen dat hij een schoolmeester was. Maar hij heeft van het type dan wel iets heel moois gemaakt.

'Dag lieve beiden! Zaligen, gezegenden! gelukkigen! Ik ben mal; maar ik kan het niet helpen dat Geel op zijn beurt groen geworden is.' Als uitroep in zijn wittebroodsweken - hij was vijf-en-vijftig - kon het zeker stijver en, was hij een schoolmeester, dan verdient hij de prins van alle pedagogen genoemd te worden.

Socrates zou hem burgerlijk hebben gevonden; maar Sterne - die zou hem gemocht hebben.

Er is werkelijk uit de brieven een regelrechte weg naar zijn opstellen: alleen toonen de eerste de overmaat van gevoel, die in de laatste door een overmaat van verstand bijna verborgen wordt. Men zou dit soort Humor - het zijne, dat van Sterne - een te innige omhelzing van verstand en gevoel kunnen noemen. Ze zijn in hun liefde te hevig. Schreien en lachen doen ze, tegelijkertijd, jawel, en met vreugd die ook wel een weinig smart is.

Ik bedoel niets anders te doen dan die weg aan te wijzen. Omdat, zal het geschrift van mej. Hamaker nut hebben, dan moet het zijn doordat we, daarvan uit, de ware Geel in zijn werken vinden.

* *

Het opzet, naar zijn brieven en geschriften Jacob

Geel te schetsen, was iets anders dan het plan, hoe dan ook uitgebreid, de brieven aan Hamaker uitgegeven en toelichten. Het laatste is inderdaad *gebeurd*, namelijk: wat omtrent Geel wordt meegedeeld is datgene wat tot recht verstand of tot beter waardeering van de brieven dienstig is. Maar tegelijkertijd is het eerste *bedoeld*.

De schrijfster heeft zelf, in haar heldere en verstandige voorrede, opgemerkt dat zij de kunstenaar buiten beschouwing gelaten heeft, en van de filoloog alleen zijn verhouding tot Bake heeft trachten te teekenen. Toch is het een zoowel als het ander maar ten deele waar. De schrijver van *Onderzoek en Phantasie* en van *Het Gesprek op den Drachenfels* wordt wel degelijk behandeld, maar alleen om zijn persoonlijkheid, zooals die uit de brieven bleek, daarin terug te vinden. En dat de denkbeelden over filologie van Bake en anderen in den breede besproken en Geels gedachten daarover werden aangeduid, wordt alleen en voldoende verklaard door Geels zinspelen op die denkbeelden in brieven aan Hamaker. In beide gevallen dus niet: biografie, onvolledig door gebrek aan kennis of kunde; maar: brieven-uitgaaf die de *vorm* is gaan aannemen van biografie.

Wat maakt het uit - kan men vragen - hoe ge het noemen wilt, als het boek toch hetzelfde blijft? - Dat zou zoo zijn, als er niet in de geest van de schrijfster een illusie was opgegroeid, die haar helderheid verduisterde. - Het is iets *anders* zich te zetten tot het schrijven van toelichting tot een brieven-uitgaaf, iets *anders* zich te zetten tot het schrijven van een biografie. Dit andere is allereerst verschil van toon, en daarna verschil van eigenschappen. Als mijn stof zich schikt en mijn talent

toereikt tot bondige uiteenzetting, dan is het een waagstuk dat talent en die stof te doen strekken tot een verhaal. In een verhaal had niet de Geel van de brieven de boeiende persoon moeten geweest zijn die door de Geel van de geschriften bijkomstig kon worden waargemaakt. Integendeel had daarin de Geel van al zijn werken door de brieven kunnen zijn geschakeerd. In een verhaal had niet het schrijftalent kunnen volstaan, dat in dit geschrift het beste is, de kloeke, bondige uiteenzetting van b.v. de bladzijden over de filologische Bake, maar er had een talent moeten aanwezig zijn, bekwaam tot voordragen en uitbeelden.

De fout van mej. Hamaker is nu nog niet zoozeer dat de kunst van voordragen en uitbeelden haar in geringe mate zou eigen zijn, maar dat zij in een verbastering van die kunst vergoeding zocht. Er is een ouderwetsche omslachtige soort van voordracht, die het weinig of niet belangrijke met behagen uitstalt, en er is een schijnbare uitbeelding die aan valsche of onnoodige beeldspraak de voorkeur geeft boven het zakelijke woord. Aan deze beide is de schrijfster, toen zij haar oorspronkelijke bedoeling verzaakt had, verslaafd geraakt. De goede brieven-uitgaaf is er niet alleen een zwakke biografie door geworden, maar tevens een te zwaarwichtig geschrift. Het sobere en lichtvolle proza van Geel nadert men nu langs gebogen volzinnen die onmeedoogend de tijd uitmeten, en langs beeldspraak-monumenten van bekende maar twijfelachtige schoonheid. En hoe vaster en deugdelijker van weg en werk de bouw is, hoe minder men zich verheugd voelt.

* *
*

Wanneer, in het begin van het boek, ons zal herinnerd worden dat *Onderzoek en Phantasie* tegelijk met de eerste nummers van *De Gids* verscheen, dan gaat het niet aan ons dit overbekende samentreffen meedeelen in de volzin: 'Toevallig kwam Geel te voorschijn met het beste van hetgeen zijn fijne geest had bewerkt, in den zelfden tijd dat een letterkundig jong Holland, hooghartig neerziende op de in sleur gaande poëten en hun nasleep van duffe recensenten, zich als Gids dorst aanbieden op nieuwe wegen.' Dit is ouderwetsch en omslachtig. Wanneer (bl. 66) men zeggen wil dat Bake ruim genoeg was om zijn beperkte studie te blijven voelen als deel van de levende wetenschap, dan is de uitbeelding: 'De ruime geest van Bake waakte ervoor, dat zijn voorwerp van studie, hoe klein een phenomenon het ook was in het onmetelijk rijk van natuur en historie, niet een op zichzelf staand praalgraf voor hem werd, maar zich bleef handhaven als een levend deel der Encyclopaedie, die zelf steeds veranderend, groeiend in de ééne richting en elders afslijtend, aan haar deelen wijziging van beteekenis kan doen ondergaan,' - dan is zulk een uitbeelding er inderdaad geene, daar zij valsche en onnoodige vormen in de plaats stelt van het zakelijke woord.

Door van haar oorspronkelijke plan af te wijken is de schrijfster in de figuren van een verkeerde stijl geraakt. Zij heeft ze fraai gevonden. Zij heeft niet gemerkt dat zij ijle dwalingen waren rondom het plan dat ze toch niet verlaten kon. Dat plan is van haar werk het waardevolle. De zorg dááaraan besteed is echt en deugdelijk. En wanneer later niemand die Geel kennen wil verzuimen zal

haar boek op te slaan, dan zal het vooral zijn om deze reden: dat zij voor de uitgaaf van Geels brieven aan haar grootvader zooveel piëteit, zooveel geestkracht, en zooveel degelijke en nauwgezette arbeid over had.

1907.

Potgieter en Hilda Wijk

I

Het is bekend dat Potgieter, toen Drost hem naar een lieve naam uit zijn persoonlijke herinneringen vroeg, als 'boven allen staande' die van Hilda noemde. Uit zijn nagelaten papieren was het duidelijk dat hij Hilda Prytz bedoelde, die in 1832 met Olof Wijk huwde.

Het vorig jaar ben ik op onderzoek naar bijzonderheden betreffende haar uitgaan. Het geluk diende me. Een zweedsch vriend maakte mij namelijk opmerkzaam op een boekje dat kort te voren te Stockholm verschenen was en dat tot titel voert: *De Blauwoogige: uit Hilda Wijks literaire herinneringen*.

De schrijver, Evert Wrangel te Lund, had eerst een studie over twee beroemde zweedsche dichters, over Brinkman en Tegnèr, uitgegeven. Hij had daartoe van hun briefwisseling gebruik gemaakt en de gelegenheid was hem geschonken iets meer te weten van die Hilda, die van twee bewonderde dichters de bewonderde vriendin geweest was en die onder de naam 'de blauwoogige' door hen werd gehuldigd en gevierd.

Hilda Wijk heeft voor hen, maar vooral voor Tegnèr, de dichter van de Frithjof-sage, zooveel beteekend, dat voor de geschiedenis van de zweedsche dichtkunst in de vorige eeuw, een beschrijving van haar leven onontbeerlijk was. Nu de zweedsche

schrijver die gegeven heeft, leeren ook wij, in de eerste plaats, haarzelf kennen en vormen ons, tevens, een duidelijker voorstelling van haar verhouding tot Potgieter.

Om Hilda Wijk voor ons te zien is het niet noodig dat wij van E. Wrangels werkje een volledig verslag uitbrengen. Er is daarin veel waarin weinigen buiten Zweden zullen belangstellen. Ik bepaal mij tot het aanhalen van zulke gegevens als haar, innerlijk en uiterlijk, in hoofdtrekken kennen doen. Omtrent haar verhouding tot Potgieter vinden wij er enkele bijzonderheden die uit brieven, gedurende en na zijn verblijf in Zweden door hem ontvangen, zullen worden aangevuld.

Hilda Virginia was de 11de Augustus 1810 geboren, als oudste dochter van Anders Magnus Prytz en Margaretha Magdalena Brink. Haar tweede naam had ze van haar grootmoeder van moederszijde, eene Krusell, die in het zesde lid afstamde van een dochter van koning Erik XIV. Haar vader handelde in suiker, wat - zooals wij weten - Potgieter in Antwerpen gedaan had. Een van zijn familieleden, G.R. Prytz, kon een brief schrijven in het Nederlandsch.

Twintig jaar oud, was Hilda het mooiste meisje van Gothenburg. Rank en statig, met hemelsblauwe oogen en zeer blond haar dat bijzonder fijn was, in haar heele wezen vol bekoring. Zij was bovendien, voor die tijd, zorgvuldig opgevoed: goed onderlegd in talen en geschiedenis.

In de papieren van Potgieter leert men een massa personen kennen die toentertijd aan het Gothen-

burgsche gezelschapsleven deelnamen, - en omstreeks '70 heeft hij zich door Hilda nog eens over hun lot laten inlichten. In het boekje van E. Wrangel vindt men diezelfde mensen in hun verwantschapsen zaken-betrekkingen en nu wij die weten, worden de brieven en aantekeningen, die wij bezitten, verstaanbaarder. Wij behoeven nu tenminste niet meer te wanhopen aan de mogelijkheid, dat te eeniger tijd, iemand die in Gothenburg voldoende thuis zal zijn, een uitvoerig beeld ontwerpt van het leven dat onze vierentwintigjarige dichter er heeft gevonden en meegemaakt. Die stad - plotseling, gedurende het continentaal stelsel, schatrijk geworden als stapelplaats van de smokkelhandel - herbergde inwoners van een aantal nationaliteiten. Engelschen en Schotten, Duitschers en Franschen, waren er met de inheemschen niet alleen door zaken, maar ook door huwelijken verbonden. In en om dat degelijke en zindelijke oud-hollandsche kader - want de stad is hollandsch van oorsprong en voorkomen - bewoog zich een bevolking die, in een enkele stand tenminste, een schijn kon wekken van wereldsche en beschaafde veelzijdigheid. Dichtbij de stad, te Lerje, bij de familie Lorent-Castillon, kon Potgieter tafelen met doorreizende Schotten en Franschen; speelde hij in stukken van De Marivaux en Mich. J. Sédaine, samen met Zweden en vreemden, met ouderen en jongeren; vond hij belangstelling voor tooneel, muziek en letteren, en, in de gesprekken, geest zoowel als ernst en gevoeligheid. Verwant met de Lorents was de Engelschman John Nonnen, die bezitter was van het buiten Liseberg. Diens dochters Mary en Emily, de jongste bekend geworden als schrijfster, waren bevriend met Hilda.

Bals bij hen en bij de familie Engström worden vermeld. Eveneens muziekuitvoeringen en voorstellingen van een Duits theater. Bij al zulke gelegenheden, zoowel als bij feesten van de stad, slede-tochten, bezoeken en gezamenlijke uitstapjes kon de hollandsche dichter, die eerst bij poozen, in de zomer van 1831, en daarna onafgebroken van half October '31 tot eind Dec. '32 te Gothenburg verbleef de blonde Hilda bewonderen. Hij bewonderde niet haar alleen, maar ook de donkere Fanny Vallentin, die te Lerje mee komedie speelde, en die nog eens een diepe indruk op hem zou maken toen hij, naar Holland terugreizend, haar in Bremen weerzag. Maar het diepst bekoord was hij door Hilda. Zij nam niet mee deel aan het komediespel te Lerje. En al zal hij haar de hulde betuigd hebben die een zoo bijzondere schoonheid van hem vorderde, zich in ernst tot haar vrijers rekenen deed hij zeker niet. Aan vrijers ontbrak het haar vast niet, zegt onze Zweedsche schrijver. Maar wie haar huwen zou? In de zomer van 1832 bleek het Olof Wijk te zijn.

Olof Wijk was een van de voornaamste Gothenburgsche kooplieden. Geboren in 1786, was hij zesenvertig jaar oud geworden zonder te trouwen. Hij had wat anders aan het hoofd gehad. Zijn vader was zeekapitein en hij had meegevaren totdat de Engelschman Christie hem deel in zijn zaken aanbood. Zoo bleef hij dan te Gothenburg, waar hij na de dood van Christie een eigen groothandel begon. Dat was in 1807. Zijn fortuin wies snel, zoowel als zijn aanzien. Door reizen beschaafde en oefende hij zich, won hij wichtige verbindingen. Van 1828-30 maakte hij een reis door Noord-

Amerika. Maar reeds tien jaar vroeger was hij begonnen voor stad en volk allerlei verbeteringen tot stand te brengen. De geldmiddelen van de stad, haveninrichting, straatverlichting, beursbouw, slöjdschool, baden, beplanting van de stadswallen, alles werd door hem aangevat. Na zijn terugkomst uit Amerika stichtte hij het Matigheidsgenootschap voor arbeiders, bevorderde de zeilvaart op de Gothaelf. Hij ook was de eerste wiens zweedsche schip van het meer Wenern naar het meer Wettern voer.

Potgieter moest zulk een man evenzeer bewonderen als hij het Hilda deed. De woorden van bisschop Wingård: 'Dat is een deugdelijk man, een die zichzelf gemaakt heeft en dat flink' zullen ook *zijn* gedachte wel hebben uitgedrukt. 't Is iets anders of hij daarom de zooveel oudere voor Hilda had weggelegd.

E. Wrangel zegt dat Potgieter te Gothenburg een dagelijksch gast in het huis van Wijk geweest is. Dat hij vertrouwelijk met hem omging zien we aan een aardig briefje dat hij bewaard heeft. In het Hollandsch vertaald, luidt het als volgt: 'Wijk vraagt mijnheer Potgieter of hij naar Kensö wil rijden morgen vroeg om zes uur. W. heeft een plaats aan te bieden op zijn bok, zoo hij die wil aannemen: anders is 't het best dat mijnheer P. vanavond zijn paard bestelt.' Hierop volgen onder elkander de namen Hilda, Cornelia, Wilhelmina, en daarachter: 'sterven! indien zij mijnheer P. niet mee op reis krijgen.'

Cornelia en Wilhelmina waren zusters van Wijk. Ze zijn ongetrouwd gebleven en waren later de beminde en gevierde tantes van Hilda's kinderen.

Uit dit briefje blijkt wel, hoezeer Potgieter met

Wijk bevriend was. 't Is gedateerd op 10 September (1832), stellig dus uit de verlovingsstijd.

Hoe heeft Potgieter die verloving aangezien? Het lijkt me niet onwaarschijnlijk dat de volzin die hij in Augustus van hetzelfde jaar aan mad. St. Brice schreef op Hilda betrekking had. 'Notre fiancée est charmante, maintenant on ose en parler librement. Elle porte son bonheur avec une grace et modestie au-dessus de tout éloge.'¹⁾ Een geluk dus waarop ze trotsch mocht zijn en waaronder bevallig en bescheiden te blijven haar hoogste lof was. Zoo dachten ook anderen erover, o.a. zooals wij later zien zullen, Potgieters vriend Wilhelm Barkow.

Maar de Nederlander heeft meer gedaan dan zijn meening in een enkele volzin uitspreken. Toen hij een paar jaar later zijn 'Schetsen uit Gothenburg' te-boek stelde, teekende hij daarin een meisje dat hij Ebba noemde. In mijn *Leven van Potgieter* opperde ik de gissing dat Ebba voor Hilda stond. Nu ik het boekje van Wrangel gelezen en ook de portretten van Hilda gezien heb, geloof ik dat er niet aan valt te twijfelen. Ja meer, ik kan eraan toevoegen dat de Arfwed, die in die schetsen voorkomt, Olof Wijk beduidt. Nog meer: de draad die door de schetsen heenloopt is geen andere dan het voorspel tot de verloving van Olof en Hilda.

Al was het maar als tegengeschenk voor de zweedsche geleerde die ons met de Wijks nader in kennis bracht, wil ik kortelijk mijn bewering waarmaken.

De 'Schetsen uit Gothenburg' bestaan uit vier

1) Zie Groenewegen blz. 77.

gedeelten: het eerste een opstel over de stad en haar geschiedenis, - het tweede 'een Diner bij een Zeehandelaar'. Daarop volgen 'Een Landgoed in de Omstreken' en 'De Zalmvangst'. Bij deze sluiten zich onmiddellijk aan: 'De Vertellingen in de Noordsche Drinkzaal'.

De eerste van de schetsen dient ter inleiding, maar aan de maaltijd van de zeehandelaar maken wij met personen kennis. Daarbij zijn er twee met wie de humoristische schrijver het vinden kon, die hij bewonderde, met wie hij zich in gesprek begeeft: Ebba en Arfwed.

'Zoo vergelijkingen in den oosterschen smaak u bevallen, stel u eene ranke lelie, liever nog een jeugdigen populier voor, die zijne bleek-zilveren kruin bij iederen ademtocht des winds zachtkens wiegelt, maar aan die gedurige bewegelijkheid iets waardigs en statigs huwt, en ge hebt een denkbeeld der rijzige gestalte en der aschkleurige blonde haren van de twintigjarige Ebba. U eene beschrijving te geven harer groote sprekende oogen, vol onschuld en liefde, van den keurigen omtrek van haar gelaat, dat aan Diana denken deed, ik zoude het vergeefs beproeven. De laatste vergelijking brenge u echter niet te zeer de koele jachtgodesse voor den geest, die liefst verboden vruchten plukte; Ebba vereenigde met de regelmatigheid harer trekken eene schuldellooze *coquetterie*.'

Het beeld van de slanke lelie komt in een brief van Wilhelm Barkow voor. Potgieter neemt het over, maar om het dan te vervangen door dat andere, van de populier, dat zoo oneindig beter de eigenaardige schoonheid van Hilda uitdrukt.

Want voor wie de portretten van Hilda zagen,

is het al duidelijk dat iedere trek in dat afbeeldsel ontleend is aan *haar*.

Een oogenblik later, en aan Ebba wordt Arfwed toegevoegd: 'Een ongehuwd man, van middelbaren leeftijd, in wien ik, toen men mij aan hem voorstelde, een van Gothenburgs eerste kooplieden had leeren kennen, had haar binnengeleid, en zij scheen door die oplettendheid van den vermogenden Arfwed gestreeld'.

Woord voor woord slaat op Wijk en betreffende de gevoelens van het meisje is het oordeel hetzelfde als in de brief aan Mevr. St. Brice, die we aanhaalden. Een jonge schoonheid, met de onschuldige behaagzucht die wij in vrouwen wenschen, *gestreeld* door de oplettendheid van de *vermogende* Arfwed.

Maar de volgende schets is die van 'Een Landgoed in de Omstreken'. Welk landgoed? Dat van Arfwed.

Bij Wrangel lees ik het volgende: 'Olof Wijk kocht in 1831 Jonsered, maar deed de bezitting over aan Gibson en Keiller' (Schotten die elk een van zijn zusters gehuwd hadden), 'die er hun fabriek op aanlegden. Bokedal, dat hij reeds in de zomer van 1832 bewoonde, nam hij in 1837 in huur'.

Bokedal was het eigenlijke buitenverblijf dat behoorde tot het grootere Jonsered.

'Het kleine bekoorlijke Bokedal', zegt Wrangel elders, 'ligt bij Jonsered, vijf-vierde mijl van Gothenburg. Jonsered, het mooie goed waar de Säve uit de Asp komt, was, zooals ik boven zei, gekocht door de zwagers Gibson en Keiller - welke laatste echter spoedig de fabriekswerkzaamheden daar opgaf -, en Olof Wijk, die reeds vroeger de gebouwen van het onder Jonsered hoorende Bokedal gehuurd had, bedong zich, in 1837, voor veertig jaar de pacht daarvan.

Gedurende het laatste jaar van de achttiende eeuw had de directeur van de Oost-Indische compagnie, Marten Holterman, in het zuidelijk deel van Bokedal, op een zeer hoog gelegen plaats, waaromheen de Säve zich slingerde, een houten villa doen optrekken met twee verdiepingen en een kleine kolonade aan de zuidkant naar de stroom toe. Buitenlandsche kunsthandwerkers hebben, naar men zegt, eraan meegewerkt. Zoowel naar de stroom als naar de tuin, heeft men een verrukkelijk uitzicht. De tuin breidt zich in het dal uit en wordt aan de eene kant begrensd door een bergrug begroeid met beuken, - de beuken die hier vroeger zeker in een grooter aantal waren hebben de plaats haar naam gegeven, - en aan de andere door een kleine beek die tusschen boomen stroomt'. Dat was dus Wijks buiten Bokedal - Beukendaal zouden wij zeggen. Zien wij nu Arfweds buiten in de beschrijving van Potgieter.

'Stel u eene heuvelachtige streek voor, welke men bij ons bergachtig zoude noemen; zie op eene dier hoogten een landhuis in den Italiaanschen stijl, met een gaanderij op zuilen rustende, en heb van daar, indien een arme beschrijving het vermag, het volgende uitzicht. Een ruim grasperk breidt zich aan uwe voeten langs de helling des heuvels uit, aan de eene zijde door een diep dal afgesloten, onder welks dicht beukenloover gij een breeden, zandigen weg door ziet schemeren, aan de andere door een nog hooger heuvel, dan dien waarop gij u bevindt, begrensd. Eene forsche beek stuwt hare wateren, verre beneden, over de steenrijke bedding; aan hare overzijde rijst het strand glooiend op. Treed een weinig ter linkerhand en eene kleine

opening in het loover dat daar den weg omzoomt, vergunt u alles te bespieden, wat van Gothenburg naar Allandsås reist, of vindt gij weinig behagen in die voorbij rollende rijtuigen, - die zwaar beladen karren, - en zeldzamer voetgangers, welke op dezen afstand - ik beken het - iets van de verschijningen in eene tooverlantaarn hebben; zie ter rechter langs dien heuvel heen. Welk een heerlijk verschiet van akkers, weilanden en bosschen, hier en ginder door een eenvoudig landhuis geschakeerd! Hoe schoon steekt dat golvend graan bij dat Noordsche geboomte, die kronkelende vloed bij dat bloemrijk weiland af! Wilt ge een trotscher schouwspel? Plaats u nogmaals in het midden der gaanderij, en sla het oog op het gindsche gebergte. Deszelfs toppen zijn kaal, slechts op enkele plekken groeit eenig mos op de ruwe steenklompen.'

Wie nauwkeurig toeziet bemerkt tusschen deze twee beschrijvingen overeenkomst genoeg om te gelooven dat ze niet toevallig is. Het huis in uitheemsche trant, de kolonnade, de tuin in het dal, aan de eene zijde begrensd door een hooge heuvel, de beuken, de beek, de stroom in de verte, de weg van Gothenburg naar Allåndsås, waaraan inderdaad Jonsered gelegen is, - het is alles in de eene zoowel als in de andere voorstelling aanwezig.¹⁾

Het buiten van Arfwed is hetzelfde als Bokedal en ook de Zweden mogen Potgieter dankbaar zijn voor de schildering van een plaats die in hun letterkundige geschiedenis een zekere vermaardheid heeft.

1) Mijn betoog werd in *De Nieuwe Gids* van Juni 1910 bevestigd door een uittreksel uit Potgieters papieren, daar door Dr. K.H. de Raaf uitgegeven. Tot de bladzijden in *Het Noorden* diende de hierin voorkomende (fransche) beschrijving van Bokedal klaarblijkelijk als voorstudie.

Maar ons is het nu niet vooral te doen om het buiten. Wij willen er Ebba-Hilda, Arfwed-Olof, en het voorspel tot hun verloving zien.

Als Potgieter zijn ochtendwandeling door de tuin maakt, eerst door de koelte van het diepere dal, dan opstijgend onder de beuken, vindt hij in de kluzenaarshut op de hoogte - alleen een zonnescherm.

'- een groenkleurig zonnescherm met ivoren handvat. Wie was mij hier voorgekomen? Een blik op de lommerrijke rotskloof liet mijne nieuwsgierigheid onbevredigd; vergeefs daalde ik met vluggen schred de ruwe trappen af, in de berghelling gehouwen; - de stuivende golven van den stroom, die zich in vele kleine watervallen door deze engte een spoor baant, was het eenige wat er mij begroette. Veellicht is zij in gindsche grot gevlucht? Maar reeds bij den ingang overtuigde mij de kille spelonklucht dat hier geene schoone hare morgenuren zoude doorbrengen. En echter, wie anders zoude boven in de hut een zonnescherm hebben neergelegd? Zoo zij verder gewandeld was, zij had die beschermster van haar *fair complexion* niet vergeten, alleen wanneer zij onder het dichte weefsel van het gebladerte wegschool, behoefde zij dezelve niet. Doch wie was zij, waarom was zij hier, waar was zij? IJdele vragen. Ik zag haar zoo min waar het witte schuim in wolken oprees, als waar het in groote paarlen aan de heestergewassen hangen bleef. Misschien is zij ginder, waar het water tusschen een paar granietklompen, die eene reusachtige kom vormen, ingesloten, den glans der uchtendzon terugkaatst, het is eene der schilderachtigste plekken uit dit ruw maar schoon oord. Neen, klaag niet over het ongebaande spoor, - grijp dien bruinen

wortel of laat ik u de hand mogen geven, zie die berggeit beschaamt ons, doch wij zijn er! De teleurstelling spreekt uit uwen blik, zij is ook hier niet! Gij weigert den tocht met mij voort te zetten, wilt gij u niet als ik in de lommer van dien hangenden beuk verschuilen? Welaan, zoo vlij ik er mij alleen neder, haal mijn zakboek te voorschijn, en schrijf met mijn gelukkigerwijze pas gescherpt potlood, eene Aanroeping aan mijne schoone Onbekende:

Waar 't windjen zachter ruischt door 't somber groen der beuken,
Als minde 't, zooals ik, der voog'len slepend lied, -

Maar hoorde ik niets?

Zijn ademtocht weerhoudt om 't beekjen niet te kreuken,
Dat in zijn zilvren vlak uw schoon een spiegel biedt, -

Maar dat was een zoeter geluid dan het getjilp van pluimgedierte;

Daar wacht, daar wacht ik u, mijn Allerliefste!

Wat ritselt ginder door het gebladerte? de bede is vervuld, ik hoor den lichten voetstap eener jeugdige schoone. De bonte kleuren van een schotschen *plaid* vertoonen zich schuins over mij, ben ik in de Hooglanden verplaatst, - is het Vinvela of Malvina?

De klok van het kasteel noodigt ten ontbijt; Ebba wist niet welke taal zij hoorde', riep Arfwed mij schertsende toe, 'wanneer gij in het vervolg niet bespied wilt worden....'

"Ik ben alleen", viel ik in en dacht Ebba te zien

blozen; maar met bewonderenswaardige tegenwoordigheid van geest sprak zij:

“Dat treft gelukkig: ge zult mijne moeder, bij het naar huis wandelen, uwen arm wel willen aanbieden, zij bleef in de hut”.

Zij was er zoo min toen wij naar boven waren geklommen, als toen ik alleen er den zonnescerm zag liggen; doch zij ontmoette ons, op weinige schreden afstands, uit den boomgaard komende. Ik dacht aan Hortense's verzekering:

Une fille est au mieux sous l'aile de sa mère,

en bood der nieuwe Mad. Sinclair mijnen arm’.

Hoe bedekt ook uitgedrukt, de mededeeling is eenvoudig. Ebba heeft haar zonnescerm in de hut gelaten. De dichter die zich heeft neergezet hoort het geluid van kussen in het hout achter zich. Als het paar, door zijn stem gewaarschuwd, verschijnt, brengt zijn antwoord aan Arfwed, dat *hij* alleen is en dus voor bespieding niet hoeft te vreezen, Ebba niet aan het blozen. Integendeel, zij verwijst hem naar haar moeder die in de nabijheid is. Geen verboden vrijerij - schijnt het of ze zeggen wil - een verloving hebt ge bijgewoond.

In de volgende schets weet zelfs de oude knecht ervan. ‘Had maar gezegd dat ik het zadel van jonkvrouw Ebba wreef’, broemt hij, als zijn meester hem roepen laat.

Langzamerhand is Ebba vorstin van het feest geworden, en dat blijft ze. Als een zalm aan de haak is, mag zij in de woorden van haar minnaar een toespeling op zijn eigen lot voor mogelijk houden, - aanstonds, in de drinkzaal, waar de avond aan

vertellingen gewijd wordt, grijpt haar kleine hand in het mandje met namen en roept zij, schoone schikgodin, rustig uit wiens beurt het is.

In het voorgedragene is veel dat op liefde en huwelijk, op oude-vrijerschap en fortuin betrekking heeft, - 'Het Vogelspel' van Tegnèr; 'Gustaf Wasa bij Eric Banèr'; 'Het arme Meisje' door Franzèn; 'Gedachten van een Oude-Vrijer bij Jul-Afton'; 'Claes Hendrikszen' (een vertaling van Burns' John Anderson), - dit alles en meer waarin toespeling op het nieuwe paar zou zijn aan te wijzen. 'Is dit eene waarschuwing voor mij?' vraagt Arfwed als Herr Christian zijn oude-vrijersbespiegelingen geeindigd heeft. Zelf draagt hij een gedicht voor, 'Blända' betiteld, dat de bruidsgebruiken van Dalarna en hun oorsprong - het bedwelmen en verslaan van Taxe en zijn krijgsknechten door Blända en haar maagden - bezingt.

Als, aan het eind van de avond een van de gasten een harp aanslaat, en Ebba het karakter van die toon omschrijft door te zeggen dat hij de bezwering is die de maagdenroover en watergeest Neeken oproept, - biedt Arfwed haar de arm aan. 'Laat mij Neckens rol vervullen', zei hij.

Zeker zou het de moeite loonen de Schetsen en Vertellingen nog nauwkeuriger na te gaan. Beter nog zou het zijn indien een kunstvolle pen ze in het zweedsch vertaalde. Zweedsche lezers zouden dan zien hoe de hollandsche dichter het jonge paar dat hij onder zijn vrienden rekende gehuldigd en vereeuwigd heeft.

Dat paar heeft het nooit geweten. Toen een Van Eeghen, in 1843, met een aanbevelingsschrijven van Potgieter de Wijks opzocht, vertelde hij hun

dat diens 'Beschrijving van Zweden' hem tot een bezoek aan het land bewogen had. Potgieter had hun zijn boek *Het Noorden* niet toegezonden.

Een bijzonderheid die ten overvloede mag worden toegevoegd: de naam Ebba was die van Hilda's jongste zusje, geboren in 1834, terwijl Potgieter met het verwerken van zijn zweedsche herinneringen nog bezig was.

II

Vijf dagen na de bruiloft - die de 9de October 1832 in het huis van de Prytzen gevierd werd, en waartoe ook Potgieter was genoodigd - begonnen de Wijks een huwelijksreis in groote stijl, zooals - zegt Wrangel - in de toenmalige zweedsche toestanden iets bijzonder ongewoons was. Per zeilschip voeren zij naar Harwich, - een vaart van een week -, waar ze een wagen naar Londen namen. Daar vertoefden ze een maand, en veertien dagen in Brighton, staken toen over naar Frankrijk, brachten een andere maand in Parijs door en kwamen half Januari in Marseille aan, vanwaar ze over Genua, Livorno en Civita Vecchia, per boot, naar Napels reisden. Dat was de heenreis, die na uitstapjes in de omgeving, tot Salerno en Paestum, de 6de Maart door een terugreis over Rome, Florence (een maand later) en Venetië gevolgd zou worden. Van daaraf ging de tocht wat sneller: over Milaan naar Genève, naar Bazel, Straatsburg, en verder per boot naar Frankfort, Mainz, en de Rijn af tot Keulen. De Mei-maand was om. Nog een uitstap naar België. En nadat het paar in Keulen was teruggekeerd, voer het met de stoomboot naar Rotterdam om van

21-23 Juni te Amsterdam te zijn en een bezoek te brengen aan Potgieter. Over Hamburg, Lubeck en Kopenhagen bereikten de Wijks begin Juli Gothenburg, waar Hilda de 21ste van die maand van haar eerste zoon beviel.

Zij schreef later aan Tegnèr dat die reis de prettigste tijd van haar leven was.

Het waren niet enkel bezienswaardigheden die haar boeiden, maar ook gezelschappen. Voor de rijke Wijk, die in de wereld van diplomaten en geldlieden overal zijn bekenden had, voor hem en zijn jonge vrouw bleven de plaatsen waar de aanzienlijken zich verzamelden niet gesloten. Zij verkeerden in de engelsche en amerikaansche kringen van Parijs en Rome. Als voorname Zweden wier kroonprins gehuwd was in de familie van Napoleon konden zij te Parijs een nicht van hun koningin bezoeken en door haar bij de Bonapartes in Italië worden aanbevolen. In Rome zagen zij dan ook de leden van die vorstelijke familie evenzeer, als zij er bezoeken aflegden bij de beroemde Thorwaldsen en de zweedsche kunstenaars Byström en Fogelberg.

Om zóó te reizen moest Hilda de kunst verstaan zich voortedoën. Dat zij die kende ziet men aan het geteekende portret van 1834 dat vóór het boekje van Wrangel is weergegeven. Bewonderenswaardig rank verheft zich daar de hals op de zacht aflopende schouders. Halsketting en oorhangers van medaillons, waarschijnlijk camëen in goud gevat, en door gouden kettinkjes verbonden, versieren haar en doen het blank van de huid en de zuivere lijnenronning uitkomen. Met de achteloos omgeworpen boa op het links en rechts over de borst geplooidde hooggegordelde kleed met de pofmouwen, - met de breed-

beveerde fluweelen *tocque* op het gouden haar, uit het midden naar beide zijden gekamd in drie over de slapen liggende krullen, - met het tronende vooral dat haar hoge en fijne gestalte eigen scheen, - moet zij volmaakt bekwaam geweest zijn om naast de statige, zooveel oudere man optetreden.

De vrienden hadden een goede dunk van haar. Zij geloofden werkelijk dat zij nu had wat zij wenschte. Als Wilhelm Barkow, in de brief die ik al noemde, berichten vermeldt die het paar uit Livorno naar Gothenburg gezonden had, dan heeft hij enkel woorden voor de hulde die de jonge vrouw geboden wordt: 'In der Metropolis Frankreichs ist die liebenswürdige junge Commerz-Räthin hoch gefeiert gewesen, und welchen Eindruck wird diese nordische schlanke Lilie erst in den Zirkeln Roms und Florenz's machen?' Zou 'die Feier zu vornehmer Zirkel' haar wel 'zuträglich' zijn? - vraagt hij, - daar zij ten slotte weer terug moet naar die van Gothenburg? Maar 'es ist ein Glück dass die junge Frau einen so schön ausgebildeten Geist hat' zegt hij dan.

Wrangel schrijft: Olof Wijk hield er van zich voortdoen; Hilda ook, maar ze was daarom niet minder huiselijk.

Ons, wie het er om te doen is het karakter van Hilda zoo scherp mogelijk omtrekken, treft weer het meest een uitspraak - de laatste - van Potgieter over Ebba. 'Zij had meer behoefte aan weelde dan aan liefde,' luidt die. In een tusschenzin gegeven, is ze voor ons de hoofdzin bij uitnemendheid.

Weelde, - en daardoor de houding en de waardigheid, die bij haar uiterlijke verschijning paste, en waarin ze graag leven wou. Haar liefde was de

genegenheid van de man die haar door zijn voorbeeld zoowel als door zijn vermogen tot het gewenschte leven in staat stelde.

Hartstocht behoefde ze niet en gaf ze niet. Diepte van onbezonnen gevoelens zou de schoonheid misschien maar gestoord hebben, die zij levenslang voor haar beste en heilzaamste gaaf erkende.

Toen de Wijks Potgieter bezochten kon hij zich overtuigen dat het huwelijk Hilda niet had teleurgesteld. Ze genoot de prettigste tijd van haar leven, ze wachtte een kind, ze voelde zich opgewekt en sterk genoeg om haar vrienden te bezoeken en haar reis voortzetten.

Hij die haar bewonderd had zonder om haar te zuchten, kon nu nog eens - en onbevangerder dan ooit, mocht men meenen - het beeld van de benijden in zich opnemen.

Een zeker benijden van juist *hun* geluk kan zijn onbevangenheid gestoord hebben.

Bij hun vertrek en nog maanden daarna geloofde Potgieter dat hij naar Zweden terug zou gaan. Stellig nog in Februari toen hij aan Barkow schreef. Zijn *hospita* in Gothenburg hield - schijnt het - tegen de 1ste April een kamer voor hem in gereedheid. In Holland had hij voorloopig niets anders dan een agentuur van de firma Heeren en Co. en zijn betrekkingen met de zweedsche vrienden.

Ook de Wijks hadden gemeend dat hij naar Zweden, en dan in hun gezelschap, zou terugkeeren.

Maar toen ze kwamen was daar geen sprake van. Hij moest trachten zich in Amsterdam te vestigen. Hij wist dat gedurende tal van jaren zijn geluk niet in weelde - en ook niet in liefde - zou gelegen zijn.

Potgieter heeft, na 1833, de Wijks niet weergezien. Wel bleef een verhouding van hem tot Hilda, die later misschien nog in betekenissen gewonnen heeft. In zes of zeven eerstvolgende jaren werd *hij* de bewerker en uitgever van zweedsche geschiedenis en gedichten. *Zij* werd de gevierde vriendin en, in zekere zin, de beschermvrouw van Zwedens voornaamste dichter Esaiäs Tegnèr.

Al in 1834, toen zij met haar man in Stockholm vertoefde, vanwege de Rijksdagzittingen, maakte zij op de oudere letterkundige grootheden daar, de diepste indruk. Daar was de bejaarde hofmaarschalk Bernard von Beskow, de nog oudere, immers zeventigjarige, gewezen gezant Carl Gustaf von Brinkman, - en ook Tegnèr, op dat oogenblik een vijf en vijftigjarige. Brinkman, die een aantal ongedrukte gedichten van Tegnèr in handschrift had, leende haar de eerste zangen van *Gerda*, maar kon haar niet veroorloven ze af te schrijven. Tegnèr verleende haar dat verlof zelf - zij schrijft het later aan Potgieter, en ook dat zij naar de heldin van dit gedicht haar dochtertje noemde, dat in 1843 geboren werd.

Ook in Gothenburg en op Bokedal vereenigden de Wijks niet enkel kooplieden en fabrikanten, maar tevens staatslieden, geleerden en kunstenaars. En in stad en op het land was de liefste en meestgevierde gast de beroemde dichter.

Tegnèr, bisschop en huisvader, was temidden van de zweedsche christenheid een soort romantieke Griek gebleven. Hij kon het maar noode verkroppen dat de schoonste vrouw van Zweden een man behoorde, die maar zeven jaar jonger dan hijzelf

was. Verwend en prikkelbaar - een leverzieke die in waanzin zou eindigen - deed hij al wat hij kon om Hilda te zijnen bate uit haar rust te lokken. Maar hij slaagde niet erin. De biecht van 1837 - toen hij door storm en regen vijf palen ver naar Bokedal reed, om Hilda op het geweten af te doen getuigen of zij werkelijk haar man zoo liefhad als ze voorgaf - was een krachtproef, die ze doorstond, en nog eens schriftelijk bevestigde. Een bij de brief ingesloten haarlok kon tegen de teleurstelling moeielijk opwegen. Het gedicht 'Waarschuwing' was de natuurlijke uiting van een gevoel dat niet te weerhouden was.

Dus niet beminnen wil je. Hilda zal
 Zonder betoovering, maar zonder val,
 Gevoelloos treden door het leege leven,
 Blind voor het schoonste wat haar werd gegeven.
 Wat of dan dat blauwe oogenaar beduidt,
 Heemlen, waar elk een engel van besluit,
 Niet engelen, neen, maar liefdegoden, schoone
 Jonglingen die azuren kleeding toonen.
 Wat wil je mond, gespleten rozenknop:
 Ten kus geschapene tot de roos zwelt op.
 Wat wil je huid, van koloriet een wonder,
 Een sneeuw wit gaas met rozerood eronder,
 Dat zacht vergloeiend avondrood gelijk
 Als pas de ster zich in de golf bekijkt.
 Wat wil die ziel van schoonheid, het behagen,
 Door alle grieksche gratiën saamgedragen,
 Die over heel je wezen toovrig zwol,
 Lieflijk verheugende en van liefde vol.
 Heeft de natuur dat alles maar gelogen?
 O neen, in geen zou liefde méér vermogen:
 Liefde die uitvloeit door het hemelrond,
 Met je oogen ziet en ademt met je mond.

Verzuim jezelf niet, Hilda. Want geschapen
Tot iets is 't leven toch. Zal niemand rapen,
Daar toch natuur plantte, met rijke hand,
Een paradijs, een weeldrig rozenland,
En rozenlandschap, je gemoed doorbloeiend,
Dauwfrisch van geuren en met kleuren gloeiend.
Laat het niet welken. In je hart, mijn lief,
Schreef de Natuur - zij zelf - een liefdebrief.
Lees die of leg hem uit, al naar je denken.
Levensgeluk wil je die giftbrief schenken.
En weet, levensgeluk, mijn Hilda, is
Niet stomme rust, niet eeuwge ontkentenis.
Het is verrukt zijn, het is dwepens toover:
Een hartstoon, niet een suizen in het loover.
Wanneer de maan schijnt over Beukedaal,
Een hemelsage met verlangens kwaal,
Wat murmelt water dan, wat gonzen boomen,
Wat fluistren zangen die de nacht doorstroomen?
Liefde, ach, liefde is het eenige woord dat voert
Tot levens raadsel. Al wat ons ontroert
Blijft een mysterie totdat zij 't verklaarde,
Zij, reine en hemelsche, de godgebaarde.
Durf daarom liefhebben, omdat je 't kan.
Wees zelf gelukkig en vertroost een man,
Neen, maak hem zalig. Sterfelijke menschen
Kunnen geen zaligheid dan deze wenschen:
Te voelen hoe je hart, het trouwe, slaat
Tegen een ander dat je gansch verstaat,
Dat je gedachten denkt en voelt je voelen.
Gelukkigen: geen vrienden die bedoelen
Als een te zijn, maar tweeling-zielen, rein
Elkanders beeld, elkanders wederschijn.
Voor zulke is niets onder de zon meer eenzaam,
Iedere beweging, iedere pols gemeenzaam.
Zie niet voor zonde zulk een liefde aan.
Die zonde hebben goden-zelf begaan,
Van Rome en Hellas de verheugde goden,

Wien blijde en groote altijd hun hulde boden,
 Wier namen blijven in herdenkings zaal
 Als lang met ons verdween de monnikenmoraal.

Al weer twee jaar later schreef Tegnèr aan zijn vriend, bisschop Wingard: 'Ik houd onbeschrijfelijk van haar en erken dat ik werkelijk verlang naar haar. Het helpt niet dat ik dagelijks mij blind zie op haar portret, dat bovendien niet heelenal lijkt.... Zij is buiten kijf de eerste vrouw in Zweden, en waarvoor zal ik haar dan niet verkiezen vóór alle anderen. Want zeg mij, waartoe ben ik er eigenlijk, indien niet om het schoone te beschouwen, lief te hebben en te aanbidden. Dat is een natuurfout, die ik nooit kan afleggen, hoe oud en grijs ik word.'

De vraag van Potgieter: in hoeverre heeft Hilda behoefte aan liefde? - was ook de zijne. Maar anders dan Potgieter kon hij niet op een afstand staan en in geestelijke liefde het geluk van zijn leven vinden. De vraag plaagde hem, liet hem niet los en telkens weer moest hij, nu in bittere dan in weke stemming, aan zijn tweestrijd lucht geven.

'Wat zal ik je wenschen met het nieuwe jaar?' schreef hij 8 Januari '39. 'Je hebt een man die je zelf zegt dat je zoowel waardeert als liefhebt. - Maar één enkele zaak ontbreekt aan je geluk. Ik moet oprecht zijn en bekennen dat er tweeërlei liefde is. De eene leliewit, onschuldig, kalm, en ook een weinig kouder dan de andere, die rozerood is, het heele wezen van de mensch in beslag neemt en niet zoo nauwkeurig narekent hoe hij aldoor zich op of neer zal wenden naar de ijdele en burgerlijke verhoudingen van het maatschappelijk leven. De andere liefde heeft zeker zijn kommervolle, ja smartelijke

uren, maar zelfs zóó heeft zijn dwepende betoovering waarde, ja werkelijk de hoogste waarde. Op de eerste heb ik niets tegen, dan dat hij eigenlijk niet - liefde is. Maar het kan zijn dat men die ontberen kan, en zich gelukkig voelen zonder zijn vuurproef. Het leven gaat dan voort als een kalme vloed, zonder waterval en met nauwlijks merkbare beweging; de sterren des hemels spiegelen zich daarin ook ofschoon iets bleeker. Jij, met je lelieblanke, rustige, harmonische zin hebt je gehecht aan *deze* liefde en vindt je daarmee tevreden. De andere, de rozeroode, is een toover- en duizelhoofd, die kopjebuitelt door het leven, en die veel genoeg en weinig rust heeft en geeft. Indien jij idyllen leeft, zoo hij louter dithyramben. Beide zijn ze zeer schoone dichtsoorten, hoewel het waar is dat *mijn* natuur naar de laatste neigt.'

Voor en na erkende hij dat zij even goed als schoon was. Zoo ook in het albumblad van 1838. Maar het eind was dan weemoed.

Er zijn twee soorten schoonheid, schoone Hilda.
 Een uiterlijke, door de kunst te beelden,
 Een innerlijke, liever voor het hart.
 Die is van God: zijn best gedicht is dat.
 Gedicht dat engelen en menschen lezen.
 De weerschijn is het van zijn eigen wezen.
 Gelukkig jij die beide in je vereent,
 Met schoone vorm een reine ziel vereent.
 Bewonderd, dierbaar zoo aan land als stad.
 Een lelie, maar met hemeldauw op 't blad.
 Hoe Hemels dochter op haar Vader lijkt! -
 Jij bent gelukkig, jij! maar arme wij.

Tegenover al die uitingen bleef Hilda de trouwe

zorgzame vriendin, die de mensch Tegnèr liefhad en de dichter eerde. Zij was niet enkel de door hem gevierde, maar tevens de beschermvrouw die zorgde voor de verbreiding van zijn roem.

In de herfst van 1835 bezocht de amerikaansche dichter Longfellow Gothenburg en is acht dagen de gast van de Wijks geweest. Toen hij in zijn land terug was schreef hij een opstel over de Frithjofsaga en vertaalde stukken ervan. Wrangel merkt op dat Hilda en haar man zijn belangstelling in Tegnèr wel zullen hebben aangewakkerd. En hij laat erop volgen dat tot Potgieter de verhouding eveneens was.

Zien we nu de brieven die Potgieter ontvangen heeft, dan is daar eerst een van 2 Januari 1833, uit Parijs, klaarblijkelijk het antwoord op een 11 November van het vorige jaar uit Gothenburg gezonden schrijven. Hij is van Wijk, schertsend met de jongere vriend die nog niet gehuwd is, jolig, voldaan met zichzelf en met zijn huwelijk. Een groet van Hilda, eraan toegevoegd, is vrij stijfjes. Een volgende is gedagteekend 28 Augustus 1838. Hij is ook van Wijk: vriendschappelijk en hartelijk. Weer heeft Hilda iets eraan toegevoegd. Maar nu iets van beteekenis. 'Een bezoek van U zou ons altijd lief zijn geweest, maar in één opzicht deze zomer meer dan anders: ik kon U dan hebben doen kennis maken met Bisschop Tegnèr, die van de zomer lange tijd op Bokedal verbleef. Als ik me wel herinner, beloofde U mij een *eigen* vertaling te zenden van zijn *Axel*? Ik heb die belofte niet vergeten - ofschoon ik zelf geen hollandsch versta, zal ik als zweedsche toch trotsch erop zijn Tegnèrs arbeid in Uw moedertaal

te zien overgezet.' Het kan wel zijn dat hij een vertaling van *Axel* al bij haar bezoek aan Amsterdam had toegezegd. Hij kon toen ook reeds begonnen zijn met de Tegnèr-vertalingen, die in het eerste deel van *Het Noorden* uitkwamen. Misschien had ook Baron Roëll die de brief meebracht waarop deze een antwoord was, iets omtrent deze en andere vertalingen van Potgieter meegedeeld.

De derde brief, van 24 Januari 1844, is geheel door Hilda. Potgieter had, bij schrijven, meegegeven aan de Heer van Eeghen, gevraagd wanneer ze met Tegnèr kennis maakte. Zij licht hem daaromtrent in, als ook omtrent de laatste uitgaaf van Frederika Bremer. Tegelijk vertelt zij hem dat het vorige jaar het tweede deel van een rede van Tegnèr verschenen is. Zij weet nu ook dat Potgieter een beschrijving van Zweden heeft uitgegeven. Zij veronderstelt dat hij vragen zal waarom ze haar dochtertje Gerda noemde, en geeft op de volgende ingewikkelde manier antwoord: 'Soms raakt men, zonder het zich te kunnen verklaren, gehecht aan personen, plaatsen, en ook namen, en dat is nu mijn geval. De eerste van die naam was de dochter van de reus Fin, welke Fin volgens de sage de Dom van Lund bouwde. Dat heeft Tegnèr gebruikt als onderwerp voor een gedicht genaamd *Gerda*, hetgeen ik niet weet of hij voleindigd heeft, maar waarvan hij mij de twee eerste zangen in afschrift schonk. Goddelijk schoon is het'. Potgieter heeft die brief, die bovendien over gemeenschappelijke bekenden een groot aantal mededeelingen bevatte, onmiddellijk beantwoord. Vandaar een vierde schrijven, de 27ste April van dat jaar. 'Uw brief van de 16de Febr. haast ik mij nu te beantwoorden, want William Gibson, die zoo even

kwam afscheid nemen, met het oog op een reis die hij morgen beginnen wil, zegt waarschijnlijk ook Amsterdam te zullen aandoen. Ik wil daarom gebruik maken van de gelegenheid om U het tweede deel van Tegnèrs rede te zenden, alsook een gedicht van de vroegere aartsbisschop Wallin, (Zwedens grootste kanselredenaar), in de Zweedsche Akademie na zijn dood voorgelezen. Tevens een van Tegnèr, voorgelezen bij dezelfde gelegenheid. Ze zullen zeker beide in Uw smaak vallen. Dat van Wallin vind ik een meesterstuk, welks gelijke ik niet geloof dat in eenige andere taal wordt aangetroffen. Mijn tijd is zoo beperkt dat ik mij niet kan herinneren welke werken onlangs verschenen zijn, waarin Ge zoudt kunnen belangstellen. Over Frederika Bremer's "Een Dagboek", dat met Kerstmis uitkwam, zijn de meeningen zeer verdeeld geweest. Wenscht U het, laat het mij dan weten; daar er waarschijnlijk tegen de zomer gelegenheid op Amsterdam zal zijn. Wat het gedicht *Gerda* betreft, zoo bezitten slechts ik en enkele anderen het in handschrift, onder voorwaarde het niet uit te leenen, waarom ik het U ook niet zenden durf. Van de vertaling die U gemaakt heeft van eenige van Tegnèrs gedichten, wenschte ik zeer dat U hem een afdruk wilde zenden, òf onmiddelijk, òf door mij. Het zal hem natuurlijk vleien en genoeg doen. Ook ik zou wenschen er een te bezitten, ofschoon ik geen hollandsch versta.'

Deze aanhef teekent het volledigst - voor zooveel Potgieter aangaat - de verhouding die Wrangel heeft aangewezen: ook tegenover de dichters in het buitenland heeft Hilda Wijk zich als de vriendin van Tegnèr, als de bevorderaarster van zijn belangen en zijn roem beschouwd.

Tegnèr stierf. Potgieter gaf geen gevolg aan de herhaalde uitnodiging van de Wijks hun nog eens een bezoek te brengen. Ook de nadrukkelijke mededeeling (in het laatst aangehaalde schrijven) dat 'Mamsell Fanny Vallentin' ongetrouwd gebleven was, lokte hem niet naar het noorden.

In 1856 stierf Wijk. In 1862 gaf Potgieter zijn uitvoerige studie over Tegnèr uit. In 1868 schreef hij weer aan Hilda: de 20ste Juni zond zij hem inlichtingen over tal van zweedsche kennissen. Kort daarop stuurde hij haar een pak boeken, klaarblijkelijk ook het onlangs verschenen eerste deel van zijn gedichten. Zij antwoordde met nieuwe inlichtingen de 12de Augustus 1869. Haar laatste brief is van 26 Mei 1870, nadat Potgieter haar met de verloving van haar zoon had geluk gewenscht.¹⁾

Hilda Wijk stierf eerst in 1890. Zij was niet alleen in haar eigen land de bewonderde schoone geweest, zoodat Von Brinkman betreurde dat Tegnèr niet naast de gestalten van Ingeborg en Gerda het Hilda-type in zijn poëzie vereeuwigd had, - maar ze was tevens tegenover Potgieter de vertegenwoordigster van Zweden en zweedsche dichters gebleven, en de eenige tot wie hij zich wenden kon, toen hij, alvorens overtegaan tot het schrijven van zijn 'Nalatenschap', zijn schoonste jeugdijaren herdenken wou.

1910.

1) Het schrijven waarbij hij het deed, en tevens nieuws omtrent zweedsche boeken vroeg, is in klad onder zijn papieren. Van de Heer Erik Wijk te Gothenburg ontving ik bericht 'dat geen herinneringen of brieven van de Heer Potgieter bij de familie Wijk voorhanden zijn.'

Dr. J. Leendertz Jr.: Het leven van Vondel

Het boek van Dr. Leendertz is een zorgvuldig geschreven handleiding tot de studie van Vondel. In elf hoofdstukken voorafgegaan door een Inleiding en gevolgd door een Register, bevat het een overzicht van Vondels lotgevallen en werken, waarbij tot het vaststellen van bijzonderheden en tijdsorde rekening gehouden is met de nieuwste gegevens. Een poging werd door de schrijver wel gedaan om een beeld te ontwerpen van de dichter, maar hij bepaalde zich daarin tot de verklaring dat Vondel een ernstig, degelijk en weldenkend mensch was, buitengewoon vlijtig en, vooral in zijn latere arbeid, keurig op de geslachten en verbindingen. Ik weet wel dat hij nog meer van hem zegt, en dat meerdere zal straks ook nog wel ter sprake komen, maar dit was de hoofdzaak. De stijl van Dr. Leendertz heeft een soort verbeeldinglooze stelligheid. Ik herinner mij, van leerboeken uit mijn jeugd, volzinnen als de volgende: 'De walvisch, hoewel het voorkomen hebbende van een visch, is een zoogdier. Terwijl hij een lengte heeft van honderd voeten, is zijn keelgat zóó klein dat er niet meer dan één haring tegelijk door kan. Uit zijn vleesch stookt men traan; zijn tanden doen als baleinen dienst.' In dezelfde trant schrijft Dr. Leendertz: 'De bruidegom was, evenals de 17-jarige dichter, Doopsgezind en te Keulen geboren. Hij

woonde nu te Hamburg. De bruid woonde in de Warmoesstraat, en was dus, zoal geen burinnetje, dan toch zeker eene bekende van Vondel.' Deze stijl, evenwel, is niet enkel een van zakelijkheid, maar ook van verbinding en gevolgtrekking. Laat ons zien in welke gevaren een geleerde zich begeeft, die, in het vaststellen van feiten onovertreffelijk, de geleerde stelligheid die hem daarbij zoo goed staat, overbrengt in zijn bespiegelingen.

Wij zouden graag weten hoe Vondels vrouw geweest is.

'Wat voor eene vrouw was Mayken? Geen portret vertoont ons haar uiterlijk. En wat erger is, ook van haar innerlijk kunnen wij ons slechts een zeer onvolledig beeld vormen. Brandt zegt alleen dat zij "een kloeke en verstandige huishoudster" was. Dat zegt zeker weinig voor een tijd, zoo rijk aan kloeke en verstandige vrouwen. Bovendien heeft Brandt haar persoonlijk niet gekend en schreef dit zeventig jaar later. Geen der tijdgenooten spreekt ook slechts met een enkel woord over haar. Het liefst zouden wij trouwens weten, hoe de bruidegom zelf over haar dacht, wat hem 't meest in haar bekoorde, wat hij voor haar gevoelde. Doch geen der vele gedichten, die hij haar zonder twijfel toegezongen heeft....'

Uitmundend. Wij hebben geen portret van haar, Brandt zegt wat hij gelooft, en overigens niemand, ook Vondel niet, heeft een woord over haar nagelaten. Maar nu die 'vele gedichten' en dat 'zonder twijfel'. Aan stelligheid in de uitdrukking ontbreekt het niet; maar op wat voor grond? Er is er geen, en Dr. Leendertz is, zonder het te beseffen, in de gevolgtrekking geraakt, waarvoor geen naar veel zijden

ziende verbeelding hem wist te waarschuwen. En nu hij erin is, raakt hij er verder in.

‘Eerst na haar dood heeft hij eenige verzen aan haar gewijd, waaruit ten duidelijkste blijkt dat zij, hoezeer zij zich ook bescheiden op den achtergrond hield, levendig deel nam in zijne dichtelijke werkzaamheid en trotsch was op haren begaafden echtgenoot.’

Onjuist: dit blijkt niet eruit. Er blijkt uit dat Vondel veel van haar hield; de regels:

Marie, al laat ge mij alleen,
Uw vriendschap, uw gediensigheeden
Staan eeuwig in mijn hart geschreven -

verraden dat onweersprekelijk; evenzeer valt aantemen dat hij zich niet, zelfs niet in de verbeelding, tot het voortzetten van zijn werk door haar had doen bemoedigen (want dat is de rol die hij haar in dit gedicht heeft opgedragen) indien hij meende dat zij, bij haar leven, voor dat werk onverschillig was; maar dit is minder dan het ‘levendig’ deelnemen, en het ‘trotsch zijn’ op haar echtgenoot, van Dr. Leendertz. Het is daarentegen niet minder dan we vereenigbaar achten met het feit, dat Brandt, op het gezag van anderen, ‘een kloeke en verstandige huishoudster’ in haar gezien heeft. Mayken de Wolff, gelooven we, heeft van haar man gehouden, zóózeer dat zij niet alleen voor hem en het gezin zorgde, maar ook zijn zaken dreef, en haar belangstelling in zijn werk, en de invloed van haar nabijheid, zijn zóó groot geweest dat hij niet alleen dit gedicht aan haar wijdde, maar ook erkende dat door haar dood zijn ‘couragie’ een ‘krack’ gekregen had.

Arme Brandt, die zijn inlichtingen toch van tijdgenooten, allicht van Vondel zelf, gekregen heeft. Van Vondel? Neen, zegt Dr. Leendertz, en *nu* raakt hij eerst onredbaar in het moeras van zijn gevolgtrekking, - neen, die levendige belangstelling en die trots laat ik me niet ontrooven. 'Met vreugde heeft Vondel zich dat later zeker dikwijls herinnerd en aan zijne vrienden verteld, wanneer hij in dankbare herinnering de trouwe gade roemde. Ongelukkig heeft Brandt dit niet goed begrepen -'

Zoudt ge dit nu achter zulk een voorzichtig geleerde gezocht hebben? Dit is nu de verbeeldinglooze stelligheid die hem parten speelt. Of zou werkelijk de verbeelding-zelf hem verlokten hebben? Brandt zegt: Vondels 'gedachten liepen op wat anders (dan de nering), op het dichten, zoodat hij 't koopen en verkoopen op zijn ega liet staan, en zij hem zijn drift volgen.' Als Dr. Leendertz dit gelezen heeft keert hij Brandt en alle bewijslastige wetenschap de rug toe. Dit moest er nog bijkomen, roept hij uit. 'Vondel, opgegroeid en levende in eenen kring van neringdoenden, die door noeste vlijt hunne kleine winkeltjes uitbreidden tot groote handelshuizen, bekend zoover de fiere driekleur der Zeven Provinciën wapperde over den Oceaan, Vondel zou op 23-jarigen leeftijd de zaken aan zijne vrouw hebben overgelaten, om zelf te gaan dichten! En eene kloeke, verstandige jonge vrouw uit die krachtige eeuw zou zich aangetrokken gevoelen door een dreamer, die haar zijn werk liet doen! Geloove, wie het kan!'

De argumenten, waarmee Dr. Leendertz zijn oordeel tracht te staven, kunnen we helaas niet aannemen. 'Toen zijn vrouw gestorven was, dichtte hij

meer dan bij haar leven.' Zeker, maar waarom zou hij, met toenemende kracht, niet een grooter aantal rijpe gedichten gemaakt hebben, ondanks dat de zaak nu op hem alleen rustte. Die langer-ademige *Konstantijn* heeft hij dan toch opgegeven. En kan niet vooral op *dit* tijdperk zijn mededeeling aan Antonides te betrekken zijn: dat hij woekeren moest met het overschot van zijn tijd? 'Zijn zaak is niet achteruitgegaan'. Des te beter; Brandt beweert ook niet dat hij een slecht koopman was, maar alleen dat hij, zoolang zijn vrouw leefde, koopen en verkopen aan haar overliet.

Het is niet noodig uit de overgeleverde en geboekstaafde gegevens meer te lezen dan ze inhouden. Ook Van Lennep houdt zich, al gebruikt hij andere woorden, vrijwel aan Brandts verklaring. Maar de heer Leendertz is het die, gedreven door de fantazie van een 'brave degelijke ernstige werker' en echtgenoot, die hij in Vondel zien wil, zijn onbevangen blik verliest.

'Wij hebben boven gezien, dat Mayken de Wolff de dichtoefeningen van haar echtgenoot gaarne zag. De eerste vrucht daarvan, die in het licht verscheen, was *Het Pascha*. Zeer zeker heeft zij met belangstelling kennis genomen van dit werk, waaraan hij waarschijnlijk voor zijn huwelijk begonnen was, en wanneer hij misschien aarzelde het in het licht te geven, zal hare goedkeuring hem bemoedigd hebben.

Vondel was voor alles een degelijk, ernstig man -'

'Hoe weinig wij van Vondels moeder en vrouw weten, toch krijgen wij van beiden den indruk dat het brave, verstandige vrouwen waren. De veronderstelling is dus zeker niet te gewaagd, dat zij

het goed met elkander konden vinden. Maar de Trouw (zoo heette Vondels huis) was niet groot, de jongere kinderen groeiden vast op, en toen nu ook het gezin der jonge echtelieden vermeerderd werd, terwijl waarschijnlijk in de bloeiende zaak steeds grootere voorraden berging vereischten, werd de ruimte te klein. De zaak moest verplaatst worden, of moeder en zoon moesten scheiden. Tot dit laatste werd besloten. Te eerder kon men daartoe overgaan, nu de zaak winst genoeg opleverde om twee gezinnen te onderhouden en de zoon voldoende getoond had een degelijk koopman te zijn, zoodat Sara Kranen gerust den winkel kon verlaten zonder voor achteruitgang te vreezen.'

En later (blz. 227): 'de bezieling die er van zijn vrouw uitging'

Fantazie die tot veronderstelling drijft, die de veronderstelling doet aanzien voor gewettigde gevolgtrekking, de gevolgtrekking de rang van feit geeft, en de meest schoolsche geleerde zijn gissingen met even besliste stelligheid uiten laat als hij het zijn zakelijke gegevens doet, - ziedaar de eigenschap waarmee wij de schrijver kenmerken. Zien we verder of we haar ook tenopzichte van andere gegevens in zijn werk kunnen aantonen.

In kleinigheden zeker; en ter afwisseling op gewichtiger voorbeelden zal ik er enkele aanhalen.

Brandt vermeldt hoe Vondel zijn broer Willem prees. 'Hij ging mij ver te boven' zou hij gezegd hebben. 'Zwaartillend van aard' - schrijft nu dr. Leendertz - 'met aanleg voor melancholie, zag hij altijd erg tegen moeilijkheden op, zeker ook wel van het aanleeren van die geleerde talen. Het ver-

moeden ligt voor de hand dat het voorbeeld van zijn broeder Willem hem moed gegeven heeft.' En verder: 'De studie van het Latijn op later leeftijd begonnen, gaat echter niet gemakkelijk, en hij zal dan ook wel eens met verbazing en bewondering hebben gezien, dat zijn broeder er slechts weinig moeite mee had. Zoo wordt het begrijpelijk' dat hij Willem zoo geprezen heeft.

Het mag wezen, maar - is de mogelijkheid daarom uitgesloten dat hij heel makkelijk Latijn leerde en dat hij zijn broer om iets anders prees?

Vondel was stilzwijgend - Brandt is alweer onze zegsman. 'Wij moeten niet over het hoofd zien' - schrijft Dr. Leendertz - 'dat een zekere stijfheid, voortspruitende uit groote bescheidenheid, hem altijd is bijgebleven.' Maar dit beweert Brandt nu weer niet. Ziehier zijn woorden: 'In hem werdt wijders als verwonderenswaardig aangemerkt, dat hij, zoo rijk van invallen en geestige gedachten, gelijk zijn gedichten uitwijzen, in 't gezelschap der menschen bijna spraakloos was, en zelden geluidt sloeg. En ik heb uit zijn eigen mondt, dat hij op een tijdt ten huize van den heer Joost Brasser, broeder van 's Landts grooten Schatmeester, in 't gezelschap van Hugo de Groot, Vossius en Barlaeus, ter maaltijdt genoodigd, onder 't eeten niet een enkel woord sprak; 't welk den bijzitteren vreemdt voorquam. Maar hij, zoo een groot zwijger, stil en zwaargeestig van aardt, doch diepdenkende, had altijd zijne gedachten gespannen; met zijn verstand en zinnen gestadig werkende op zijne vaarzen, en zwanger gaande van aardige vonden. En zulk een aardt houdt men best bequaam tot d'oeffening der hoogdravenste Poëzye, en tot den stijl van het treur-

tooneel. Doch al was hij zoo stilzwijgend, men hoorde niettemin dat hem zomtijds, na een wijl zwijgens, eenige korte en sneedige reede, als 't pas gaf, onvoorziens ontviel; of dat er een schimpschoot uitborst'. Dus waarlijk niet stijf uit bescheidenheid, maar wel een man die, doorgaans gesloten, sprak als het pas gaf en dan kort, of scherp.

Bij gelegenheid van de Westfaalsche vrede dichtte Vondel zijn *Leeuwendalers*. 'In den Schouwborg wilde men een gelegenheidsstuk vertoonen. Waarschijnlijk werd dit door de Regenten aan Vondel opgedragen; in allen gevalle schreef deze het'. Op deze zakelijke mededeeling volgt een bespiegeling. 'Het scheen een moeilijke taak: een treurspel was bij deze gelegenheid zeer ongeschikt, en een eigenlijk blijspel lag niet in zijne richting. Een blijendend treurspel zou wel passen om het einde van den langdurigen oorlog te vieren, maar het was niet gemakkelijk eene geschikte historische stof te vinden, en vooral om dan zoo te schrijven, dat niemand hier of daar geheime bedoelingen of toespelingen zou zoeken. Bovendien mocht wel op de ellende en de gruwelen van den oorlog gewezen worden, maar mochten geene heldendaden worden verheerlijkt; in de eerste plaats moesten de zegeningen van den vrede worden beschreven. Zoo kwam Vondel *ten slotte* op de zeer gelukkige gedachte van een herderspel te schrijven of, zooals hij het zelf noemde, een 'lantspel'.

Welzoo? Tenslotte! Maar - hoe weet u dat? Want als Vondel nu eens niet tenslotte maar op het eerste oogenblik de noodzakelijkheid een landspel te schrijven had ingezien? Waarlijk, Dr. Leendertz is te haastig, en al te geneigd zijn eigen overleg met dat van Vondel te vereenzelvigen.

Evenzoo - ik beloofde alleen kleinigheden - vergaloppeert hij zich waar hij Philips de Koningh, de schilder die Vondel herhaaldelijk portretteerde, een reden waarom hij hem nog eens zou geteekend hebben toeschrijft.

Niet eens zeker, maar 'waarschijnlijk, was het in *dezen* tijd, toen Vondel eraan dacht om op reis te te gaan, wat in die dagen toch nog gevaarlijk was, dat zijn vriend Philips de Koningh eene teekening van hem maakte. *Mocht er een ongeluk gebeuren, dan kon hij hiernaar altijd nog een schilderij maken*'.

Is dit nu niet van een bovenaardsche voorzienigheid? Het is eer een hebbelijkheid, zou ik meenen, mogelijkhedenredenen uit te denken voor gebeurtenissen waarvan men niet eens weet of ze hebben plaatsgehad.

Waarom heeft Vondel in het jaar toen hij zijn zoon naar Indië zond, zooveel gewerkt? vraagt onze geschiedschrijver. 'Waarschijnlijk voelde hij zich niet in staat de overstelpende droefheid nog lang te dragen' - antwoordt hij - 'en wilde hij voor zijn dood - ook het maken van het testament wijst op dezen gedachtegang - alle half of bijna voltooide gedichten afmaken.'

Het wordt bijna een sport, dit stellen van vragen die gelegenheid geven waarschijnlijkheids-antwoorden op te bouwen op grondelooze gissingen.

Want die heele veronderstelling van half gereed liggende dramaas die alle te gelijk werden afgemaakt, heeft, mijns inziens, geen grond, noch op feiten noch op waardeeringen.

Twee belangrijker voorbeelden moet ik nu nog aanhalen van hoe een vooropgezette meening de

schrijver in zijn aandachtige beschouwing van de feiten gehinderd heeft. Een braaf en degelijk zeventiende-eeuwsch burger, dacht hij, kon zich niet met de politiek bemoeid hebben. Ook Vondel deed dit niet. 'Zelfs de staatsgreep van 1618 en de terechtstelling van Oldenbarnevelt ontlokten hem geen enkelen versregel'.

De lezer ziet vreemd op. Vondel *heeft* zich met de politiek bemoeid. En hoe! De staatsgreep van 1618 en de terechtstelling van Oldenbarnevelt ontlokten hem zonder twijfel tal van hekeldichten.

Dr. Leendertz verklaart zich nader. Hij stelt twee beweringen. De eerste is: Vondels meeningen over de politiek zijn niet van hemzelf, ze zijn van anderen. 'Over politieke kwesties heeft hij altijd zeer oppervlakkig, haast kinderlijk geoordeeld, en kon dan ook gemakkelijk door handige vrienden meegesleept en opgewonden worden'. Dat dit alles behalve in het karakter van zijn ernstige degelijke burger valt, ontgaat hem. De tweede bewering luidt: de gedichten die betrekking hebben op Oldenbarnevelt en de staatsgreep, zijn niet alleen niet in 1618 en 1619 geschreven, maar zij bevatten ook niet de gevoelens die de dood van Oldenbarnevelt en de staatsgreep in hem opwekten. Zij bevatten gevoelens die hem zijn aangepaard, gevoelens van anderen. 'In geen geval lijkt het mij aannemelijk dat Vondel reeds in 1618 de partij van Oldenbarnevelt had gekozen, maar, uit vrees, zes jaar lang zijn wrok intoomde'. In deze tweede bewering is de eerste opgenomen: ik zal dus verder alleen van háár spreken.

Wat dan betreft de dateering van de gedichten die Barnevelt en de staatsgreep raken, - Dr. Leendertz schrijft: 'Meermalen worden deze op de jaren 1618

en 1619 gesteld. Maar Brandt zegt uitdrukkelijk, dat de Advocaat eerst omstreeks 1625 “stof werdt voor zijne pen”. Onjuist; Brandt zegt niet dat hij het toen *eerst* werd. Hij zegt dat Vondel groote genegenheid toonde tot de heeren die in de verandering van 't jaar 1618 hadden geleden, ‘met naamen den onthoofden Advocaat, die te deezer tijd stof werdt voor zijne pen’. Uit het vervolg blijkt dan dat hij op de *Palamedes* doelt. De vraag of Vondel vroeger al gedichten op de Advocaat geschreven heeft, wordt daarom, dunkt me, door deze plaats van Brandt niet opgelost. Daarentegen stelt Brandt op het jaar 1618 een hekeldicht, ‘Weegschaal van Hollandt, of de Hollandsche Transformatie’, waarin Vondel vóór Arminius en Barnevelt en tegen Gomarus en Maurits partij kiest. Het gaat niet aan, zich, op het voorbeeld van Dr. Te Winkel, daarvan af te maken met de bewering dat de gedachte, in dit gedicht, van de teekenaar was, bij wiens prent de dichter slechts een bijschrift gaf. Of dit zoo is weten we niet, en zelfs als we het wisten, zouden wij nog twijfelen aan de onschuld van de bijschriftschrijver. Dit ééne gedicht van 1618 hebben wij beslist¹⁾.

Er volgt hieruit dat Vondel wel degelijk, in het geschil Remonstranten tegen Contra-remonstranten en Maurits tegen Barnevelt onmiddelijk partij heeft gekozen. En waar Dr. Leendertz verlangt dat we

1) Of er van dat jaar en het volgende nog andere zijn? Dr. Leendertz houdt ‘Tsaemenspraak’ en - als ik hem goed begrijp - ‘Tityrus aan den Rijn’, beide door Brandt onder de *Oude Rijmen* opgenomen, voor gedichten van Vondel. Zijn ze het - waarvan ik niet zeker ben - dan kunnen ze, naar hun dichterlijke waarde, mijns inziens, niet later dan juist in de jaren 1618-'19 gesteld worden.

Brandts getuigenis zoolang het niet klaarblijkelijk kan gewraakt worden - aannemen, willen we, alvorens verder te gaan, nog eens opzettelijk naar hem luisteren. Nadrukkelijk dan zegt Brandt: 'Maar toen de geschillen tusschen de Remonstranten en Contra-remonstranten op het hoogst waaren gelooopen, en d'eerste veroordeelt waaren, hunne predikanten afgezet, uitgezeit, gebannen, en, inkomende, ter eeuwiger gevangkenisse verweezen, koos hij d'onderleggende zijde: en het ongelijk, dat men den Remonstranten, zijns oordeels, deede, ontstak in hem een grooten ijver om hunne zaak te verdedigen: zoodat zijn pen nergens veerdiger noch gereeder was, dan daar hij hun dienst kon doen, of meende te doen. Zijn genegenheid tot de Remonstranten was oorzaak van dat aardigh gedicht op de Hollandtsche Transformatie dat in yders handen is.' En verder: 'Ook toonde hij groote zucht tot de Heeren, die in de veranderinge van 't jaar van 1618 hadden geleden, met naamen den onthoofden Advocaat.'

Mij dunkt: dat Vondel onmiddelijk, uit eigen beweging partij heeft gekozen en daarvan doen blijken, staat door dit getuigenis boven verdenking.

Iets anders is dat hij zijn beste en felste hekeldichten eerst in en na 1625 niet alleen uitgegeven, maar ook geschreven heeft.

Wat Dr. Leendertz niet gelooft: dat Vondel zes jaar lang, tot de dood van Maurits, zijn wrok intoomde, houd ik juist voor de waarheid.

Waarom ook niet? Toen de schepen Burgh Vondel aanzette een treurspel van de Advocaat te maken, kreeg hij ten antwoord dat het '*nog geen tijd*' was. Ook dit verhaal van Brandt kan niet gewraakt worden. Vondel *had* gewacht en kon *langer* wachten.

Het tweede voorbeeld is dat van Vondels verhouding tot Hooft, waaraan ik die tot Frederik Hendrik verbinden kan. Brandt verhaalt dat die Prins, 'anders zeer mildtdadig tegens de Poëten, wanneer ze zijne overwinningen met hunne dichten vereerden', Vondel nooit het minste geschenk heeft doen toekomen, en hij laat volgen: 'Maar men meent dat de Prins, wel wetende hoe quaalijk Vondel bij de Predikanten en Contraremonstranten stondt, hem geene gunst toonde, om zelf ongunst te mijden'. Dr. Leendertz weet het beter. Wel neen, zegt hij, maar Frederik Hendrik kon niet hebben dat Maurits zoo miskend werd: domme Vondel, die dat niet heeft ingezien! De reden, zoo niet vorstelijk, getuigt van familiezin. Jammer alleen voor Dr. Leendertz dat Brandt, ook op dit punt, opnieuw onze aandacht vraagt. 'Zelf zijn Vorstelijke Doorluchtigheid Frederik Hendrik, Prins van Oranje, Stadhouder en Veldtheer in zijn broeder Prins Maurits plaats geworden, dien veelen hielden dat den Advocaat en de Remonstranten van oudts niet ongunstig was, liet zich het Treurspel van Palamedes in zijn kabinet, door zijn gunsteling den Heer Van der Mijle, Oldenbarneveldts schoonzoon, een keurigh liefhebber der Poëzije, voorlezen, en uitleggen, zooveel hem mooghlijk was: en ik weet uit Vondels mondt, dat Van der Mijle, na verloop van eenige jaaren, tegens vertroude vrienden zeide, *dat 'er de Prins gevallen in hadde, en zich mee kittelde*. Ook verhaalde Vondel, 't geen zommigen veellicht ongelooflijk zal schijnen, dat in 't kabinet, daar men het Treurspel las, een tapijt, oft weezen wilde, te pronk hing, met beelden, die de Histori van Palamedes kunstig vertoonden, daar 's Prinsen oogh onder 't leezen op viel, zeggende

al lachende tot Van der Mijle: *Dat tapijt dient wel weghgenoomen: men moght anders besluiten dat ik van Palamedes volk waare*. Het werkt weinig uit of men opmerkt dat Maurits er in de *Palamedes* vrij goed afkwam: waar hij heel niet genoemd en dus volgens Dr. Leendertz, miskend werd, kwam hij er inderdaad nog beter af. Het feit blijft dat Frederik Hendrik niet uit afkeer van Vondels gedichten, maar om een andere reden, de voorkeur aan zwijgen gaf. Om welke dan? Brandt heeft haar al opgegeven: hij vond zwijgen veiliger. Dr. Leendertz leze de plaats eens na die hijzelf uit een brief van Hooft aan Baek heeft afgeschreven. Vondel prees in zijn 'Harpoen' de Heer van Schaegen, en Hooft, met het hekeldicht ingenomen, meende dat die lof in dank aanvaard zou worden. Maar het tegendeel was waar. De heer van Schaegen bedankte ervoor over de tong te gaan. Hij wilde sommige dingen wel doen, maar hij wilde niet geloofd hebben dat hij daarom tot een *partij* hoorde. 'Waaraan UE. bevindt' - zegt Hooft - 'dat de voorzienighen ende wereldwijzen den naem schuwen, van der partijdigheid meer toe te geven als den noodt.' Zulk een voorzienige en wereldwijze was Frederik Hendrik, en Hooft was er ook zoo een. Eigenlijk is er geen verhouding makkelijker te begrijpen dan die van Hooft tot Vondel. De laatste de man die partij koos, de eerste een die niets zoozeer schuwde als de naam de partijdigheid meer toe te geven als de noodzakelijkheid. Er was een tijd geweest toen zij dicht bij elkaar stonden: toen al de grootmoedigheid van Hoofts geest het opnam voor de dichter die hem zóó onder de indruk van zijn grootheid bracht. De zoo juist genoemde brief aan

Baek is een bewijs hoe al Hoofds voorzichtige overleggingen een tijd lang in evenwicht werden gehouden door die grootmoedigheid. Maar hoe ouder zij werden, hoe meer Vondel zijn overtuiging en Hooft zijn politiek diende. Niet zoo zeer dat Vondel tot het Pausdom *overging*, maar dat hij het 'zoo aanhing, en daaghelijks dit liet blijken' - zegt Brandt - 'was den Drossaart zoo tegens de borst (meenende dat hij wijzer behoorde te zijn) dat er eenige verkoeling van hunne vriendschap uit ontstondt, en verdre verwijdering.' Vondel werd 'devoot Catholyk' en hij vond dat Hooft zich 'devoot Polityk' toonde. Dit verschil lag zoozeer in hun beider karakters, dat het er zelfs weinig toe doet bij welke gelegenheid het zich toonde of door welke aanleiding het verergerd werd. Maar iedere scheiding heeft haar nevenverschijnselen, die meestal de waardigheid missen van het hoofd-feit. Brandt noemt er zoo een. 'Noch viel 'er iet anders voor, 't welk hunne gemeenschap temeer afbrak. De Drossaart hadde voor 't Hof te Brussel een pleit hangen, en de Plempen, van Amsterdam herkomstig, (die aldaar met aanzienlijke Heeren vriendschap hielden) tot zijne hulpe, om 't werk te vorderen. Eenige Pausgezinden en Priesters in Gooylandt, dit weetende, zochten hier door, hoewel zacht gehandelt, noch meer vrijheits te bekomen, en verzochten door de Plempen, dat Vondel dit den Drossaert wilde voordraagen. Hij deede 't, en voegde 'er bij, *dat gij hun te wil behoorde te zijn, of dat het hem anders te Brussel moght schaaden*. Waarover de Drossaart, zeer t'onvreede, antwoordde: *Dat hij zich daarmede niet hadt te bemoeyen, en dat hij die taal voor een dreigement nam*. Dus verwekte Vondels

voorspraak voor anderen, ongunst tegens zichzelf.' In dit kleine gekibbel nu, ziet Dr. Leendertz niet het bijkomstige waarvoor het door Brandt gegeven wordt, maar de eigenlijke oorzaak van verwijdering. Het was onhandig van Vondel, tobt hij. Wat moest Hooft zich diep gekrenkt voelen! Hoe teleurstellend, hoe grievend, 'dat de vriend, met wien hij zooveel jaren had omgegaan, hem zoo weinig bleek te kennen, en hem tot zooveel baatzucht in staat achtte'. 'Zou Vondel werkelijk niet begrepen hebben dat hij hier schuld had?' - Zoo gaat het wanneer een gelijkvloersche verbeelding de blik belemmert op de groote feiten. De brave burger Vondel, ondanks zijn ernst en degelijkheid toch de sukkel die door handige vrienden bij de neus kon worden geleid, de stijve van bescheidenheid, die niet in kon zien dat ook een Prins niet graag zijn broer miskend zag en die onhandig tegen de Drossaert Hooft was, - deze ongeloofelijke burgermansverbeelding verbergt voor de Heer Leendertz de onloochenbare, de naar voren springende feiten.

Indien het me om meer dan een karakteristiek, indien het me om een beoordeeling van dit *Leven van Vondel* te doen was, dan zou dit opstel met de bespreking van sommige zakelijke gegevens zoowel als van esthetische oordeelen moeten worden aangevuld. Van de eerste stip ik nu alleen twee aan, die Vondels dochter Anna betreffen. Waarom, nu gebleken is dat zij niet vóór maar ná 1612 geboren is, doen wij 'het veiligst met haar geboorte omstreeks 1620 te stellen'? En: had de Heer Leendertz niet beter gedaan, zijn gronden waarom Anna de Eusebia zijn moet aan wie *Peter en Pauwels* is opgedragen in het boek aantebrenge? - Van de tweede, de

esthetische oordeelen, vormt de lezer die de Vondelverbeelding van Dr. Leendertz begrepen heeft, zich vanzelf een denkbeeld. Verbeelding en smaak zijn tweelingen, en wie een gelijkvloersche Vondel scheidt kan in Vondels werk niet anders dan een gelijkvloersche smaak hebben. Zoals het zijn van weldenkend mensch - 'evenals ieder weldenkend mensch' 'verfoeide hij het bedrijf van Balthazar Gerards even sterk als wij dat van de Russische bommenwerpers' - de hoogste zedelijke toestand is, waarin Dr. Leendertz zich de dichter kan denken, zoo is hem de hoogste schoonheidstoestand die waarin hij van 'hartelijkheid' en 'de ware bezieling' spreken kan. Geen wonder dus dat het 'Bruilofbed van P.C. Hooft en H. Hellemans' hem niet bekoren kan. Geen twee gedichten die meer verschillen dan de 'Verovering van Grol' en de 'Geboortklock', het laatste de bloem van een poëzie die op woord en vers berust, het eerste een proeve van welsprekendheid en classicistisch heldendicht. Het is een onderscheid dat door Dr. Leendertz niet wordt opgemerkt. 'In hoogdravendheid, zwier en kracht van uitdrukking overtreft de "Verovering van Grol" zelfs nog de "Geboortklock".'

Ik wil die kritiek niet voortzetten. Niet omdat ik meenen zou dat ik er Dr. Leendertz onrecht door aandeed. Integendeel; want de waarde van zijn werk ligt mijns inziens daarin dat het zoo geschikt is om gekritiseerd te worden. Het bevat in grooten getale, en overzichtelijk, de gegevens tot de Vondelstudie. Het is geschreven in een stijl die wel droog en zonder verheffing, maar nooit slordig is. Trilt er in die volzinnen geen ontroering die de lezer aan de stof ontrukken kan, in de plaats daarvan zijn ze

doordrongen van een weldoende kalmte, weldoend voor hem die wil weten en oordeelen. En, gelijk tot dit weten, krijgt ook tot oordeelen, de studeerende ruimschoots gelegenheid. Afwijkende meeningen lokken tot weerspraak uit, en hoe meer weerspraak, hoe meer baat voor de Vondel-studie die ook Dr. Leendertz wenscht te bevorderen.

Ik eindig daarom met een onomwonden aanbeveling. Ik hoop dat de schrijver - die verzoekt om toezending van de besprekingen - menig opstel ontvangen zal dat, misschien hem prikkelend door scherpte, hem verheugt door belangstelling, en dat ook menigeen die het boek niet aankondigt, het, nevens andere werken over Vondel, zal raadplegen.

1910.

Vondels Peter en Pauwels

Peter en Pauwels is het eenige van Vondels oorspronkelijke spelen dat ik onvermeld heb gelaten in mijn *Inleiding*. Ik deed het niet opzettelijk, en allerm minst - kenners van die studie zullen het gelooven - omdat het stuk een katholieke belijdenis inhoudt. Maar de reden was dat mijn verbeelding op geen enkele wijs erdoor werd aangedaan en ik er dus, in dat bewonderend overzicht, niets van te zeggen had.

Later heb ik meermaals erover nagedacht: wat toch het eigene mag zijn aan dat treurspel.

Want dat het mijn verbeelding niet aandeed, wil niet zeggen dat ik geen indruk ervan kreeg. Integendeel gaf het me een sterke indruk, met name een indruk van groote sterkte. Bovendien was die indruk niet vaag, zelfs bijzonder kenbaar, onderscheidbaar, onthoudbaar en dus ook vatbaar om beschreven te worden. Ik kon, wanneer ik maar wou, ertoe terugkeeren en wist dan dat ik hem zou vinden zooals ik hem gelaten had, als een steen in een kelder, en ook dat ik hem ieder toonen kon.

Als een steen in een kelder.

Het is misschien waar dat er in het werk van een dichter soms wel gedichten moeten voorkomen, die voor de schatting door het poëtisch vermogen waardeloos, maar toch in de bouw van dat werk hoeksteen zijn.

Peter en Pauwels is zulk een hoeksteen.

* *

Ik heb altijd het gevoel gehad dat ik, juist door van het stuk te zwijgen er een buitengewone waarde aan toekende, en nu, dank zij de belangstelling voor Vondels werk die de laatste twintig jaar gewekt is, ook dit drama hoe langer hoe meer besproken wordt, voel ik me genoopt, eenerzijds die toekenning met woorden te bevestigen, maar ook anderszijds omtrent de aard van de toegeschreven waarde rekenschap af te leggen.

Peter en Pauwels is inderdaad in Vondels werk een *unicum*. Het is het spel van de meest volstreckte gehoorzaamheid, van de gehoorzaamheid tot in den dood, en toch is het tevens het meest harde, het meest trotseerende, zou ik haast zeggen, wat zijn dichter ooit geschreven heeft. Het is een martelspel en volmaakt onaandoenlijk. Het is een tooneelspel en zonder een glimp van zichtbaarheid. Het bevat de grootst denkbare tegenstellingen: duivels en heiligen, het Rome van Nero en het Rome van de katacomben, Nero-zelf en tenminste de verhaalde verschijning van Jezus, - maar de verbeelding voelt zich geen oogenblik erdoor overweldigd. Ja meer, het stuk is van natuur en volgens Vondels bedoeling de dadelijkst mogelijke weerspiegeling van het eerste en verheffendste drama van de Christenheid: het kruisdrama op Golgotha, met Rome in de plaats van Jeruzalem, en toch vaart ons geen siddering aan, gaat er geen adem door, geen ontzetting, geen alomvattende grootheid, geen verzekerdheid dat de God in de wereld is en door zijn sterven zich en ons verlost.

Met één woord: alles wat het is in zijn begrip, is het niet in zijn uitwerking.

* *

Als men het stuk, van het begin tot het eind, zonder stoornis, gelezen heeft met die aandachtige overgave die niet altijd ons deel is bij een eerste of zelfs bij een opzettelijke lezing, maar die vaak evenzeer als het schrijven van gedichten het gevolg schijnt van een gelukkige ingeving, - en men vraagt zich dan af wat zijn inhoud is, dan merkt men allereerst dat men het heele eerste tooneel vallen laat. De belangstelling begint als de vrouwtjes, Petronel en Plautil, het plan van de verlossing bespreken. Peter en Pauwels moeten uit hun gevangenis bevrijd worden. Zij begeeren het niet, volgen noode, keeren kort daarna plotseling terug, nadat Jezus, zijn kruis dragend, hun verschenen was, en op hun vraag waarheen hij ging, had geantwoord: naar Rome om mij ten tweede maal te laten kruisigen. Dit, en dit alleen, treft onze belangstelling *als bij het treurspel behoorende*. Vraagt men naar zijn inhoud, dan zou men niet anders dan dit eenvoudig verloop kunnen vaststellen.

Dit schijnt weinig. Er is toch een tooneel tusschen Simon de toovenaar en Elymas voorafgegaan, een om allerlei redenen belangwekkend tooneel, waarbij aan het eind tal van duivels en booze geesten worden opgeroepen. Het heele tweede bedrijf is gewijd geweest aan de voorstelling van Nero en zijn overste Agrippa, de Aartsofferwichelaar en Cornelia, de moeder van de Vestaalsche Maagden, de laatste wederom met Nero, en alles wat zij zeggen trekt de aandacht, komt niet tekort noch aan kracht noch aan beteekenis. Bovendien wordt na de terugkeer van de Apostelen het stuk nog over meer dan twee bedrijven voortgezet. Toch voelt men zich niet bekwaam aan een wezenlijke opgaaf van de

inhoud veel anders toe te voegen, dan dat - natuurlijk - de beide gevangenen nu geeeseld en daarna gedood worden. Deze inhouds-opgaaf, volgens welke het stuk met zijn grootsch en wereld-omvattend begrip, in zijn uitwerking niets zou zijn dan het verhaal van een onwillige poging tot ontvluchting, gevolgd door wonderdadige terugwijzing en door het martelaarschap, - ook dit laatste gedeeltelijk (de geeseling) onzichtbaar en gedeeltelijk (de dood) in het verhaal van de vrouwen aan de bisschop Linus, - deze opgaaf, inderdaad niets anders dan het kort begrip van een martelaars-legende, schijnt wel verbluffend pover.

Zoo kwam ze ook mij voor, en toen ik na nauwlettend zelfonderzoek erkennen moest dat ik het stuk niet dan zóó naar zijn inhoud bepalen kon, voelde ik me niet omtrent mijn onderscheidingsvermogen gerustgesteld.

Totdat ik Vondels eigen 'Inhoudt' las.

'd'Apostels, Peter en Pauwels, van Keizer Domitius Nero in den kercker gesmeten, werden, op den top der gedreighde en genaeckende straffe (waerover hun dootvyanden vast uit waren) gedrongen, door het hardt en gedurigh aenstaen der Christenen, ter stadt uit te vlughten; daer hen gemoete Jesus Christus, die, van Cephas gevraeght, waar hij henen gink, hem antwoorde: naer Rome, om weder gekruist te worden. De Bethsaïder, hier uit besluitende, dat Godts zoon in hem zynen dienaer, aen het kruis lijden zoude, keerde met den amptgenoot weder in stadt, en gaf zich gewillighlijck in de Leeuwsklaeuwen des tyrans; die hen beide liet geesselen, en (als schuldigh aen 't lasterstuck van godtloosheit) ver-

wees, den eenen, om gekruist, den anderen, om onthoofd te worden. Alzoo wert de Prins der Apostelen op Janus bergh gekruist, doch, te zijner bede, met de voeten¹⁾ neerwaert; en de Leeraer der Heidenen knielde, te Gutta, bij het Salvische water, rustigh voor het zwaert. Nero ontzette zich, tot razens toe, over hun doot, de voltoyinge zyner schelmerijen, en tsidderde voor de geesten van Pauwels, en Peter; wiens kudde bevolen bleef zynen nazaet Linus; die der Martelaren uitvaert bezorgden, de bedruckten vertrooste met Godt, en de tegenwoordige en toekomende glorie dezer Heiligen.

Het tooneel beeldt Rome uit. De Geesten van Simon toveraer en Elymas spreekken de voorrede. De Rey bestaet uit gekerstende soldaten. Het treurspel begint te midnacht, en eindicht met den volgenden dagh'.

* *

Mijn voorstelling is nu de volgende:

Vondel heeft zijn bekeering tot Rome willen te kennen geven door de dramatizeering van een feit dat geacht kon worden aan het begin te staan van het Roomsche-Katholicisme. Tevens wilde hij dat niet doen zonder het veel-omstreden vraagstuk, dat tot de beschrijving van dit begin behoorde, of namelijk de voorrang aan Petrus of aan Paulus toekwam, op te lossen, - en wel aldus dat hij hem noch aan de een noch aan de ander bij uitsluiting, maar aan beide gezamenlijk toekende.

Zijn wil - kruispunt van overtuiging en verzoeningsgezindheid - uitte zich dus allereerst door

1) Een drukfout in Vondels tekst. Bedoeld is met het hoofd.

het stellen van niet één held, maar een helden-paar.

Dat dit moeielijkheden voor de dramatizeering meebracht, is duidelijk. Inplaats van zijn wil een orgaan te doen zijn van actie, moest hij hem nu voortdurend gericht houden op een parallellisme tusschen twee personen en dadenreeksen die wel elkander bijzonder geleken, maar toch ook verschillen toonden.

Dit niet ageeren, maar balanceeren, is inderdaad de onontkoombare reden, waarom het stuk geen drama is en geen drama kon zijn.

Wij zien dus een wil, die in eerste aanleg confessioneel-theologisch is, en deze al dadelijk in zijn ontplooiing tot vaststelling van het tooneelgegeven, niet dramatisch, maar ordenend; heen en weer gaand, evenwicht houdend tusschen evenwijdig loopende reeksen van voorstellingen.

Wij zien hier - wil dit zeggen - Vondels intellekt in zijn kracht. Wij zien hem bezig een drama te maken zonder dramatische aandrift, alleen uit de soevereiniteit van zijn verstandelijke wil.¹⁾

De wijze waarop hij hiertoe te werk ging, was deze:

Dat Petrus en Paulus zelf door eenige actie

1) Deze onderscheiding verklaart meteen, wat Van Lennep niet begreep, hoe een stuk tegelijk zoo voortreffelijk van schikking kon zijn en zoo volstrekt on dramatisch. Ieder die *Peter en Pauwels* bestudeert als een werk van samenstelling, zal het onvoorwaardelijk moeten prijzen: ieder die een schepping van de dichterlijke en dramatische verbeelding er in zien wil, voelt zich onvermijdelijk teleurgesteld. Zoo ook Van Lennep die, vanwege de schikking vol bewondering, toch door het tweeling-paar Peter-Pauwels dermate geërgerd wordt, dat hij Vondel verwijt hen niet, naar hun uiteenlopende karakters, geïndividualiseerd te hebben. Hij zag voorbij dat Vondel juist de onderscheiding van die twee karakters al van tevoren had uitgesloten, - dat zijn heele spel van schikking de uitvoering was van een vooropgestelde twee-eenheidsgedachte.

dramatische spanning zouden opwekken, was zoo goed als uitgesloten. Zij zaten gevangen; zij konden hun vrijheid niet trachten te veroveren; als zij, huns ondanks verlost, na Jezus ontmoet te hebben, terugkeerden, waren ze als schapen op weg naar de slachtbank.

Dat, evenwel, de bedoelde spanning door eenige actie van de hoofdpersonen zou worden opgewekt, was niet noodzakelijk. Zij konden haar namelijk ook tweebrengen door hun lijdzaamheid. De vrouwen die hen verlossen, de soldaten die hen bewaken, de priesters die eischen zouden dat zij stierven, de keizer die uitspraak deed, de overste die het vonnis liet uitvoeren, en eindelijk het heele uit zijn voegen geraakte heelal met zijn uit de hel gestegen geesten en duivels, konden in één honderdvoudige spanning de wereld doen daveren rondom die twee doodstille apostelen.

Zoo was Vondels gedachtegang, en van deze uit naderde hij zijn onderwerp.

Nu is het, mijns inziens, aan geen bedenking onderhevig, dat een stuk als Vondel hier bedoelde, een martelaars-spel in de strengste zin dus, bestaanbaar is.

Als een dichter alle overwegingen vallen laat, - als hij zich in onmiddellijke verbeeldingsgemeenschap met zijn lijdelijke held één voelt zijn, - als hij rondom zich de wereld bewogen ziet, zooals zij noodzakelijk zijn moet rondom zulk een in zulk een oogenblik, - dan heeft hij zich en zijn gezicht maar te geven zooals hij ze ervaren heeft en ondanks alle theorieën omtrent het drama zal zijn gedicht veroveren.

Maar dit nu juist: de verbeeldings-gemeenschap, het verbeeldings-gezicht, de verbeeldings-uiting, wa-

ren in dit geval buitengesloten. De overtuigde wil en de krachtige geest alleen moesten beproeven wat ze konden tot stand brengen.

Van buiten gezien was dit veel! Het stuk wordt geopend door een gezicht op het nachtelijk Rome terwijl Simon de toovenaar en Elymas uit de afgrond stijgen. Zij spreken hun haat tegen de apostelen uit, hun redenen voor die haat, en hun voornemen hen de dag daaraan te vernietigen. Onmiddellijk nadat zij, met de door hen opgeroepen duivels, verdwenen zijn, verandert het tooneel. We zijn in het kamertje van Petronel, op het oogenblik dat Plautil er aanklopt. Met nagemaakte sleutels zullen de beide vrouwen, een jonge en een oude, de apostelen bevrijden uit hun gevangenis. In die gevangenis zijn wij vóór hen en vinden er Petrus en Paulus, klagende, totdat hun discipelinnen komen en hen na eenige tegenstribbeling meevoeren. Een rei van gekerstende soldaten bekent zich dienaren van Cesar, maar meer van Jezus.

Het Tweede Bedrijf toont ons Cornelia, de moeder van de Vestaalsche maagden, in overleg met de Aertsofferwichelaar. Zij zijn onder de indruk van de teekenen, die nacht door de Helbewoners over Rome uitgestort. De priester wil de non belezen dat zij tot Nero gaat en hem een vonnis afvergt tegen de apostelen. Wij hooren in dit gesprek meteen Nero's god- en mensch-schennend karakter uitgemeten. Onmiddellijk daarna zien wij hem zelf, in beraad met Agrippa zijn overste. Ook zij hebben het over het nachtelijk noodweer en de soldaat wil de keizer doen inzien dat de dood van de gevangenen gewenscht zal zijn. Terwijl Nero nog onrustig blijft

komt Cornelia. Zij geeft van de nacht en zijn onheilen een uitvoerige schildering, dringt ten slotte aan op de dood van Petrus en Paulus. Na eenig verzet, draagt Nero aan Agrippa op met 'de gevangens' voortteveren. De Rei van Soldaten zingt het verbranden van Rome door Nero.

In het Derde Bedrijf hooren wij juist Petronel zich verheugen dat de Vaders ontkomen zijn, als ze beiden optreden. 'Hier zijn wij wederom,' zegt Peter. En Pauwels: 'Dat geldt zo recht naer 't hof'. Zij doen het verhaal van hun ontmoeting met Jezus, zoodat ook Petronel zich niet meer tegen hun besluit om te sterven verzetten kan. Terwijl dan ook Agrippa nog de wachters, Proces en Martiniaen, verhoort, vertoonen zij zich vóór hem, en hij geeft het bevel hen te geeselen. De Rei zingt de martelingen van de Christenen onder Nero.

Het Vierde Bedrijf is de indruk die het geeselen achter de schermen maakt op Petronel en Plautil, daarna het vonnis door Agrippa, waarbij Petrus de gunst vraagt omgekeerd gekruist te worden. De Rei zingt de wreedheid van Rome en de noodzakelijkheid dat het nieuwe Rome in het oude opgroeit uit het bloed van de Martelaren.

Het Vijfde eindelijk doet ons eerst Agrippa en Nero zien. De laatste, waanzinnig geworden, wordt door de eerste weggeleid. Daarna zijn we bij Linus, de opvolger van Petrus, aan wie eerst Petronel de dood van Petrus, daarna Plautil die van Paulus beschrijft. Linus voorspelt de grootheid van het Christelijk Rome.

Wat aan dit heele verloop ontbreekt, is adem en zichtbaarheid.

De kunstvaardigheid die eraan ten koste gelegd is, betreft eerst het vers dat voortdurend bondig en sterk is. Daarna de evenwichtige verdeling van alle groepen en grootheden die het gedicht samenstellen. Dan de karakteristiek van personen en omgeving. Eindelijk de schifting en verwerking van een uitvoerig materiaal uit bijbel, kerkvaders, geschiedboeken.

Een afzonderlijke kunstvaardigheid valt nog te vermelden: die van het bijzonder afwisselend en boeiend tooneel.

Maar juist deze blijkbare veelvoudige kunstvaardigheid, de opzettelijke bemoeiing met de deelen, terwijl het geheel, en daarmee ieder geheels-deel als zoodanig, zonder uitwerking blijft, bewijst de afwezigheid van het eene noodige.

Het spel begint te middernacht in Rome waar Simon de tovenaer en Elymas uit de bodem oprijzen. Uur en omgeving worden in hun eerste woorden voortreffelijk aangeduid, hun gevoelens, hun voornemens, de beroering waarin zij met hun hellegeesten de stad wenschen te brengen, ze worden alle uitgesproken. Maar waar ligt het aan dat onze eindindruk er een is van zware moeizaam ons eigen gemaakte geleerdheid, en dat de nacht met zijn verschrikkingen ons ontgaat?

In het tweede tooneel is de karakteristiek van de twee vrouwen - een jonge en een oude - zeldzaam keurig. Ik geef een voorbeeld in twee regels. Plautil heeft geklopt: Petronel doet open:

Tre binnen, moeder. Toef, ick zal hier licht doen komen.
Olympa, breng hier licht: waer blijft ghij? nu, ga heen.

Een heel tooneeltje dus, waarin door een enkel

woord de aandacht op het verschil van leeftijd tusschen de twee gevestigd wordt en bovendien een heele kleine bedrijvige, in stemming brengende actie wordt voorgeschreven. Het heele volgende gesprek is van diezelfde schilderende direktheid. Tenminste, in zijn meer huiselijke voorkomen. Want de fout is dat men in deze figuren twee uitstekend geteekende vrouwtjes kan zien, bezig met het voornemen iemand uit een gevangenis te helpen; maar dat zij in *dit* stuk niet noodzakelijk thuis hooren. Knip ze eruit en zij verliezen niets van hun beteekenis. Dit is kleinkunst en ik weet in Vondels spelen geen tweede voorbeeld, dat hij ze zoo om haarzelfs wil beoefende. Overal elders waar zij voorkomt, is zij in de breedere beweging van een geheel opgenomen en staat iets van haar aard af terwille van de gezamenheid.

Een voortzetting van deze soort kunst zien we in de nu volgende voorstelling. Bij Peter en Pauwels, die onder zelfaanklacht de nacht doorbrengen, komen de vrouwen die hun kerker geopend hebben en hen willen meevoeren. De ijzeren ketens, de maan, de muurschaduw, de slapende schildwacht, het ontsluiten van de handboeien, - dit zijn alles aardige aanwijzingen van wat ook zichtbaar de toeschouwers treffen zal. Maar waar is de aanwijzing dat dit tooneel, naar Vondels eigen plan, een brandpunt van dramatische werking is? Hier komen nu voor het eerst menschen, verlossende discipelinnen, bij de helden die zelf niets doen kunnen, die lijdend zijn, maar op voorwaarde dat nu de in hen rustende ziel van het treurspel haar siddering zal doen uitslaan door anderen. Het kort-ademige heen- en weer spreken van het viertal heeft van een dergelijke

ontroering niets. Dramatische impuls, welke ook, blijkt niet aanwezig. Hoeveel er Vondel aan gelegen zijn moest zijn onderwerp als dramatisch waar te maken, hij kon het niet: hij kon, hier, in een van de belangrijkste onderdeelen niets anders bereiken dan de duidelijke voorstelling van een (naar zijn bedoelingen gewijzigde) legende.

Hiervan nu is het onmiddelijk gevolg dat de volgende tooneelen - Cornelia, de Aartsofferwichelaar, Nero - ons als onderdeelen van het stuk niet kunnen interesseeren. Voor het historisch begrip van de legende zijn zij allerminst noodig. En drama is er niet.

Zoodra Cornelia van de afgeloopen nacht spreekt, voelen we dat ze daar wel van zwijgen kan. Die nacht bestaat niet meer. Zoo hij ook al een oogenblik voor ons bestaan heeft in de woorden van Simon de tovenaer, is hij nu toch al lang verdwenen. Het is zeker dat wij niet onder zijn indruk zijn.

Vergelijk, om te weten wat dit zeggen wil, de *Julius Cesar* van Shakespere. Daar wordt eveneens het romeinsche gevoel voor kwade voortekenen door nachtelijk noodweer opgewekt, maar daar voelen we dan ook, nietwaar, dat er elementen ontbonden zijn.

Cornelia kan met de geleerdste en ontzagwekkendste voordracht dat gevoel niet weer opwekken. En - wat in onmiddelijk verband staat met die onmacht - alle gruwelijks dat zij van Nero vertelt brengt *ons* even weinig onder het geweld van zijn verschrikking, als het haarzelf belet hem onmiddelijk daarop vriendelijk te begroeten en hem toe te wenschen dat hij lang leven zal.

Nero! - Ook een element dat Vondel niet ont-

ketend heeft. Want - de klachten van mevrouw Cornelia nu daargelaten -: wat is hij *in zijn eigen optreden* anders dan een gewone aarzelende man, die het goede niet doet omdat het kwade zooveel minder moeite kost?

Gesprekken noch zangen van gekerstende soldaten kunnen iets daaraan veranderen. Nero verschijnt ons als een dramatisch volkomen-onbelangrijke tusschenfiguur, die dan ook door niets zijn latere waanzin verdient.

Vergeet niet dat ook hier weer verzuimd is de werking van de lijdende treurspelziel te toonen aan hen die mogen handelen. En zie daarna het derde bedrijf, waar niet eenige handeling, maar Vondels legende wordt voortgezet.

Dit is eerst een enkele bladzij alleenspraak van Petronel, waarin ze zich verheugt dat de Apostelen geborgen zijn. Onmiddellijk daarop: optreden van Peter en Pauwels, die haar na de kortst mogelijke schrik overtuigen dat het zoo wezen moet¹⁾.

Verhaal van legende en niets anders krijgen we uit de mond van de Apostelen, en als zij aanstonds voor Agrippa staan, ondervinden zij van de dramavorm enkel nadeel.

Het ging toch niet aan, dat deze romeinsche overste de vraag verzuimde: hoe hun gevangenis geopend kwam? 'Wie bootst de sleutels na van 't naeuw ontsluitbre slot?' vraagt hij. En Petrus

1) Terloops kan worden opgemerkt dat Vondels vereeniging van de twee legenden hier haar naad toont. Wel op Petrus, maar niet op Paulus past de ontmoeting met Jezus en de terugkeer om gekruist te worden. Voor wie aandachtig opmerkt toont Paulus zich hier als bijlooper. - Ook van deze verhouding geeft Vondel in zijn *Inhoudt* de juiste voorstelling. Naast Petrus, wordt daar Paulus, 'den amptgenoot', klaarblijkelijk op het tweede plan gesteld.

antwoordt: 'Wat sluitbaer is, ontsluit d'almogentheit van Godt'. Wat zou hij anders antwoorden? Hij kon toch niet zeggen dat Petronel en Plautil hen hadden uitgelaten? - Hij leidt dan ook de aandacht van zijn ondervrager verder af door te roemen op zijn verlossing, door een engel, uit de gevangenschap van Herodes. En Pauwels, vanwege het parallelisme, voegt er het verhaal aan toe, hoe hij in de stok zat met Silas, toen door een aardschok de deuren opensprongen en de stokbewaarder zich bekeerde. Hoe begrijpelijk alles, maar hoe worden hier tevens de Heiligen van de legende tot het lagere plan van niet onlistige stervelingen teruggebracht.

Dit is de schuld van de dramavorm, en een schuld die aan deze weer wordt betaald gezet. Want onmiddellijk volgt het vierde bedrijf: geeseling en veroordeeling. Maar wat werkelijk een bedrijf had kunnen vullen als over Rome, over het Heelal, de ontzetting was heengegaan van de wereldgebeurtenis die aan deze lijdende helden plaats greep, dat vulde nauwelijks een tooneel nu het ondramatisch verhaal van legende bleef. Eén bladzijde klachten van de twee vrouwen tijdens de hoorbare, maar onzichtbare geeseling. Twee bladzijden toekenning van het oordeel. Daarna een Reizang.

Ik zie niet voorbij dat dit tooneeltje van de geeseling, dat het daarna optreden van de gegeeselden op de planken een zekere werking doet. Maar een dergelijke werking zou ook bereikt worden als de treurspelhelden een paar overigens onbelangrijke goede mannen waren, en niet Petrus en Paulus. De werking die te bereiken viel, was dan ook niet deze, maar die andere: Nero tegenover de Heiligen, de Hel

tegenover Jezus, de verzinkende Heidenwereld tegenover het rijzende Christendom. Dacht Vondel dat het voldoende was die tegenstelling door zijn Rei te laten aanduiden?

Door zijn Rei, en dadelijk daarop, in het begin van het vijfde bedrijf, door de waanzin van Nero. Maar - ik zei het al - indien er in dit stuk iets ongemotiveerd blijft, dan is het deze waanzin. Van de man die wij voor onze oogen gezien hebben als enkel gewoon en aarzelend, begrijpen wij allerminst deze 't verhaal van de legende doorbrekende uitbarsting.

Verhaal van de legende - van twee legenden nu wel zeer bijzonder - is het eind van het spel.

Het eind? Ja, maar het ware, en nu met de uiterste nadruk gestelde eind, is nog iets anders. Een verheerlijking van Rome is het. Maar van welk Rome? Niet het Rome van Petrus alleen, noch alleen dat van Paulus, maar het in waarheid *katholieke* Rome van die twee gezamenlijk.

Des weerelts Hoofstat steunt op bey dees hooftpylaren Der Kercke; en ziet, hoe 't al, wat haar die kroon benijt Zijn hart knaeght en vergeefs op diamantsteen bijt.

* *

Peter en Pauwels - resultaat van Vondels verdieping in de kerkvaders, in de martelaars-legenden, in de vóór-katholieke strijdvragen, - was niet de uiting van zijn gemoeds-bekeering, maar de vaststelling van zijn confessioneel en theologisch standpunt.

Het is daarom - de slotregels drukken dat duidelijk uit - noch onderworpen, noch ontroerend,

maar veel meer hard en in intellektueele zin triomfeerend.

De theoloog Vondel - voortaan een katholiek theoloog - is hier onomhuld aanwezig. Vandaar dat zijn werk een steen is. Een hoeksteen. De milde dichter, de dramatische ziener, waren hier niets. Ze moesten overwonnen worden. En hoe? Doordat de zegevierende wil, het zich verheffend verstand, *hun* werk deed: een gedicht, een drama.

Dit misdrijf - deze trots - maakten óók deel van Vondels wezen uit. Hij toonde ze - ironie van zijn Dichterschap - juist in de omslag van zijn bekeering tot wat hem voorkwam als het betere Christendom, de onvoorwaardelijke, de vrijwillige gehoorzaamheid, - de gehoorzaamheid tot in het martelaarschap, tot in de dood.

Ik geloof dat ik wel reden had, in de bewonderende beschouwing tijdens mijn jongere jaren, deze steen - des aanstoots? - niet aan te raken. Maar nu langzamerhand, en met aandrang, geeischt wordt iedere kern van Vondels wezen in het licht te brengen, vatte ik moed tot het onthullen ook van *deze* kruisiging.

Goede Vrijdag, 1913.

Tesselschade

Of Tesselschade ooit gedroomd heeft dat twee drie eeuwen later haar heuchenis bij dichters en dichtlievenden nog leven zou? Zij was bevallig en geestig, had een schoone stem, kon zwemmen en paardrijden, borduurde en schreef een fraaie hand, zelfs op glas met een diamantstift. Was er ooit brozer aanspraak op onsterfelijkheid? Het is waar dat ze ook dichtte. Zij zond haar verzen naar haar vrienden, opdat die ze betuttelden; uitgeven deed zij ze niet: de meeste zijn verloren gegaan. Het is maar een klein aantal dat we van haar over hebben en we lezen in een brief van Huygens dat ze er (bij manier van spreken waarschijnlijk) dagelijks schreef.

Laten we aannemen dat de bewaard geblevene niet slechter zijn dan de verlorene. Blijkt er dan uit dat zij een groot dichter was? Neen, in geenen deele. Wel een goed dichter. We mogen gelooven dat ze alles wat ze deed goed deed. En dat is al veel, want daaruit volgt dat ze in haar werken zichzelf uitdrukte, dat we in die weinige kleine gedichten dus iets van haarzelf bezitten, dat we haar eruit kennen kunnen en dat het de moeite loonen moet ze aandachtiger te beschouwen dan we (in de nabijheid van Hoofts en Vondels scheppingen) misschien geneigd waren.

Het is waar: juist dat zij, klein sterretje, de vaart van die groote hemellichamen begeleidde, maakt Tesselscha zoo belangwekkend voor ons. Maar wij

willen toch niet eigengerechtig aannemen dat zij niets dan de overschatte vriendin was van die grooten, een weerspiegeling waarin zij zichzelf zagen. Zij moet (er is reden om dat te denken) een eigen kern hebben gehad en een eigen lichtglans.

* *

Toen in 1620, een jaar na zijn vrouw, Roemer stierf, was Tesselschade niet meer de liefelijke en geestige achttienjarige die we kennen uit Goltzius' teekening. De aandachtig neergeslagen oogen en de argeloos opgeworpen bovenlip hebben juist de bekoorlijkheid van een gevoel dat op de grens leeft tusschen onbewustheid en zelfkennis. Maar het rijzende voorhoofd waarvan het blonde haar strak is weggetrokken om schuil te gaan onder het mutsje, maar de smalle vaste kin die geen streep terugwijkt hoe schroomvallig ook de onderlip naarvoren kome, maar de fijne rechte neus en de hooge brauwen, zijn even zoovele teekens van een wil en een geest en een beslotenheid, die het gevoel slag zullen leveren, tot haar geluk of haar ongeluk. Behalve door deze teekening weten we niets van het meisje tot vier jaar later. Dan is Bredero verliefd op haar: o Parl en puik der vrouwen En bloem van onze tijd! Bij de vertooning van zijn Lucelle-vertaling was ze tegenwoordig. Ze had er geschreid en gelachen. De zelf uitbundige dichter was verrukt over die zichtbare blijken van haar meegevoel. Toen zijn werk in druk verscheen, droeg hij het haar op. In zijn liederen zien we niet enkel de zilverige blankheid van haar huid geprezen, maar ook de levendigheid en kracht van haar oogopslag, bovenal echter de doordringendheid van haar ongeleerd verstand.

Bredero was negen jaar haar oudere. Hij had al meer liefgehad. Maar nu scheen het wel of hij, de luidruchtige die altijd met zijn gevoel overhoop lag, eindelijk in de haven van een kalme vriendschap was binnengelopen. Een volle bevrediging spreekt er uit dat eene van zijn gedichten, waarin hij de aangename, de matelooze vriende-gesprekken bezingt met deze die hem in vertrouwen ontving, al het edelste en fijnste in en door zag, en over zijn zwak gemoed heerschte. 'Dat zal, noch *kan verkeeren*,' riep hij, met weerspreking van zijn eigen zinspreuk, en hij hoopte dat hij voor altijd van deze Saffo de Faon mocht zijn. Maar hun omgang schijnt kort geduurd te hebben en twee jaar na de Lucelleopdracht was Bredero ter ziele. Toch kan het niet anders of het vertrouwelijk verkeer met onze grootste blijspel- en minne-dichter, het inzicht in zijn gemoed dat hij haar gegeven heeft, moet op de twee en twintigjarige indruk hebben gemaakt. Zij was dan toch de vriendin geweest van een groot dichter. Zij had een bewogen mensch gezien die de gaaf bezat zijn innerlijk bloot te leggen. Hij had tegenover haar niet alleen alle trots afgelegd, maar zeker in tonen die hij alleen verstond, beproefd haar hart te ontroeren. Of dat alles enkel winst voor haar geest, enkel een aandoening van kalmer gevoel gebleven is? Misschien. Misschien is ook dat ongedagteekende lied dat de bestrijding van een niet gewilde neiging uitspreekt, een blijk van het tegendeel.

Hoe krachtig ik verpijn,
Door de waarheid of door schijn,
Te smoren met een koude praat
't Geen vierig in mijn hartje slaat, -

Het zuiend slapen doet vermaan
't Sluimerig en 't zoet:
Een genuchtje,
Een geduchtje,
Een zuchtje, alsembitter, suikerzoet.

De Min wou me leeren, gaat ze voort, hoe ik best zou vergeten wat ik niet vergeten kon. Ik moest door denken mijn kwaal bestrijden, zei hij. Muurt en metselt maar in uw gedachte, was zijn raad; het zal het beste middel zijn om de smart uit uw hart te weren. Maar wat hielp het? Ik behield wat ik wou uitroeien. Want dat is juist de aard van de Minnegod dat hij wonen wil waar men hem niet begeert.

Behalve dit is er nog maar een enkel versje over waarin de jonge toon van zinnelijke liefde, de streeling van kussen en lieve woorden oppermachtig wordt. Het is aan een jonge man in de mond gelegd en het italiaansche *t' Amo mia vita* staat erboven. Cupido, lezen we, kleine zielen-voogd, stel die woorden: ik min u, mijn leven, op zulk een maat in mijn borst dat het heele lichaam erop weerklank geeft.

Gebied hierdoor mijn Ziel aan 't Lichaam 't zijn te geven,
En stadig dat te voën met zulk een lieve leven,
En zeggen dan: mijn lief, ik min u, liefste mijn:
Gij zult altoos, o lief, mijn lieve leven zijn.

* *

Wij weten er niets van of deze regels niet later werden geschreven. Vondel en Hooft beide zullen zich in 1623 verbazen dat Tesselschade verliefd kan zijn. Maar toch: de wijze Anna, haar tien jaar oudere zuster, beroemd reeds, en bewonderaarster

van Cats, zou de zinnelijkheid nooit zoo vergund hebben zich te uiten. Dat de jongere het wel deed, teekent haar andere aard, haar andere opvatting van leven en dichterschap. Wat men de strijd tusschen lichaam en ziel noemt is nu eenmaal altijd de noodzakelijke vorm waaronder onze innerlijke konflikten zich voordoen. De konflikten zijn er niet veel anders om, of wij de ziel of het lichaam begunstigen. Als Cats het lichaam kastijdt kan het zich dat met zalving laten welgevallen en als Tesselscha wenscht dat de ziel, op bevel van de liefde, het lichaam wel zal doen, kan de ziel niet anders dan zich gestreeld gevoelen. Het konflikt is hetzelfde, maar onze houding ertegenover is een andere. En nu is het de moeite waard te zien hoe Tesselschade haar tweestrijd oplost. Zij tornt niet aan de meerderheid van ziel boven lichaam. Zij wijst het lichaam niet af als ware het minderwaardig. Zij laat beiden in hun recht, maar zegt dan: de liefde moet de ziel bewegen het lichaam zijn eisch te geven.

In deze zuivere en schoone drieslag zien we de oplossing die de jonge vrouw voor haar innerlijke moeilijkheden gevonden had. Misschien een gevolg van haar gesprekken met Breeroo, misschien enkele jaren later ontstaan, toen ze Crombalch huwde.

Zij en haar zuster behielden na hun vaders dood de vrienden die er aan huis kwamen, waaronder Vondel en Reael, Hooft en Huygens. Vooral de twee laatsten voelden zich als hun helpers. Huygens kende ze eerst sedert een jaar, Hooft al veel langer. De eerste wees al dadelijk in een gedicht de tweede aan als de vriend die hun vader vervangen zou. Gedichten en brieven gingen over en weer, tusschen Amsterdam

en den Haag of Londen (toen daar Huygens was), tusschen Amsterdam en het huis te Muiden, waarheen ook bezoeken werden afgelegd. Zoo namen ook de meisjes deel aan de bekende rijm-wedstrijd van de twee vrienden. Een sonnet van Hooft werd op dezelfde rijmen door Huygens beantwoord, en nauwelijks was dit antwoord binnen of Anna en Tesselscha schreven ook. 'Uw zuigling' noemt ze zich, en haar gedicht trekt om twee redenen de aandacht. Ten eerste om de levendigheid van haar gedachte, die niet afgetrokken is, maar een aardige kijk op haar lichamelijke persoon geeft, en ten tweede om de dichterlijke beweging van de verzen, vooral van de twee laatste. Het was Koppermaandag, zegt ze, en ik mengde me in de feestvreugde, waarbij het schieten van de levendige jongelingschap de toon van uw gedichten verdoofde. Toch hieldt ge de overhand. Ziedaar waarom ik uw verzen boven de heldhaftigheid stel die afgericht wordt tot oorlog. 'Die dwingen met geweld, gij met beleefde zeden'. 'Moedblazers allebei van 't lukkig Nederland', gaat ze voort,

-

Al wat van voeten weet moet dansen na uw trant
En wel getroffen galm op sleutel van de reden.

Het verbaast ons niet dat Huygens in den beginne meer op de ouder, bezadigder, geschoolder Anna acht gaf - toen hij Tesseltje verzocht iets voor hem afteschrijven, hoopte hij dat zij het vooral nauwkeurig mocht doen, 'al zoude zij onze Annetje te hulp halen' -, maar het zou ons evenmin verwonderen als Hooft, hoewel hij een prachtig sonnet op Anna's graveerkunst schreef, reeds nu iets

meer voor Tesselscha gevoeld had. Zoowel in gemoedsaanleg als in toon van vers stond zij hem nader.

Samen met Hoofft kwamen Vondel en Reael een poos dagelijks in het Roemerhuis bijeen om daar een prozavertaling te maken van de Troas van Seneca. Laat dit vóór of na het huwelijk van de beide meisjes geweest zijn - Anna trouwde een paar maanden na haar zuster - zonder ophouden was de vloer van het zalig Roemershuis door schilders, kunstenaars, zangers en poëten betreden geweest en zonder ophouden had ook Tesselscha de invloed van die omgeving ondergaan. Mannen-gezelschap; maar van mannen die aan de vrouw een nieuwe beteekenis toekennen. Met de bewondering voor een grieksche wereld waarin de persoonlijkheid meer was dan het gezinsverband, kwam vanzelf de gedachte boven dat man en vrouw gelijk waren en gelijk moesten worden opgevoed. Het is deze heidensche opvatting waarvan de meisjes Visscher voordeel trokken. Wat men van hen verlangde was niet dat zij eigenaardig-vrouwelijke gevoelsschakeeringen aanbrachten, maar dat zij even ontwikkeld als mannen waren, zij het dan bovendien met de gratie en liefelijkheid die aan haar sekse eigen is. In de lijn nu van deze ontwikkeling, en, als gevolg daarvan, in haar vriendschap voor mannen, met name voor de talentvolle dichters onder haar tijdgenooten, zien we de waarde van Tesselschade, en alle uitingen van en aan haar hoeven enkel te dienen om ons die waarde te doen verstaan.

* *

Nochtans is een mensch zóó weinig één ding geheel dat Tesselschade haar roeping niet kon voortzetten

aleer ze er ontrouw aan geworden was. Als we Vondel gelooven mogen was een flauwte tengevolge waarvan ze uit de kerk gedragen moest worden het eerste teeken van haar verliefdheid. De vrienden hebben nooit begrepen wat zij in de knappe zeeofficier Allaert Crombalch gezien mocht hebben. Maar zij koos hem, volgde hem naar Alkmaar en is elf jaren lang gelukkig met hem gehuwd geweest.

Alle drie de dichters, Hooft, Vondel en Huygens, schreven, toen ze trouwde, geestige en hartelijke gedichten. Hooft noemde al haar voortreffelijkheden op in een plagende aanspraak tot Cupido, en vroeg hem, waar hij in dat hart een plekje zou vinden waar hij het ontginnen kon. Korzel stoof de Minnegod op en zei, gedachtig aan Mars' invloed op Venus: wacht maar, tot ik zoo niet Mars-zelf, dan een van zijn soort zal zenden! Vondel schreef zijn Tortsen, zijn eerste groote, in mythologische vormen gehouden bruiloftsdicht. Het is een twist van de goden, aangehitst door Juno, die niet wil gedoogen dat de Sirenen van de Schreyershoek de haven van haar stad veronveiligen, en eischt dat een huwelijk de zusters onschadelijk maakt. Jupiter doet uitspraak: beiden zullen trouwen, maar zonder dat Apollo zijn recht verliest. Dadelijk beginnen de voortekens. Een paar valken voeren van de toren aan de Schreyershoek twee duiven weg. Een schildwacht zag op 't IJ een lachende rei met fakkels en kransen. Een zwaan in het burgwalwater begon een gezang dat klonk als een bruiloftslied. De wijngaard aan de straat, die door de hand van Visschers dochters tot boven naar hun slaapvertrek geleid was, 'hing zwanger in één nacht, van rijpe muskadellen'. Meer nog dan de breede opzet van dit gedicht bewijst het

Bruiloftslied erachter de waarde die Vondel hechtte aan het jongste Roemerskind. Crombalch was zielloos: Tesselschade werd zijn ziel. Zij is goddelijk. Een god ontsluit zijn geheim door haar. Ze is een orakel. Ze leert haar minnaar de zoetheid van de wereld versmaden voor 't goud en purper van Ganymedes' (dus van de *grieksche*) hemel. Later wordt die plaats gewijzigd: 't orakelen vervalt, ook Ganymedes. 'En naar het hoogste sta, dat naar de starren leidt' wordt de minder uitsluitend heidensche slotregel van die strofe. Maar in beide gevallen blijft Tesselschade wat geen tweede ooit voor Vondel geworden is: de bezielde en bezielende, de door de inspraak van een god bezetene en aangedrevene: de vrouw die zich leende tot zijn hoogste idealisering. Met schertsende en huiselijke rijmen preludeerde Huygens op zijn wintersche komst - November 1623 - naar het huwelijksfeest.

* *

Ruim een half jaar later verloor Hooft zijn vrouw. Tesselscha hoorde ervan, en tevens hoezeer dit verdriet haar vriend had aangegrepen. Zij besloot hem te schrijven, hem door haar schrijven te prikkelen, uittelokken tot een weerwoord. Het was een plicht die later, in soortgelijke omstandigheden, Hooft bevreesd was tegenover haar te vervullen, en die hij trachtte aftewentelen op Huygens. Tesselscha had zoowel in haar briefstijl als in haar verzen een manier van de dingen vooral zoo te zeggen dat ze niet in 't oog vielen. Zij verschool zich in haar volzinnen, zooveel te meer nú, daar ze zich kwam aanbieden. Ze wou zeggen: mag ik een oogenblik voor u zijn wat vroeger uw vrouw was: degene bij wie ge u

uitstortte? Zij schreef ongeveer het volgende: Nadat ik overweldigd was door gedachten te heftig dan dat het gevoel van wellevendheid ze bedwingen kon - Maar zie hier haar eigen woorden, die ik verstaanbaar trachtte te maken: 'Mijn Heere, Na dat ik verheerd ben door krachtiger gedachten als de wel voegende beleefdheid heeft kunnen wederstaan, zoo durf ik wenschen dat in mij zooveel herleven als in u versterven mogen (zoo gij 't mij waardig acht) de zalige deugden van onze *patrona*' - Is dit niet als een stil nast hem gaan staan en hem naar zich doen toenijgen: Hoofd in wie de aanwezigheid van de gestorvene moest afnemen, Tesselschade in wie ze moest aanwassen - 'onze *patrona*, die de aard te lang onwaardig genoten heeft, en die nu onlangs eerst naar waardij ten hemelschen troon verheven is, daar ze overlang al hadde thuisgehoord, en ons onthand te wezen'. En als zij de overledene zoo hoog gesteld heeft, haar *die al lang onthand, d.i. ontnomen had behooren te zijn aan haar vrienden en opgenomen in den hemel*, dan zegt zij snel en zacht, maar toch met nadruk: 'Ik heb met meerder leedwezen uw rouw vernomen, diewelke ik met drift van droefenisse gevoele, en nochtans niet van u gelooven kan'. - Zij, de vrouw, kan met drift van droefenis zijn rouw gevoelen, maar van hem de man, kan ze het niet gelooven. Zoo stelt ze zich - schijnbaar toch maar - onder hem. Doch dan komt haar forsche stoot: 'Wel hoe, mijn heere, gij die zooveel voorraad van standhaftige wijsheid hebt opgedaan, zoudt *gij* nog wel kunnen ellendig gemaakt worden door wereldlijke noodzakelijkheid?' - En dan, opdat antwoord niet zal uitblijven: 'Ik bid u te beantwoorden deze mijne moeielijkheid,

zoo zal ik blijven uw dienstverbonden vriendinne Tesselschade Roemers.' Is dit niet een meer dan manne-brief? En Hooft antwoordde. Hij antwoordde met die gedragenste en gedegenste van al zijn brieven waarin de smart en de opkropping zich tegelijk ontladen: 'Ik en zoek de rouw niet, maar zij weet mij te vinden'.

* *

Nadat een paar jaar later Hooft hertrouwd en het eigenlijke tijdperk van de Muiderkring begonnen was, zien we hoe tusschen Alkmaar en Muiden weerzijdsche zending van gedichten plaats heeft. Zoo zond Tesselschade in 1630 haar bekende Antwoord op de vraag van de Amsterdamsche Academie. Die vraag, door Vondel gesteld en Apollo in de mond gelegd, bestond eigenlijk uit acht vragen. Wie het karakter van Tesselschade wil leeren kennen, en merken hoe vast het was, en tevens wil inzien hoe haar geest te werk ging, met welk een fijne overleggende teekening en kontrasteering van gedachten, moet de antwoorden op die acht nauwkeurig lezen. 'Wat beste en slimste tongen zijn?' luidde de eerste vraag. Vondel bedoelde ermee tot een partij-kiezen voor of tegen predikanten te nopen. Maar zoo verstaat Tessel het niet. Zij, als vriendin van Vondel, wil door haar weerwoord hem iets beters aanwijzen dan dit partij-kiezen. Juist op de beantwoording van deze eerste vraag richt zij dus al haar aandacht. Zij besteedt er tien regels aan. Zij vormt er haar gedachten voor tot een figuur, als waren ze 't innerlijk voorbeeld voor een van haar glasgraveersels. De beste tongen, zoo denkt ze, zijn er twee: één sprekende, de engeletong die in de Kerstnacht de

geboorte van Christus zong; één zwijgende, maar die spreken deed in alle talen: de vuurtong van de Heilige Geest op de hoofden van de Apostelen. De slimste tongen? Eén was er op aarde, die van de slang in het Paradijs, waar ze een mensch deed begeeren in kennis gelijk aan God te zijn. Eén was er in de hemel, die van Lucifer, die de gelijke van God wou zijn in macht. Maar in wie is God waarlijk? - en met deze slotgedachte wordt de heele vraag op zij geschoven -: in hen die niet spreken, maar doen, in hen die met daden hun geloof bewijzen.

De beste tong die stemmen smeedde
 Zong Gode lof, den menschen vrede.
 Die zwijgend meest haar deugd betoont
 Is die met vier d' Apostels kroont.
 De snoodste op aarde deed de menschen
 Naar Gods verborgen wijsheid wenschen.
 De booste sprak in 't hemelrijk:
 Mijn macht zij d' hoogste macht gelijk.
 In hun sticht God zijn heerschappijen
 Die met het doen 't geloof belijen.

'Of waarheid zalig maakt, of schijn?' was de tweede vraag en het antwoord eenvoudig:

Schijn, als een drog en dwaallicht, leidt
 Wie dat haar volgt ter duisterheid.

En op de volgende, die luidde: 'Of dwang van vrome Christenzielen Niet strekt om Holland te vernielen?' was het even eenvoudig, en goelijk zelfs:

De vrome zielen te belagen
 Kan Hollands zachte grond niet dragen.

Maar nu kwam een vraag van meer beteekenis:

'Of vrijheid niet en was de schat Waarom men eerst in oorlog trad?' - Vrijheid, zeker!
Mits men erbij bedenke dat vrijheid toen geen geschil was tusschen roomsch en on-roomsch.

De Roomsche geus het smeekend blad
Tot Brussel, onderteekend had
Zoowel als d' ander, en verzocht er
's Lands vrijheid bij aan 's keizers dochter.

De volgende vier vragen: 'Of ook in wel bestierde steden Een oproermaker wordt
geleden? Of huizeplondren vesten sticht? Of de eed geen burgerij verplicht? En of
zich leeraars niet verlopen Wanneer ze dezen band ontknoopen?' ze konden alle
met een simpel 'ja' worden beantwoord.

Den muiter die gerustheid haat
Loost altijd een geschikte staat.
Daar de eene burger 's anders muren
Bestormt, die stad en kan niet duren.
Geen aardsche god of hij wordt bij
Een eed verknocht: meer schutterij.
Wat leeraars ook dien band ontlitsen
Die kerven 't snoer der zeven flitsen.

Hooft schreef terug: 'Als ik naar de prijs van de Academie staan wilde, ik zoude
staande houden, dat de beste tong die is van Joffr^e Tesselschaes pen'. Vondel had
willen prikkelen, en hij *had* geprikkeld: het regende booze en bittere rijmen tegen
zijn uittarting. Tesselscha had zich niet laten prikkelen: zij had hem getoond in
hoeverre men zijn vragen kon beantwoorden in de zin waarin hij ze stelde, maar
ook in hoeverre men een hoogere zin erin kon zien. Haar onaanzienlijke, hoewel
ook als

gedichtje goede verzen zijn overgebleven, en niet Vondels vraag maar wel Tessels antwoord zingt in onze herinnering.

* *

De drang die de mensen van de Renaissance dreef staat en oorlog, zichzelf en al de uitingen van het gezellige leven tot kunstwerken te maken, heeft in Nederland geen dichter zoo sterk bezeten als Hooft. Zijn prachtige vormdrift verloochent zich nooit en nergens: zijn heele forsche zoowel als speelsche hartstocht was in dienst ervan.

Tesselschade had niets van dat meesterlijke evenwicht; maar zij had een diepe vrouwelijke gevoeligheid, en een kunstvolle zelfbeheersching.

In die vorm begreep zij het probleem dat al de kunstenaars van de nieuwere tijd bezig hield: een zoo groot mogelijke vrijheid van de persoonlijkheid en tegelijk een zoo volmaakt mogelijke vorming. Alleen door dit probleem op haar wijs te begrijpen en het voor zichzelf optelossen, kon zij de vriendin zijn van Hooft, en Vondel, en Huygens.

Het is daarom niet bevreemdend dat het gedicht waardoor zij in ruimer kring bekend bleef, dat van de Wilde en de Tamme Zangster is. Eerst de wilde: de nachtegaal, van wie het grootste wonder is dat zoo kleine leden 'herbergen zulk een kracht van die luidruchtigheden'. Dan de tamme, de geschoolde menschestem, die de verscheidenheid weet te binden, de geest weet te doen deelhebben aan de bezielde natuur.

Er is een tweede gedicht van haar op hetzelfde onderwerp. De orgelmuziek van Joan Albert Ban was de aanleiding.

Vrije zieltje, eer gij waart
 In den ban van Adelaart
 Dachtje die daar was gebannen
 Zat als onder bloed-tirannen,
 En geen ban of ijzre klank
 Haalt het bij de vogelzank.
 Nu gaan Ban en ijzre klanken
 Stadig, om zijn God te danken
 Met eenstemmigheid en klem
 Boven wilde vogels stem.

De naam Adelaart - die op Ban kon slaan, maar immers altijd voor die van Crombalch stond - en de woorden Tsagend hertje die ze boven deze verzen schreef, wekken de gedachte dat zij het onderscheid dieper doortrok dan tot een verschil van zangtoon. Zij zelf was die wilde vogel, dat tsagende hartje, dat niet in tucht had willen gaan bij huwelijk en leven, en nu toch had ingezien dat ze door die tucht een bezielder en hooger leven gewonnen had.

Toen zij het gedicht op de Wilde en Tamme Zangster schreef was dit besef nog meer een gedachte dan een gemoedservaring. De regels op Ban zijn van later. Vóór 1634, toen Crombalch stierf, was zij nog dezelfde die Hooft aan Huygens schrijven deed: 'Tesseltje is nog dat oude even jonge zoetemelks hart, wel gesorteerd met mijn lieve Leonoor, dewelke zij op eenen roemer tot zinspreuk gewijd heeft: *Altyts vroom*'.

Huygens was jaren lang op een afstand gebleven. Nu verscheen hij weer en bood kort daarop ter lezing zijn vertalingen van Donne aan, die Vondel 'Een banketje voor den Drost' noemde, 'En voor ons kameraadje, Het zoete Tesselschaadje'.

Kort daarop overleed Crombalch tegelijk met haar dochttertje Tadea. Hooft verzocht Huygens haar te schrijven. Deze aarzelde. Maar Hoofts dochter Suzanna wist haar uittelokken. 'Mij troostende in de opperwille, tegens welke niet te willen is' zijn de laatste berustende woorden van haar schrijven.

Een kleine twee jaar later daagt in de Muiderkring Caspar van Baerle op. Twee en vijftig jaar oud, sedert kort weduwnaar, levenslustig, geestig en goedhartig, was het geen wonder dat zijn nadering tot Tesselschade de vorm van hofmaken aannam. 'Faîtes avec les fleurs renaître les amours' schreef Hooft haar. Zij antwoordde met een sonnet geschreven op de sterfdag van Crombalch, en op Hemelvaartsdag. Dubbele aanduiding! En het nadrukkelijk gestelde woord Hemelvaren aan het eind van het vers gaf ten overvloede te kennen dat zij zich niet meer wenschte te binden.

Het is wel zeker dat met de dood van haar man en dochttertje haar religieus gevoel zich verdiepte. Maar men merkt er weinig van. Buiten alle verschil van geloofsovertuiging om wist zij voor haar vrienden het woord te vinden dat ze noodig hadden. Zoo zond zij, toen Huygens zijn vrouw Suzanna van Baerle verloren had, een sonnet aan Hooft, met verzoek haar daarin vervatte raad aan hem overtebrengen. Zij die geacht wordt een baak te zijn in een zee van droefheid, schreef ze -

Die als een baak in zee van droefheid wordt gehou'en,
Geknot van stam en tak, en echter leven moet,
Zendt u dit zwak behulp voor 't troosteloos gemoed,
Gedompeld in een meer van barelijke rouwen.

Zegt Vastaart, dat hij mocht pampieren raad vertrouwen,
 Zoo d' innerlijke smart zich schriftlijk uiten kon.
 Hij staroog in liefs glans als aadlaar in de zon,
 En stel zijn leed te boek, zoo heeft hij 't niet te onthouwen.

Pampier was 't wapentuig, waarmee ik heb geweerd
 Te willen sterven eer 't den Hemel had begeerd;
 Daar overwon ik mee en deed den vijand wijken.

Zijn eigen letter leer' hem matigen zijn pijn,
 Want kweling op de maat en kan zoo fel niet zijn;
 Bezweer hem dat hij zing op maatzang droevelijken.

Hooft zond het en Huygens antwoordde: 'Tesselschade is nooit zoo hoog boven haar zelf gestegen als met eenen regel onder de gezamenlijke goede, die U.E. de moeite genomen heeft aan mij te zenden: *En stell' zijn leed te boek, zoo hoeft hij 't niet t' onthouden*. Alle mans en mansoiren hiernamaals moeten 't haar benijden'. Toen hij 84 jaar oud was, dacht hij er nog aan. Hij noemde haar de 'kloeke Tesselscha' zooals Hooft haar 'ongelooflijke manhaftigheid' geprezen had.

Tijdens de renaissance is het ideaal van een mannelijke geest in een vrouwelijk lichaam hartstochtelijk bemind en aangekweekt. Tesselscha vervulde het. En zij kon en moest het vervullen omdat zonder dat de kring van Renaissance-talenten waarin zij vertoefde, onvolledig zou zijn geweest. Van Baerle deed voor die dagen niets ongewoons toen hij een gedicht van haar prees met de woorden: 'Ik zou wenschen thans een vrouw te zijn nu moeders beginnen mannen te zijn door haar verzen.'

Toch bleef juist tegenover de vrijmoedigheid van de mannelijke scherts in die dagen de vrouwelijkheid

een machtig wapen. Niet alsof vrouwen toen de schaamte zouden verstaan hebben van hun achterkleindochters. Integendeel zouden zij zich zonder een welberaden schaamteloosheid niet hebben kunnen handhaven. Als wij zien wat Huygens en Van Baerle elkander schreven, hoeveel bloswekkende schertsen, toespelingen, zij niet alleen onderling wisselden, maar openlijk of halfverhuld voor Tesselscha uitstalden, dan begrijpen wij dat er van preutsheid in die kring zeker nooit sprake kon zijn. Huygens' dubbelzinnige rijmpjes worden dan ook door haar die er het onderwerp van is, vrijelijk aanvaard en in briefwissel aangeduid. Maar met dat al: de zachtzinnige zelfbeheersching van Tesselscha - want wat was haar karakter anders - kan haar uitwerking niet gemist hebben. Teminder, waar ze haar eigen middelen zelf zoo levendig en met zooveel rake scherts te hanteeren wist. Niet zonder reden, meenen we, werden door Hooft de letters van haar naam tot Sachte Sedeles omgezet.

* *

Vondel had Tesselscha nooit uit het oog verloren; maar in 1639 naderde hij haar opzettelijk door haar zijn vertaling van Sophocles' Electra toe te wijden. Twee jaar later deed hij zijn Peter en Pauwels door het gedicht Aan Eusebia voorafgaan. Dat dit grieksche woord, waarvan een nevenvorm in de Electra voorkomt, door hem vertaald werd met godvruchtigheid, dat Tesselschade zich kort daarop de Alkmaarsche Eusebia noemt, dat zij een gedicht schreef waarmede ze klaarblijkelijk Vondels oproep hem in zijn roomschwording te volgen beantwoordde, een gedicht dat ze Hooft toezond met

verzoek het Vondel te laten lezen, dat in één woord Vondel op het oogenblik van zijn bekeering tot de katholieke kerk zich in zielsgemeenschap met Tesselschade gevoeld heeft, en zij met hem, - ik zie geen oorzaak eraan te twijfelen. De onderzoeker die de voorstelling verdedigde, hij die vroeger al aantoonde dat Roemer niet, zooals we meenden, de oude kerk was trouw gebleven, heeft haar mijns inziens ten volle aannemelijk gemaakt.

In haar jeugd was Tesselschade de vrouw geweest van Vondels hoogste idealizatie. Zij werd het weer: maar terwijl hij haar toen naar de hemel van Ganymedes gewezen had, trok hij haar nu naar 't 'zalig honk' waarheen 'met wijde en wisse schreden', 'de hemelsche en in klei gevangen ziel' zich te spoeden had.

Zij heeft vroeger en later aan een vertaling van Tasso's Jeruzalem Verlost gewerkt. Er school in de toon van die christelijk-italiaansche verzen - Dullaert heeft hem weer opgenomen en hem een galme verleend die ongewoon is in onze dichtkunst - een verleidelijkheid van deernis en weemoed, die aan Hooft en Huygens vreemd was, maar die Vondel in trilling bracht. De strofe die zij Van Baerle zond, de eenige bewaarde, is de onmiddellijke overgang op haar eigen twee gedichten aan Maria Magdalena. De sterke vrouw ontdekte in zich - we kunnen het niet loochenen - de gebroken vertederde. De kloeke troosteres die ze altijd geweest was kreeg behoefte schreiende de voeten te kussen van een Jezus.

Het is haar op heel wat harde woorden, vooral van Huygens, te staan gekomen, dat zij niet bij een protestantsch geestelijke, maar bij een Jezuiten-

priester de sleutel vond tot de kooi van Christus. Maar zij was niet terugtebrengen. Elk zijn waarom, dacht ze met de haar eigen zinspreuk. Huygens nam het hoog op, juist omdat hij haar vriend was. 'Ik spaar de roede niet, ik heb het kind te lief' zei hij. Van Baerle, die al in 1636 iets gemerkt had van haar roomsche neigingen, dorst zich zoo stout niet uiten. Huygens, vond hij, had een streepje voor; die mocht zich veroorloven wat Tesselscha van hem niet dulden zou. Hij zond zijn vriend de rijmpjes over, die de afgedwaalde hem in antwoord op Huygens' bestraffing had doen toekomen.

U reden wel gegrond
 Hoewel ze schier een grauw is,
 Is smaaklijk in mijn mond
 Omdat ze nimmer lauw is.

en:

Het snerpend heil van ons hoog Hofwijksche Poeet
 Behaagt mij echter nog, het zij dan koud of heet.

Hij had overigens wel een goede kijk op het humeur waarmee de hardnekkige Alkmaarsche de berisping aanhoorde. Huygens meende dat ze door de pracht van de katholieke kerk getroffen was en dat hij haar tot de eenvoud van de oudste en oorspronkelijke godsdienst moest trachten terug te roepen. Het was de zienswijze die de protestantsche hervormers tegenover de katholieken altijd handhaafden. Maar Van Baerle schreef: 'zij heeft vastgesteld dat er maar weinig artikelen noodig zijn voor het geloof, en dat wat zij van den Roomschen godsdienst heeft volgens het godsdienstig gebruik en de gewoonte der ouden *is*; het overige valt buiten de

zorg en het nauwgezet onderzoek van een vrouw die een leek is'. Verder beriep zij zich op de Verklaring van Grotius. Daarna: 'Uw roeden en heftige woorden neemt zij heel kalm op en zegt ze te kussen, evenals gehoorzame kinderen'. Iets later: Zij beschermt zich met haar eenvoud'. Nog later: 'Zij houdt van korte woorden'.

De vriendschap leed er niet onder. De Muiderkring bleef in stand en Huygens schreef aan Puteanus, dat hij haar boven haar zuster Anna stelde, als evenzeer hoog staande in kunstvaardigheid, maar door haar uiterlijk, haar spreken en manieren, veel lieflijker, van een waarlijk verheven verstand en boven alle vrouwen en de meeste mannen uitmuntend.

In de latere jaren - zij legde bezoeken af bij Huygens, zij vertoefde op het slot te Muiden - maar de éene keer hooren wij dat zij enkel sprak en schreef over godsdienstige onderwerpen, de andere dat ze de wereld als afgestorven was. Hoofd die dit laatste vermeldde, stierf toch nog vóór haar, in Mei 1647. Drie maanden na hem haar eenig overgebleven dochter, die naar haar heette. Na nog vier maanden Van Baerle. Zij zelf in Juni 1649.

Had zij maar tranen kunnen vinden, schreef Huygens, ze zou nog leven. De 'kloeke Tesselscha' was hem bijgebleven, niet de Maria Magdalena.

1919.